

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

TONY JUDT

Kötülük Kol Gezerken

Çeviren: Dilek Şendil

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>
Yapı Kredi Yayınları

KÖTÜLÜK KOL GEZERKEN

Tony Judt 1948 yılında Londra'da doğdu. Öğrenimini Cambridge King's College ve Paris École Normale Supérieure'de tamamlayan ve Avrupa tarihi konusunda uzman olan Judt, Cambridge, Oxford ve Berkeley üniversitelerinde dersler verdi. New York University bünyesindeki Erich Maria Remarque Enstitüsü'nün kurucusu ve başkanı olarak uzun yıllar hizmet eden Judt'un Türkçeye çevrilen ilk yapıtı *Savaş Sonrası: 1945 Sonrası Avrupa Tarihi*, 2006 yılında Pulitzer Ödülü'ne aday gösterildi. Judt'un diğer yapıtları arasında *Socialism in Provence 1871-1914: A Study in the Origins of the Modern French Left* (1979), *Marxism and the French Left: Studies on Labour and Politics in France 1830-1982* (1990), *Past Imperfect: French Intellectuals, 1944-1956* (1992), *Reappraisals: Reflections on the Forgotten Twentieth Century* (2008) ve *The Memory Chalet* (2010) sayılabilir. *New York Review of Books* ve *The Times Literary Supplement* gibi dergilerde düzenli olarak makaleleri yayımlanan Judt, 2009 yılında Britanya siyasi yazınına yaptığı katkılardan dolayı Özel Orwell Hayat Boyu Başarı Ödülü'ne layık görüldü. Kuşağının önde gelen tarihçilerinden biri olarak kabul edilen Judt, 2010 yılında New York'ta öldü.

Dilek Şendil 1979 yılında Kadıköy Maarif Koleji'ni bitirdi. İstanbul Üniversitesi Amerikan Edebiyatı Bölümü'nde okudu. Bugüne dek altmışı aşkın çevirisi yayımlandı. Dilimize kazandırdığı yapıtlar arasında Richard Clogg'un *Modern Yunanistan Tarihi*, Maria Todorova'nın *Balkanları Tahayyül Etmek*, Doris Lessing'in *Mara ile Dann*, Timothy Findley'in *Ölümsüzlük ve Pilgrim*, Karen Armstrong'un *Mitlerin Kısa Tarihi*, Ervand Abrahamian'ın *Modern İran Tarihi* ve Amélie Kuhrt'un *Eski Çağ'da Yakındoğu* başlıklı kitapları sayılabilir.

Şendil'in YKY'den yayımlanan çevirileri: Ian Hodder'in *Çatalhöyük: Leoparın Öyküsü* (2006), Gerald MacLean'in *Doğuya Yolculuğun Yükselişi: Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiliz Konukları* (2006), John Gray'in *Saman Köpekler: İnsanlar ve Diğer Hayvanlar Üzerine Düşünceler* (2008), Alberto Manguel'in *Geceleyin Kütüphane*, Tony Judt'un *Savaş Sonrası - 1945 Sonrası Avrupa Tarihi* (2009), Stella Rimington'ın *Kaçak Avı* (2009) ve *Gizli Ajan* (2010) ile Martin Amis'in *Görüş Evi* (2010) kitapları.

Yapı Kredi Yayınları - 3479
Tarih - 82

Kötülük Kol Gezerken / Tony Judt
Özgün adı: Ill Fares the Land
Çeviren: Dilek Şendil

Kitap editörü: Kaya Genç
Düzeltili: Korkut Tankuter

Kapak ve sayfa tasarımı: Nahide Dikel
Grafik uygulama: Arzu Yaraş

Baskı: Mas Matbaacılık A.Ş.
Hamidiye Mah. Soğuksu Cad. No: 3 Kağıthane-İstanbul
Telefon: (0 212) 294 10 00 e-posta: info@masmat.com.tr
Sertifika No: 12055

Çeviriye temel alınan baskı: The Penguin Press, 2010
1. baskı: İstanbul, Ocak 2012
ISBN 978-975-08-2138-7

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. 2010
Sertifika No: 12334
© 2010, Tony Judt

Bütün yayın hakları saklıdır.

Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
<http://www.yapikrediyayinlari.com>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: <http://alisveris.yapikredi.com.tr>
<http://www.yapikredi.com.tr>
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Daniel ve Nicholas için

Kötülük kol geziyor, hızla kısılcasına alıyor,
Servetin biriktiğı yerde insan çürüyor.

Oliver Goldsmith, *The Deserted Village* (1770)

İÇİNDEKİLER

Teşekkürler • 11

Giriş: Kafası Karışanlar İçin Bir Rehber • 13

BİRİNCİ BÖLÜM

Bugün Nasıl Yaşıyoruz? • 19

İKİNCİ BÖLÜM

Yitirdiğimiz Dünya • 37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Siyasetin Dayanılmaz Hafifliği • 59

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Hepsine Elveda mı? • 89

BEŞİNCİ BÖLÜM

Ne Yapmalı? • 99

ALTINCI BÖLÜM

Gelecek Olayların Şekli • 117

Sonuç: Sosyal Demokrasi'nin Hangi Kısımları Yaşıyor,
Hangi Kısımları Öldü? • 137

Dizin • 143

TEŞEKKÜRLER

Bu kitap yazılırkenki alışılmadık koşullar yüzünden, burada isimlerini sayması bir zevk olan pek çok kimseye borçlu kaldığımı dile getirmek isterim. Eski öğrencilerim Zara Burdett ile Casey Selwyn, aylar boyunca hiç yorulmadan fikirlerimi, notlarımı ve okumalarımı özenle kayda geçirerek araştırma görevlisi ve yazman olarak çalıştılar. Clémence Bouloque basın yayın organlarındaki en yeni malzemeleri bulup derlememe yardım ederken sorularıma ve taleplerime yorulmadan yanıt verdi. Ayrıca mükemmel bir editördü.

Fakat en çok borçlu olduğum kişi Eugène Rusyn'dır. Sekiz haftadan az bir sürede bütün kitabın elyazmasını yazıya geçirdi, benim yayılım ateşini aratmayan, kimi zaman dikte ettiğim anlaşılmas sözleri her gün saatlerce, bazen yirmi dört saat boyunca kelimesi kelimesine kaydetti. Nereden geldiği bilinmeyen alıntıların çoğunun kaynağını bulmak onun işiydi; ama hepsinden önemlisi, metnin özü, üslubu ve tutarlılığı açısından düzeltilip baskıya hazırlanmasında onunla sıkı bir işbirliğine giriştik. O olmasaydı bu kitap yazılamazdı ve kitap onun katkılarıyla güzelleşti.

Sağlığımın bozulması nedeniyle meydana gelen değişikliklere hiç şikâyet etmeksizin uyum gösteren Remarque Enstitüsü'ndeki dostlarımla enstitü çalışanlarına, Profesör Katherine Fleming, Jair Kessler, Jennifer Ren ve Maya Jex'e minnettarım. Onların işbirliği olmasaydı bu kitaba adayacak ne zamanım ne de kaynaklarım olurdu. Başta Rektör (ve eski Dekan) Richard Foley ile İdari Dekan Joe Juliano olmak üzere New York Üniversitesi yönetimindeki iş arkadaşlarıma bana verdikleri büyük destek ve cesaret için teşekkür ederim.

Bu, Robert Silvers'a borçlu kaldığım ilk sefer değil. 2009 Güz döneminde NYU'da verdiğim sosyal demokrasi derslerinin (*New York Review* çalışanları sayesinde) önce yazıya geçirilip sonra da dergide yayımlanmasını öneren kendisiydi, böylelikle beklenmedik bir şekilde orada dile getirilenlerin genişletilerek

küçük bir kitaba dönüştürülmesi yönündeki çağrılara öncülük etmiş oldu. Wylie Agency'den Sarah Chalfant ile Scott Moyers bu öneriyi sonuna kadar desteklediler, New York ve Londra'daki Penguin Press de projeyi değerlendirmeye aldı. Dilerim hepsi sonuçtan memnun kalırlar.

Kitabı yazarken, tanımadığım ve bu konularda yıllardır yazdıklarımdan öneri ve eleştirilerini esirgememiş kişilerden büyük ölçüde yararlandım. Hepsine tek tek teşekkür etmem mümkün değil, fakat bütün eksik yönlerine rağmen umarım bu çalışma onların katkılarını takdir ettiğimin bir işareti olarak görülür.

Ancak en büyük borcum ailemedir. Bir yıldır onlara verdiğim yük kaldırılacak gibi değildi fakat bunu öylesine rahat bir biçimde göğüslediler ki bu sayede kaygılanmayı bir yana bırakıp geçmiş aylarda kendimi tamamen düşünme ve yazma işine verebildim. Solipsizm profesyonel bir yazarın en karakteristik kusurudur. Ama içinde bulunduğum koşullarda kendi isteklerime düşkün bir tavır aldığımın özellikle farkındayım. Eşim Jennifer Homans bir yandan bana bakarken bir yandan da klasik bale tarihi hakkındaki kitabını tamamlamakla meşguldü. Yazılarım geçmiş yıllarda olduğu gibi bugün de onun sevgisi ve yüce gönüllülüğünden çok faydalandı. Onun kitabının bu yılın sonlarında yayımlanacak olması da kendisinin mükemmel kişiliğinin bir göstergesidir.

Çocuklarım Daniel ile Nicholas ergenlik çağındalar ve yoğun bir hayat sürüyorlar. Buna rağmen benimle bu sayfalarda işlenmiş pek çok temayı tartışmaya zaman ayırdılar. Günümüz gençliğinin kendilerine miras bıraktığımız dünyayı nasıl önemsediğini ve o dünyayı iyileştirmeleri için onlara ne kadar az olanak sağladığımızı bütünüyle anlamaya ilk olarak akşam yemeği masasında yaptığımız sohbetlerimiz sırasında başladım. Bu kitap onlara ithaf edilmiştir.

New York,
Şubat 2010

GİRİŞ

Kafası Karışanlar İçin Bir Rehber

"Gün gelip de insanların her yeni kuramı bir tehlike, her yeniliği zahmetli bir baş belası, her toplumsal ilerlemeyi devrime doğru atılmış bir adım olarak görmesinden ve herhangi bir biçimde hareket etmeyi kesinlikle reddetmelerinden korkmadan edemiyorum."

ALEXIS DE TOCQUEVILLE

Bugün yaşadığımız hayatta son derece yanlış giden bir şey var. Otuz yıldır kişisel maddi çıkarların peşinde koşmayı erdem saydık, gerçekten de bu uğraşın kendisi bugün ortak bir amaç anlayışımızdan geriye kalan yegâne özellik haline gelmiş durumda. Şeylerin fiyatını biliyoruz ancak onların değeri hakkında hiçbir fikrimiz yok. Hukuki bir karar veya bir yasa hakkında "İyi mi? Adil mi? Haklı mı? Daha iyi bir toplumun ya da daha iyi bir dünyanın kurulmasına yardımcı edecek mi?" diye sormayı bıraktık. Eskiden bunlar yanıtları kolay olmayan siyasal soruların *bizzat kendileri*di. Bu soruları sormayı bir kez daha öğrenmemiz gerekiyor.

Güncel hayatın maddiyatçı ve bencil özellikleri insana içkin olan özellikler değildir. Bugün bize "doğal" gelen özelliklerin çoğunun, servet yaratma saplantısının, özelleştirme ve özel sektör kültürünün, zengin ile yoksul arasında giderek büyüyen eşitsizliklerin kökenleri 1980'li yıllardadır. Hepsinden önemlisi, bunlar-

la birlikte gelen kontrolsüz, piyasalara yönelik eleştirellikten yoksun bir hayranlık, özel sektöre yönelik bir küçümseme ve sonsuz bir büyüme hayalinden oluşan söylemdir.

Böyle yaşamaya devam edemeyiz. 2008 yılında yaşanan küçük çaplı çöküş, denetimsiz kapitalizmin en çok kendi kendinin düşmanı olduğuna dair bir uyarıydı: Kapitalizm er ya da geç kendi aşırılıklarının pençesine düşerek kendisini kurtarması için devletin eline bakacaktı. Ne var ki parçaları toplamaktan daha fazlasını yapmayıp eskisi gibi devam etmeye kalkarsak, önümüzdeki yıllarda çok daha büyük çalkantılar yaşayacağımızdan şüphemiz olmasın.

Gelgelelim biz kapitalizmin yerini alacak alternatifleri akıl edemiyormuş gibi görünüyoruz. Bu da yeni bir durum. Oldukça yakın zamana kadar liberal toplumlardaki kamusal yaşam “kapitalizm”i savunanlarla onu eleştiren, çoğu zaman “sosyalizm”in şu ya da bu biçimiyle özdeşleştirilen kimseler arasındaki çekişmelerin gölgesinde geçirdi. 1970’li yıllara gelindiğinde bu çekişme her iki taraf açısından da anlamını büyük ölçüde yitirmişti; bununla birlikte “Sol-Sağ” ayrımı yararlı bir amaca hizmet ediyordu. Güncel olaylar hakkında eleştirel yorumlar yapmamak için bir bahane oluşturuyordu.

Marksizm solda statükodan uzaklaşma olanağı tanıdığı ölçüde genç kuşaklara çekici geliyordu. Aynı durum klasik muhafazakâr akım için de geçerliydi: Fazla aceleci bir değişime yönelik sağlam temellere oturmuş nefret, köklü alışkanlıkları terk etmeye gönülsüz olanların gerekçesi oluyordu. Bugün ne Sol ne de Sağ kendine dayanak bulabilmektedir.

Otuz yıldır öğrenciler bana serzenişte bulunup “Sizler için işler daha kolaydı” demiştir: Sizin kuşağınızın idealleri ve fikirleri vardı, bir şeye inanmıştınız, bir şeyleri değiştirebiliyordunuz. “Biz” (yani 1980’lerin, 1990’ların, 2000’li yılların çocukları) hiçbir şeye sahip değiliz. Öğrencilerim pek çok açıdan haklı. En azından bu anlamda bizden öncekiler için olduğu gibi, bizim için işler daha *kolaydı*. En son 1920’lerde bu kadar çok sayıda genç insan hayatın boşluğundan sıkıntı duyduklarını ve dünyadaki amaçsızlığın cesaret kırıcı olduğunu ifade etmişti: Tarihçilerin “kayıp kuşak”tan bahsetmeleri bir tesadüf değildi.

Eğer gençler bugün kendilerini boşlukta hissediyorsa, bunun nedeni hedefleri olmaması değildir. Üniversiteliler veya liselilerle yapılan konuşmalardan endişelerle dolu şaşırtıcı uzunlukta bir liste çıkar. Gerçekten de yeni yetişen nesiller devralacakları dünya hakkında şiddetli endişelere sahiptir. Fakat bu korkulara ek olarak genel bir hayal kırıklığı da söz konusudur: “Biz” bir şeylerin ters gittiğini ve hoşumuza gitmeyen pek çok şey olduğunu biliyoruz. Peki neye inanabiliriz? Ne yapmamız gerekiyor?

Bu daha önceki çağın yaklaşımlarının ironik bir biçimde tersine dönüşüdür. Kendinden emin radikal dogmaların hâkim olduğu dönemde gençler kararsız olmaktan çok uzaktı. 1960'lı yılların karakteristik özelliği mağrur bir kendine güven hissiydi: Dünyanın nasıl düzeltileceğini *biz* biliyorduk. Bunu takip eden gerici tepkinin açıklaması da kısmen bu hak edilmemiş kibir duygusuydu; eğer Sol zenginliğini geri kazanmak istiyorsa, biraz alçakgönüllü davranması şart. Ayrıca bir sorunu çözmeyi istiyorsanız, öncelikle onun adını koyabilmelisiniz.

Bu kitap Atlas Okyanusu'nun her iki yakasındaki gençler için kaleme alındı. Amerikalı okurlar sosyal demokrasiye sık sık gönderme yapılmasına şaşırabilirler. Birleşik Devletler'de bu tür göndermeler yaygın değildir. Gazetecilerle yorumcular sosyal amaçlara yönelik kamu harcamalarından yana tavır aldıklarında kendilerini büyük olasılıkla "liberal" olarak tanımlarlar –onları eleştirenler de aynı tanımları kullanır. Ancak bu durum kafa karıştırmaktadır. Liberal etiketi, muhterem ve saygıdeğer bir etikettir, hepimiz onu taşıdığımız için kendimizle gurur duymalıyız. Ancak bu etiket iyi biçilmiş bir palto misali, gösterdiğinden daha fazlasını gizler.

Liberal biri, başkalarının işlerine müdahale edilmesine karşıdır: Aykırılıklara ve alışılmışın dışındaki davranışlara karşı hoşgörülüdür. Liberaller tarihsel olarak başkalarını hayatımızın dışında tutmaktan, bireylere istedikleri gibi yaşamaları ve gelişmeleri için azami alanın bırakılmasından yana tavır almışlardır. En aşırı biçimiyle böyle tutumlar bugün kendine "liberter" diyenlerle ilişkili olmakla birlikte terim büyük ölçüde gereksizdir. Çoğu gerçek liberal başka insanları yalnız bırakmaya eğilimlidir.

Sosyal demokratlar ise bir tür melez yapıya sahiptir. Kültürel ve dini hoşgörü konusunda liberallerle aynı tavrı paylaşırlar. Ama kamu politikası konusunda sosyal demokratlar herkesin iyiliği için ortak bir biçimde hareket etmenin mümkün ve faydalı olduğuna inanmaktadırlar. Liberallerin çoğu gibi sosyal demokratlar da bireylerin kendi başlarına gerçekleştiremedikleri kamu hizmetlerinin ve diğer toplumsal malların masraflarının karşılanması için kademeli vergilendirmeden yanadır; fakat liberaller bu türden vergilendirme veya kamusal katkıyı gerekli bir kötülük olarak görürken, sosyal demokratlar açısından iyi bir toplum hayali en başından itibaren devlet ve kamu sektörünün daha büyük bir rol üstlenmesi anlamına gelir.

Birleşik Devletler'de sosyal demokrasinin alıcı bulmakta zorlanması anlaşılabilir. Buradaki amaçlarımdan biri, hükümetin özgürlüklerimizi tehdit etmeden hayatımızda daha fazla rol oynayabileceğini göstermek ve yakın gelecekte bizimle olacağına göre ne tür bir devlet istediğimizi düşünmemizin iyi olacağı-

nı öne sürmek. Her halükârda 20. yüzyıl boyunca Amerikan yasaları ve sosyal politikasında iyi olan, bugün verimlilik ve “daha az devlet” uğruna parçalarına ayırmaya teşvik edildiğimiz ne varsa pratikte Avrupalıların “sosyal demokrasi” dedikleri şeye tekabül ediyor. Sorunumuz ne yapacak olduğumuz değil, bunu nasıl anlatacağıımız.

Avrupa'nın açmazı biraz daha farklı. Pek çok Avrupa ülkesinde uzun zamandır sosyal demokrasiye benzeyen bir sistem uygulanıyor ancak onlar da sosyal demokrasiyi nasıl vaaz edeceklerini unutmuş durumdalar. Günümüzün sosyal demokratları savunmaya çekilmiş, özür dileyen bir tavır içerisindeler. Avrupa modelini çok yüksek maliyetli ya da ekonomik açıdan verimsiz olmakla eleştirenlerin iddiaları sorgulanmadan kabul edilir. Yine de sosyal devlet ondan faydalanan kişiler arasında her zamankinden daha popüler bir hale gelmiştir: Avrupa'nın hiçbir yerinde kamusal sağlık hizmetlerini kaldırmaktan, eğitimin parasız ya da devlet destekli olmasına son vermekten veya ulaşım ve diğer temel hizmetlerdeki kamu katkısını azaltmaktan yana olan seçmenler bulamazsınız.

Atlas Okyanusu'nun *her iki* yakasındaki genelgeçer görüşlere meydan okumak istiyorum. Hedefin büyük ölçüde yumuşadığı muhakkak. Bu yüzyılın başlarında “Washington mutabakatı” üstünlüğü elinde tutuyordu. Nereye giderse-niz gidin, deregülasyonun, küçültülmüş devletin ve düşük vergilerin erdemlerini sayıp döken bir iktisatçı veya “uzman”la karşılaştınız. Kamu sektörünün yapabildiği her şeyi özel sektör daha iyi yapabilirmiş gibi görünüyordu.

Washington doktrini, “İrlanda mucizesi”nin (“Kelt kaplanı”nda görülen emlak balonu patlamasının) fırsatçılarından tutun da eski Komünist Avrupa'nın doktriner aşırı sermayedarlarına dek her yerde ideolojik amigolar tarafından coşkuyla karşılanıyordu. Bu rüzgâra ‘eski Avrupalılar’ bile kapılmışlardı. AB'nin “Lizbon gündemi” denen serbest pazar projesi; Fransız ve Alman hükümetlerinin coşkulu özelleştirme planları, Fransız eleştirmenlerin yeni “benzersiz düşünce” olarak tarif ettikleri şeye tanık olmuşlardı.

Bugün kısmi bir uyanış yaşanmakta. Hükümetler ve merkez bankaları, ülke ekonomilerinin iflas edişine, bankacılık sisteminin toptan çöküşüne meydan vermemek için tersine çevirdikleri politikalar doğrultusunda ekonomik istikrar peşinde kamu parasını har vurup harman savurarak, ikinci kez düşünmeye gerek duymaksızın başarısız şirketleri kamu denetimine aldılar. Milton Friedman ile onun Chicago Üniversitesi'ndeki meslektaşlarının ayaklarına kapanan, serbest pazar ekonomisini savunan şaşkırtıcı derecede çok sayıdaki iktisatçı, kararlar bağlayıp sıraya girmiş, John Maynard Keynes'in hatırasına sadakat yemini eder hale gelmiş durumda.

Bunların hepsi sevindirici gelişmeler. Ancak düşünsel bir devrim oluşturdıkları söylenemez. Tam tersine, Obama yönetiminin tepkisine baktığımızda, Keynes ekonomisine geri dönüş taktik bir geri çekilme hamlesinden başka bir şey değil. Aynısı, kendini her zamankinden daha yoğun bir biçimde özel sektöre, özellikle de Londra'daki malî piyasalara adayan Yeni İşçi partisi için de söylenebilir. Elbette krizin bir etkisi de Avrupalıların "Anglo-Amerikan modeli"ne yönelik şevkini kırmaktı; ama bundan asıl faydalananlar bir zamanlar Washington'ı taklit etmeye can atan aynı merkez sağcı partiler olmuştur.

Kısacası, güçlü devletlere ve müdahaleci hükümetlere ihtiyaç duyulduğu su götürmez. Ama kimse devleti "yeniden düşünmek" ile uğraşmıyor. Ortak çıkarlar ya da ilkeler gerekçesiyle kamu sektörünü savunmaya istekli olan pek kimse yok. Malî erimenin ardından Avrupa'da yapılan bir dizi seçimde sosyal demokrat partilerin sürekli güç kaybetmesi çarpıcıdır; piyasanın çöküşüne rağmen durumdan yararlanmayı bilmediklerini kanıtladılar.

Eğer Sol yeniden ciddiye alınmak istiyorsa, sesini bulmak zorunda. Öfkelenecek pek çok şey var: Servet ve fırsat eşitsizliğindeki artış; sınıfsal ve servete dair adaletsizlikler; ülkede ve diğer ülkelerde yaşanan ekonomik sömürü; demokrasinin atardamarlarını tıkayan yolsuzluk, para ve imtiyaz. Ama artık "sistemin" eksikliklerini teşhis edip sonra da Pilatus gibi sonuçlarına kayıtsız kalarak bir kenara çekilmek yeterli olmayacak. Geçmiş yıllarda ortaya koyduğu tribünlere oynayan söylem, Sol'a hiç yaramadı.

Ekonomik güvensizlik, fiziksel güvensizlik ve siyasal güvensizlikten oluşan bir güvensizlik çağına girmiş bulunuyoruz. Bunun büyük ölçüde farkında olmayışımız pek de içimizi rahatlatmaz: 1914 yılında pek az kişi dünyalarının başlarına yıkılacağı, ardından ekonomik ve siyasal felaketlerin geleceği kehanetinde bulunuyordu. Güvensizlik korkuyu besler. Korku da (değişim korkusu, düşme korkusu, yabancı ve aşına olunmayan dünyaya yönelik korku) sivil toplumların dayandıkları güvenin ve birbirine bağlılığın altını oyuyor.

Bütün değişimler yıkıcıdır. Terörizmin yalnızca hayaletinin bile sağlam demokrasileri nasıl karmaşaya sürüklediğini gördük. İklim değişikliği çok daha vahim sonuçlara gebe. İnsanlar devletin kaynaklarına bağımlı olacak. Korunmak için siyasal liderleriyle temsilcilerinin eline bakacaklar: Açık toplumların bir kez daha "güvenlik" uğruna özgürlüklerini feda ederek içlerine kapanmaları istenecek. Tercihler artık devlet ve piyasa arasında değil, iki tür devlet arasında yapılacak. Bu durumda bize düşen şey, hükümetin rolünü yeniden gözden geçirmektir. Bunu biz yapmazsak, başkaları yapacak.

Bu kitaptaki argümanların genel çerçevesi ilk olarak Aralık 2009'da *New*

York Review of Books'ta yayımlanan bir denemede çizilmişti. O denemenin yayınlanmasının ardından ilgi çekici pek çok yorum ve öneri aldım. Bunların arasında genç bir meslektaşımın titiz eleştirisi de vardı. “En çarpıcı olan şey,” diye yazmıştı kadın meslektaşım, “söylediklerinizin içeriğinden çok biçimi: Siyasal uyusukluğumuza öfke duymaktan bahsediyorsunuz; ekonomi güdümlü düşünme biçimimizi reddetmemiz gerektiğine, bir an önce etik açıdan kuvvetli, kamusal bir tartışmaya dönme ihtiyacına değiniyorsunuz. Kimse artık böyle konuşmuyor.” Bu kitabın yazılma nedeni de bu zaten.

BİRİNCİ BÖLÜM

Bugün Nasıl Yaşıyoruz?

*“Burnunun ucunda olanı görmek
sürekli mücadele etmeyi gerektirir”*

GEORGE ORWELL

20. yüzyılın başlarından beri dört bir yanımızda eşi benzeri görülmemiş seviyede bireysel servetlerin var olduğunu görüyoruz. Gereksiz tüketici ürünlerinin, evler, mücevherler, arabalar, giysiler ve teknolojik oyuncakların gözle görülen tüketimi son bir kuşaktır büyük ölçüde artmış bulunuyor. Birleşik Devletler, Birleşik Krallık ve sayıları bir elin parmaklarını geçmeyen başka ülkelerde malî işlemler kişisel servet kaynağı olarak mal veya hizmet üretiminin yerini aldığında farklı ekonomik faaliyet türlerine verdiğimiz değerler altüst oldu. Zenginler de yoksullar gibi her zaman bizimle olmuştu. Ancak herkesten farklı bir biçimde, bugün yaşayan tarihin hiçbir döneminde olmadıkları kadar zenginler ve daha çok göze çarpıyorlar. Kişisel ayrıcalıkları anlamak ve tarif etmek kolaydır. Zor olan, içine düştüğümüz genel sefaletin boyutlarını dillendirmektir.

Özel Zenginlik, Kamusal Sefalet

"Mensuplarının büyük kısmı fakir ve sefil olan hiçbir cemiyetin zengin ve mutlu olamayacağına şüphe yoktur."

ADAM SMITH

Yoksulluk, yoksullar için bile, bir soyutlamadır. Fakat toplu yoksullaşmanın belirtileri dört bir tarafımızı sarmış durumda. Bozuk otoyollar, iflas etmiş şehirler, çöken köprüler, başarısız okullar, işsizler, düşük ücretliler ve sigortasızlar: Hepsi ortaklaşa bir irade yetersizliğinin işaretleridir. Bu yetersizlikler öylesine yaygın hale gelmiştir ki, yanlış düzeltmeye başlamak şöyle dursun, neyin yanlış olduğunu konuşmayı bile unutmış durumdayız. Ancak ters giden bir şeyler olduğu kesin. Birleşik Devletler, Afganistan'daki nafile askeri harekâta on milyarlarca dolar bütçe ayırırken bile sosyal hizmetler veya altyapıdaki kamu harcamalarında yapılan artışın sonuçlarına sinirleniyoruz.

Ne kadar alçaldığımızı anlamak için önce bizi ezip geçen değişikliklerin çapını bilmemiz gerek. 19. yüzyıl sonlarından 1970'lere kadar Batı'nın ileri toplumlarının tamamında eşitsizlik azalıyordu. Kademeli vergilendirme, yoksullara devlet yardımı, sosyal hizmetler yasası ve muhtaç durumdakilere verilen güvenceler sayesinde modern demokrasiler aşırı zenginlik ve yoksulluğu ortadan kaldırdılar.

Elbette sınıflar arasındaki büyük farklılıklar var olmaya devam ediyordu. İskandinavya'nın özünde eşitlikçi ülkeleri ve Güney Avrupa'nın epeyce çeşitlilik gösteren toplumları öteki ülkelerden kendilerini ayırtıran niteliklerini korumuşlardı; ayrıca Atlantik dünyasının İngilizce konuşan ülkeleriyle Britanya İmparatorluğu eskiden beri süregelen sınıf ayrımlarını yansıtmaya devam ediyordu. Ancak her biri ölçüsüz eşitsizliğin yarattığı artan hoşgörüsüzlükten kendine göre etkilenmiş, kişisel yetersizlikleri telafi etmek için kamusal katkı anlayışını başlatıyordu.

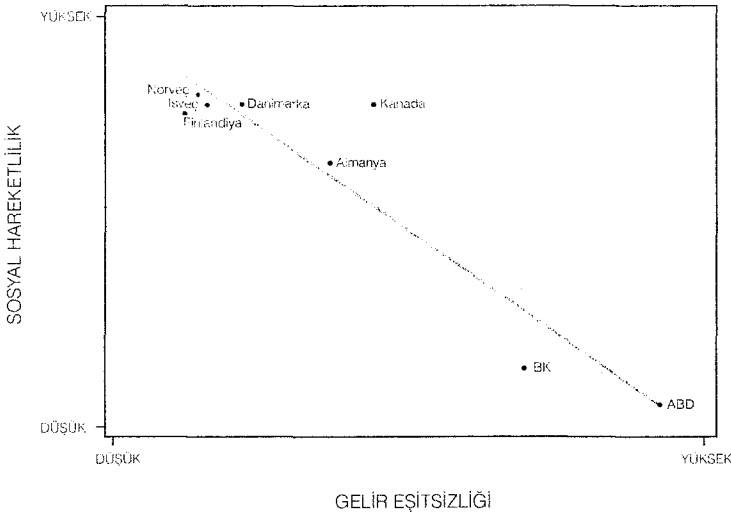
Son otuz yıldır bunların hepsini çöpe atmış bulunuyoruz. Kuşkusuz buradaki "biz", ülkeden ülkeye değişiyor. Özel ayrıcalıklarla kamusal aldirışsızlık, devlet denetiminden çıkmış piyasa kapitalizminin başlıca ilgi merkezi olan Birleşik Devletler ile Birleşik Krallık'ta aşırı boyutlarda yeniden yüzeye çıktı. Yeni Zelanda ve Danimarka, Fransa ve Brezilya gibi birbirine uzun mesafedeki ülkelerden hiçbiri, dönem dönem ilgilendiklerini ifade etseler de toplumsal mevzuat ve eko-

nomik hatalarla geçen onlarca yılın içinden çıkmaya yönelik otuz yıllık tereddütsüz taahhüdün altına imza atmakta Britanya veya Birleşik Devletler'in eline su dökemedi.

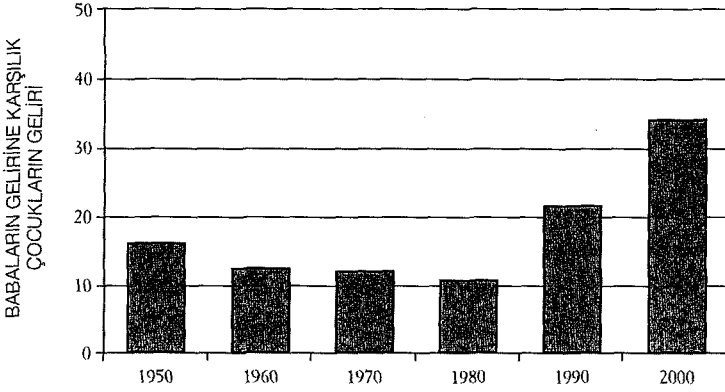
2005 yılında Birleşik Devletler'de millî gelirinin yüzde 21,2'si, ücretli çalışanların yüzde birlik bir kesimine gitti. Bu durumu General Motors'un İcra Kurulu Başkanı'nın maaş ve yan ödemelerle birlikte sıradan bir GM işçisine ödenen miktarın yaklaşık altmış altı katını cebine indirdiği 1968 yılındakiyle karşılaştırdı. Bugün Wal-Mart'ın İcra Kurulu Başkanı vasat bir çalışanın ücretinden dokuz yüz kat daha fazla para kazanmaktadır. Aslında Wal-Mart'ı kuran ailenin serveti, Birleşik Devletler nüfusunun en alt gelir grubunu oluşturan yüzde 40'lık bölümün (yani 120 milyon insanın) kazancıyla aynıdır (90 milyar dolar).

Birleşik Krallık da gelir seviyesi, servet, sağlık, eğitim ve fırsat eşitliği açısından 1920'li yıllardan bu yana en eşitsiz dönemini yaşamaktadır. Birleşik Krallık'ta Avrupa Birliği'nin herhangi bir ülkesinden daha çok yoksul çocuk yaşamaktadır. Birleşik Krallık'taki ücret eşitsizliği, 1973'ten bu yana Birleşik Devletler dışındaki bütün ülkelerde olduğundan daha fazla artmıştır. 1977-2007 yılları arasında Britanya'da yeni açılan iş alanlarının çoğu ücret bareminin ya en tepesinde ya da en dibinde yer almaktadır.

Bunun sonuçları açıktır. Kuşaklararası hareketlilikte düşüş yaşanmaktadır: Bugün Birleşik Krallık'taki çocuklar, ebeveynleriyle nine ve dedelerinin aksine

Sosyal Hareketlilik ve Eşitsizlik

ABD'de Sosyal Hareketlilik

tıpkı Birleşik Devletler'de olduğu gibi doğdukları şartların iyileşeceğine dair fazla bir beklentiye sahip değildir. Yoksullar yoksul kalır. Ezici çoğunluğun ekonomik dezavantajı sağlık sorunlarına, kaçırılan eğitim fırsatlarına ve giderek artan oranda tanınmış depresyon belirtilerine, alkolizm, obezite, kumar ve adi suçlara dönüşür. İşsizler ya da yeteneklerini değerlendirme imkânı bulamadıkları işlerde çalışanlar, kazanmış oldukları vasıflarını kaybederek ekonomide gittikçe gereksiz kalabalıklara dönüştüler. Bunu çoğunlukla endişe ve stres, hastalık ve erken ölümler izler.

Gelir dengesizliği, sorunları daha da şiddetli hale getirir. Böylece akıl hastalığı sorunlarıyla geliri belirten göstergeler Kıta Avrupası'ndaki bütün ülkelerde tamamen birbirleriyle alakasızken, ABD ve Birleşik Krallık'ta birbirleriyle yakından bağlantılıdır. Yurttaşlarımıza duyduğumuz güven ve onlara olan inancımız bile, aramızdaki gelir farklılıklarıyla olumsuz benzerlikler gösterir: 1983 ile 2001 yılları arasında denetimsiz bireysel çıkar dogmasının kamu politikalarında ısrarla uyarıldığı üç ülke olan ABD, Birleşik Krallık ve İrlanda'da güvensizlik çarpıcı biçimde artıyordu. Karşılıklı güvensizliğin böylesine arttığı başka hiçbir ülke yoktu.

Eşitsizlik, tek tek ülkelerin içinde bile insanların hayatlarını şekillendirmede can alıcı bir rol oynar. Örneğin Birleşik Devletler'de uzun ve sağlıklı bir yaşam sürme şansınız, gelirinize yakından ilişkilidir: Zengin mahallelerin sakinleri daha uzun ve daha iyi koşullarda yaşamayı umut edebilir. ABD'nin yoksul eyaletlerindeki genç kadınların gebe kalma olasılıkları, daha zengin eyaletlerdeki yaşlılarına oranla daha yüksek, ancak bebeklerinin yaşama olasılığı daha azdır. Aynı şekilde, el üstünde tutulmayan bir bölgeden gelen bir çocuğun liseyi terk etme olasılığı, ebeveynleri orta halli, düzenli gelir sahibi olan ve

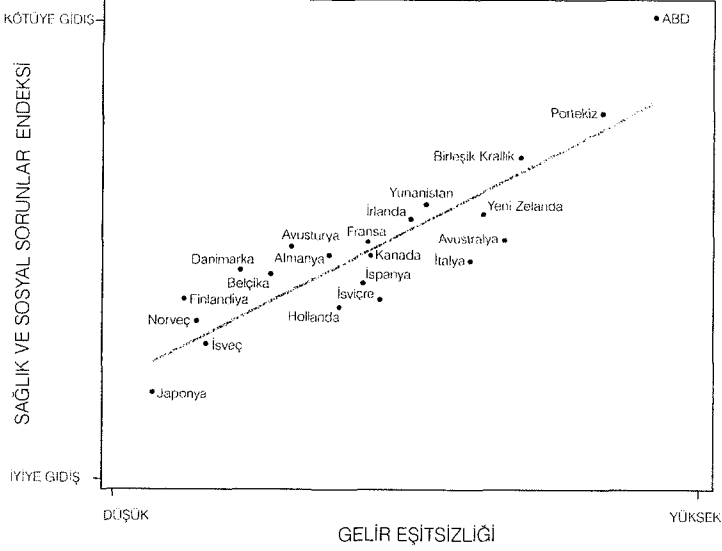

Avrupa'da Güven ve Aidiyet

ülkenin varlıklı bir kesiminde yaşayan bir çocuğa göre daha yüksektir. Yoksulların okumayı sürdüren çocukları ise daha başarısız olacak, düşük notlar alacak ve buldukları işlerde kendilerini daha az tatmin eden, daha düşük ücretler alacaklardır.

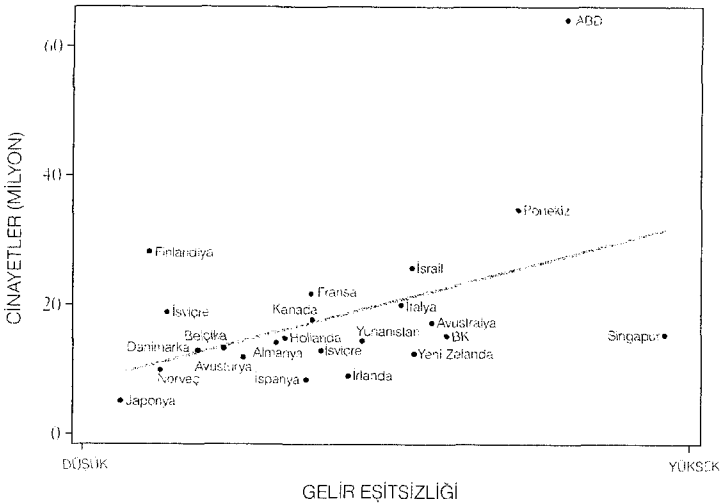
Öyleyse eşitsizlik, yalnızca kendi içinde sevimsiz olmakla yetinmez; altında yatan nedenlerle ilgilenmedikçe ele alamayacağımız patolojik toplumsal sorunlara tekabül eder. ABD ve Birleşik Krallık'ta çocuk ölümlerinin, yaşam beklentisinin, suç oranlarının, mahkûm sayısının, akıl hastalıklarının, işsizliğin, aşırı şişmanlığın, kötü beslenmenin, ergen gebeliğinin, yasadışı ilaç kullanmanın, ekonomik güvensizliğin, kişisel borçlanmanın ve endişenin Kıta Avrupası'na göre daha çok öne çıkmasının bir nedeni vardır.

Az sayıdaki zenginle çok sayıdaki yoksul arasındaki uçurum genişledikçe toplumsal sorunlar da kötüleşir: Bu hem zengin hem de yoksul ülkeler için geçerli görünen bir önermedir. Önemli olan ülkenin ne kadar refah içinde olduğu değil, içinde ne kadar eşitsizlik barındırdığıdır. Bu yüzden kişi başına düşen ge-

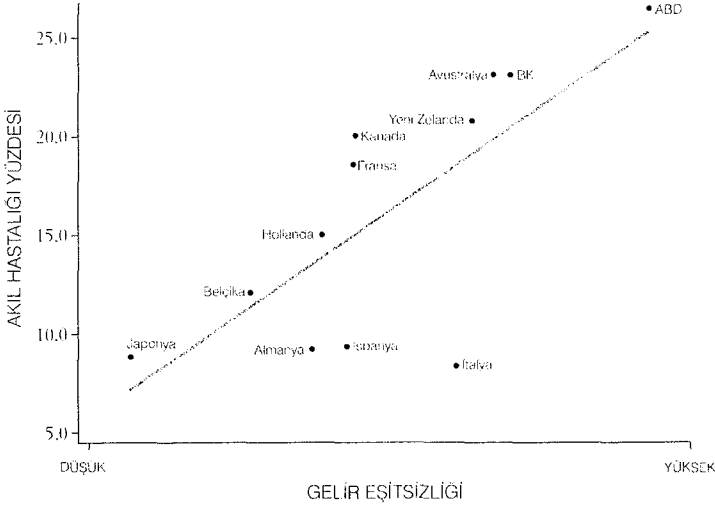

Eşitsizlik ve Hastalık

lir miktarı veya GSMH açısından dünyanın en zengin iki ülkesi olan İsveç ve Finlandiya'da en zenginle en yoksul yurttaş arasındaki uçurum çok dardır; her ikisi de ölçülebilir refah endekslerinde sürekli olarak diğer dünya ülkeleri arasında en önde yer alırlar. Oysa ABD, toplam serveti dev rakamlara ulaşmasına rağmen bu ölçümlerde daima alt sıralarda kalmaktadır. Sağlık hizmetlerine devasa

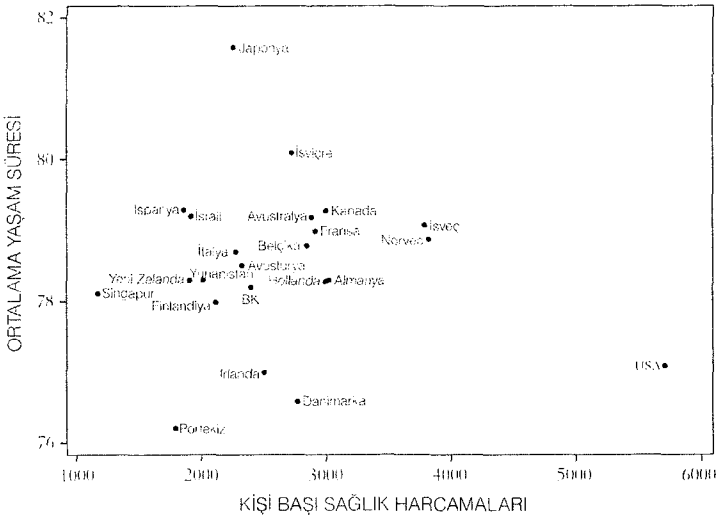
Eşitsizlik ve Suç

Eşitsizlik ve Akıl Hastalığı

meblağlar harcarız, ancak ABD'deki yaşam süresi Bosna'dakinin altında kalır ve Arnavutluk'un biraz üstündedir.

Eşitsizlik yıpratıcıdır. Toplumlara içeriden çürütür. Maddi farklılıkların etkisi kendini bir süre sonra göstermektedir. Ancak zamanı geldiğinde terfi ve zam uğruna yürütülen rekabet artar; insanlar mal varlıklarıyla bağlantılı bir üstün-

Sağlık Harcamaları ve Yaşam Süresi

lük (ya da aşağılık) hissi taşımaya başlarlar; daha alt toplumsal tabakalara yönelik önyargılar şiddetlenir; suçlar katlanır ve toplumsal dezavantajların doğurduğu bozukluklar iyice belirginleşir. Denetimsiz servet yaratma efsanesinin mirası gerçekten de karanlıktır.¹

Yozlaşmış Duygular

*“Hele bir de etrafındaki herkes bunları kabul etmişse,
hayatta insanın alışamadığı hiçbir koşul yoktur.”*

LEV TOLSTOY, ANNA KARENINA

Onlarca yıl süren “eşitleme” sürecinde insanların yaşantısında böyle iyileştirmeler yapmanın sürdürülebilir bir şey olduğu kanısı yaygındı. Eşitsizliğin azalması kendi kendini doğrular: Ne kadar eşit olursak, bunun mümkün olabildiğine de bir o kadar inanırız. Bunun tersine, otuz yıl boyunca büyüyen *eşitsizlik*, eşitsizliğin onu değiştirmek için elimizden pek bir şey gelmeyen, hayatın doğal bir koşulu olduğuna özellikle de İngiliz ve Amerikalı yazarları ikna etmiştir.

Toplumsal hastalıkları hafiflettiğimiz sürece, ekonomik “büyüme”nin yeterli olacağını sanırız: Ne de olsa refah ve imtiyazın yeniden dağılımı, doğal olarak pastadan alınan payı artıracaktır. Oysa bütün kanıtlar bunun tersinin geçerli olduğuna işaret etmektedir. Zor zamanlarda servetlerin yeniden dağılımının hem gerekli hem de mümkün olduğunu kabul etmeye hazır olsak da, bolluk çağında ekonomik büyüme çoğunluğun görece elverişsiz durumunu şiddetlendirirken azınlığa tanınan bir ayrıcalıktır.

Çoğu zaman bu gerçeği görmezden geliriz: Toplam servetteki genel artış paylaşımındaki dengesizlikleri örtbas eder. Bu sorun geri kalmış toplumların gelişiminde sıkça görülür; ekonomik büyüme herkese yarar ancak onu sömürecek komumdaki küçük bir azınlığa orantısız ölçüde hizmet eder. Bugünkü Çin ya da Hindistan bu noktayı gözler önüne sermektedir. Öte yandan tam gelişmiş ekonomisiyle Birleşik Devletler’deki “Gini katsayısının” (zenginle yoksul arasındaki uçurumu belirleyen geleneksel ölçünün) neredeyse Çin’dekine eş olması kayda değer bir durumdur.

¹ Yakın zamanda bu argümanı en iyi ifade eden kitap Richard Wilkinson ve Kate Pickett’in *The Spirit Level: Why More Equal Societies Almost Always Do Better*’i (Ruh Seviyesi: Daha Eşit Toplamlar Neden Neredeyse Her Zaman Daha Başarılı Olur) (Londra: Allen Lane, 2009) olmuştur. Bu bölümde yer alan bilgilerin çoğunu onların kitabına borçluyum.

Eşitsizlik ve onun getirdiği patolojiler içinde yaşamakla onlardan zevk almak farklı şeylerdir. Her tarafta büyük servetlere hayran olma ve servet sahiplerine şöhret olma konumunu bahşetmeye yönelik (Zenginlerin ve Ünlülerin Yaşamları) bir eğilim vardır. Biz bu filmi daha önce de görmüştük: Klasik iktisadın kurucusu Adam Smith, 18. yüzyılda kendi çağdaşları arasında aynı eğilimin var olduğunu gözlemlemişti: “İnsan yığınlarının çoğu hayranlar ile tapınanlardan meydana gelir ve daha da ilginç, bu hayranlarla tapınanlar servet ve mevkiden çoğunlukla hiçbir menfaat elde etmezler.”²

Smith’e göre servetin sebepsiz yere böyle eleştirilmeksizin yüceltilmesi yalnızca itici olmakla kalmıyordu. Aynı zamanda modern ticaret ekonomisinin yıkıcı olma potansiyelini taşıyan bir özelliği idi, zamanla kapitalizmin, onun gözünde destekleyip takviye etmesi gereken niteliklerini çürütebilirdi: “Zengin ve güçlü olanlara tapınmaya varacak derecede hayranlık duymak ve fakirlik ve sefalet şartlarında yaşayan kimselerden tiksirmek veya onları en azından yok saymaya yatkınlık... ahlaki duygularımızdaki yozlaşmanın... büyük ve en genel sebebidir.”³

Ahlaki duygularımız gerçekten de yozlaşmış durumdadır. Görünüşte makul toplumsal politikaların, özellikle de bize bunların genel refaha, dolaylı olarak bizim kendi çıkarlarımıza katkıda bulunacağı söylendiği zaman, insana ödettiği bedellere duyarsız hale geldik. ABD’de Clinton döneminde çıkarılan, toplumsal yardım hükümlerinin içini boşaltmaya yönelik 1996 tarihli “Kişisel Sorumluluk ve İş Fırsatı Yasası”nı (yasanın ismi Orwell’den ilham almış gibi görünüyor) düşünün. Söylendiğine göre bu yasanın amacı ülkenin toplumsal yardım yükünü azaltmaktır. Bu amaca ücretli iş aramamış (ve bulmayı başarsa bile kabul etmemiş) herkesten toplumsal yardımı keserek ulaşacaktı. Bir işveren böylelikle önerdiği ücreti kabul edecek işçileri işyerine çekmeyi umut eder hale geldiği için (bir işi ne kadar sevimsiz de olsa toplumsal yardım listesinden çıkmayı göze almadan geri çeviremezlerdi) yalnızca yardım alanların sayısı gözle görülecek kadar düşmekle kalmadı, ücretlerle işletme giderleri de azaldı.

Dahası toplumsal yardıma düpedüz leke sürülmüştü. İster çocuk nafakası, erzak yardımı ister işsizlik sigortası şeklinde olsun, devlet yardımından yararlanmak Kabil gibi kusurlu olmanın göstergesi, kişisel başarısızlıkların işareti, birinin her nasılsa toplumdaki çatlaklardan aşağı düştüğünün kanıtıydı. Böy-

2 Adam Smith, *The Theory of Moral Sentiments* (Ahlaki Duygular Kuramı) (Dover Publication Classics, Mieneola, NY, 2006, ilk basım 1759), s. 59.

3 Agy. s. 58.

lece günümüzde Birleşik Devletler'de işsizliğin arttığı bir dönemde işsiz bir kadın ya da erkek bu şekilde damgalanır: Artık toplumun tam bir üyesi sayılmazlar. 1991 tarihli Sosyal Hizmetler Yasası ile sosyal demokrat Norveç'te bile yerel makamlara sosyal yardım başvurusunda bulunan herhangi birini benzer çalışma koşullarına zorlama yetkisi tanınmıştı.

Bu yönetmeliğin getirdiği şartlar bize daha eski bir yasayı, yaklaşık iki yüzyıl önce İngiltere'de yürürlüğe girmiş olan 1834 Yeni Fukara Kanunu'nu hatırlatır. Yasanın hükümleri bize yabancı değildir, nasıl işletildiğini *Oliver Twist* adlı romanında anlatan Charles Dickens sayesinde biliyoruz. Bilindiği gibi Oliver'ı küçümseyen Noah Claypole, 1838 yılında ona "Çalışalım" ("Çalışma Evi") derken, bugün tam olarak "sosyal yardım kraliçeleri" diyerek aşağıladığımız kimseleri kastetmektedir.

Yeni Fukara Kanunu tam bir rezaletti. Yardıma muhtaç kimselerle işsizleri, ne kadar düşük olursa olsun bir ücret ödenen bir işte çalışmak ile çalışma evinde aşağılanmaya katlanmak arasında bir tercih yapmaya zorlamıştı. Burada, 19. yüzyılın (bugün hâlâ "hayırseverlik" diye görülüp tanımlanan) diğer kamu yardımı biçimlerinde olduğu gibi, kişiye verilecek yardım ve desteğin seviyesi, onun bulabileceği en kötü iş seçeneğinden daha cazip olmamak üzere ayarlanırdı. Yasa'nın ortaya çıkışıyla birlikte verimli bir piyasada işsizlik olasılığını reddeden çağdaş ekonomi kuramları geliştirilmişti: Eğer ücretler yeterince düşer ve daha cazip iş seçenekleri olmazsa, eninde sonunda herkes iş bulurdu.

Reformcular sonraki 150 yılda böyle küçük düşürücü uygulamaları ortadan kaldırmaya çalıştı. Zamanla Yeni Fukara Kanunu ile onun başka ülkelerdeki benzerlerinin yerini, kamusal yararı bir *hak* meselesi olarak görme eğilimi aldı. İş olmayan yurttaşlar artık işsizlik belasına katlanmayacak, içine düştükleri durumdan ötürü cezalandırılmayacak, toplum tarafından üstü kapalı hakaretlere maruz kalmayacaklardı. Hepsinden önemlisi, 20. yüzyılın ortalarının sosyal devletleri yurttaşlık hakkını ekonomik talihin amacı olarak tanımlamanın büyük bir *ahlaksızlık* olduğunu kabul ettiler.

Victoria döneminin gönüllülük etiği ve cezayı hak etme ölçütlerinin yerini, ülkeden ülkeye kayda değer farklılıklar göstermekle birlikte, evrensel sosyal yardım aldı. Çalışmamak veya iş bulamamak birer kusur sayılmak bir yana, şimdi insanın başına gelebilecek normal bir durum olarak kabul ediliyor, asla diğer yurttaşlara onursuz bir biçimde asalaklık yapmak şeklinde görülüyordu. İhtiyaçlara ve haklara özel bir saygı gösteriliyor, işsizliğin şahsiyetsizliğin ya da yetersiz çabaların ürünü olduğu fikri bir kenarda bırakılıyordu.

Bugün yeniden Victoria dönemindeki atalarımız gibi davranmaya başlamış durumdayız. Bir kere daha, yalnızca teşviklere, kifayetsiz davranışlar için verilen cezalarla birlikte “gayret gösterme” ve ödüle inanır olduk. Bill Clinton ya da Margaret Thatcher’ın söylediklerine inanırsak, toplumsal yardımı dünya çapında ihtiyacı olan herkese açık kılmak aptallık olacaktı. İşçiler çaresiz kalmazsa, neden çalışmak istesinler? Devlet eğer insanlara tembellik etmeleri için para öderse, kim onları ücretli iş aramaya teşvik edebilir? Bir kere daha Aydınlanmış ekonomik akılcılığın katı, soğuk dünyasına dönmüş bulunuyoruz, Bernard Mandeville bu dünyayı ilk olarak 1732 yılında siyasal iktisat üzerine kaleme aldığı *Arıların Fablı* adlı denemesinde çok güzel ifade etmişti. Mandeville’e göre işçileri “rahatlatılması gereken, ancak bütünüyle tedavi etmenin aptallık olduğu ihtiyaçlarından başka hiçbir şey” faydalı kılamazdı. Tony Blair bile bunu daha iyi ifade edemezdi.

Sosyal “reformlar” ile birlikte korkulan “geçim yardımını hak etme araştırması” geri geldi. George Orwell okurlarının hatırlayacağı üzere, Buhran dönemi İngilteresi’nde yoksul yardımına sadece yetkililer tarafından, özel hayatlarına burunlarını sokmak suretiyle, sıfırı tükettiği tespit edilen yardıma muhtaç kişiler başvurabilirdi. Benzer bir test 1930’lu yıllarda Amerika’daki işsizlere de uygulanmıştı. Malcolm X, anılarında ailesini “denetlemeye” gelen memurlardan söz eder: “Aylık Sosyal Yardım çekinin gelmesi ellerine bakardı. Sanki bizim sahibimiz gibi davranırlardı. Annem ne kadar istese de onları eve almadan edemezdi... Madem devlet bize et, çuvalarla patates ve türlü konserve vermektedir, annemiz bunları almaktan neden nefret ediyordu, anlayamazdık. Sonradan annemin hem kendi gururunu hem de bizimkini korumak için ümitsizce çabaladığını anladım. Elimizde yalnızca gururumuz kalmıştı, çünkü 1934 yılında hakikaten sürünmeye başladık.”

Anglo-Amerikan siyasi jargonuna gizlice yeniden sızan yaygın varsayımın tersine, giysi, ayakkabı, gıda bağışlarından, kira desteği ya da çocuklara okul malzemesi yardımlarından mutlu olanların sayısı çok azdır. Bu yardımlar onlara düpedüz onur kırıcı gelir. Toplumun kaybeden insanlarına onurlarını ve özsaygılarını geri kazandırmak, 20. yüzyıldaki ilerlemeye damgasını vuran sosyal reformların başlıca tartışma konusuydu. Bugün bir kere daha onlara sırtımızı dönmüş bulunuyoruz.

“Serbest teşebbüs”, “özel sektör”, “verimlilik”, “kâr” ve “büyüme” gibi Anglosakson modellerine gösterilen eleştirisiz hayranlık son yıllarda yaygınlaşsa da, bu model kendini beğenmiş bir acımasızlıkla yalnızca İrlanda, Birleşik Krallık ve ABD’de uygulanmaktadır. İrlanda’yla ilgili söylenecek çok bir şey yok-

tur. “Gözü kara küçük Kelt kaplanı”nın sözde “ekonomik mucizesi”, beklendiği gibi iç yatırımları ve sıcak parayı çeken denetimsiz, düşük vergi rejimiyle mümkün olmuştu. Kamu gelirlerindeki kaçınılmaz açık, üstüne çamur sıçramış Avrupa Birliği’nden gelen ödeneklerle karşılanıyor, büyük ölçüde Almanya, Fransa ve Hollanda’nın sözümona yetersiz “eski Avrupa” ekonomileriyle finanse ediliyor. Wall Street maskaralığı duvara toslayınca, İrlanda balonunun da havası indi. Yakın bir tarihte şişceği de yok.

Britanya örneği daha ilginç: Amerika’daki ilerlemenin en iyi nitelikleri olan toplumsal ve eğitimsel hareketliliği Birleşik Krallık’a getirmeyi beceremediği halde, Amerika’nın en kötü özelliklerini taklit ediyor. Britanya ekonomisi bü-tünsel olarak 1979 yılından beri yalnızca kurbanlarına saygısızca boş vererek değil, aynı zamanda ülkenin endüstriyel kapasitesi pahasına finans hizmetlerine gözü kapalı hayranlık göstererek Amerikalı *kader ortağının* izinden gitti ve düşüşe geçti. GSMH’daki payları bakımından bankaların aktif varlıkları 1880’lerden 1970’li yılların başlarına kadar yüzde 70 dolaylarında sabit kalırken, 2005 yılına gelindiğinde yüzde 500’ü aşmıştı. Ulusal servetin toplamı büyürken Londra ile Trent nehrinin kuzeyinde kalan bölgelerin çoğunda yoksulluk da büyüdü.

Kuşkusuz Margaret Thatcher bile kendisini coşkuyla iktidara taşıyan aynı alt gelirli orta sınıfın rağbet ettiği sosyal devleti tamamen yürürlükten kaldırmazdı. Böylelikle Amerika Birleşik Devletleri’nin aksine, Britanyalı yığınların en alt tabakasında sayıları giderek artan insanlar hâlâ bedava ya da ucuz sağlık hizmetlerinden, kıt ama güvence altına alınmış emeklilik maaşlarından, kırılmış bile olsa işsizlik tazminatından ve güdük kamusal eğitimden faydalanabiliyorlardı. Son yıllarda bazı gözlemcilerin vardığı sonuca göre, eğer Britanya “kı-rıldıysa” bile hiç olmazsa kırılan parçaları güvenlik ağına takılmıştı. Kaybedenlerin kendi başlarının çaresine bakmak üzere yalnız bırakıldıkları, zenginlik ve iyi bir gelecek yanılsamalarına kapılmış bir toplum görmek istiyorsak, ne yazık ki ABD’ye bakmamız gerekiyor.

Amerikan Gariplikleri

“Amerikalıların ulusal karakterinin daha derinlerine indikçe, bu dünyadaki her şeyin değerini yalnızca tek bir sorunun yanıtında aradıkları görülür: Bunun getirisi ne kadar olacak?”

ALEXIS DE TOCQUEVILLE

Pek çok Amerikalı, OECD çizelgeleri ya da diğer ülkelerle yapılan ve kendilerini başarısız gösteren karşılaştırmalar hakkında herhangi bir bilgi sahibi olmaksızın bir şeylerin ciddi bir biçimde ters gittiğinin pekâlâ farkındadır. Bir zamanlar olduğu gibi, zengin bir yaşam sürmüyorlar. Herkes doğdukları andan itibaren çocuklarının daha iyi koşullarda, daha iyi eğitim ve iş olanaklarıyla yaşamasını ister. Eşinin ya da kızının çocuk doğurduktan sonra hayatta kalma şansının diğer ileri ülkelerdeki kadınlarla aynı olmasını tercih eder. Daha düşük bir bedel karşılığında her şeyi kapsayan bir sağlık sigortasına, daha uzun bir yaşam beklentisine, daha iyi kamu hizmetlerine sahip olmayı ve suç oranının azalmasını arzu eder. Ancak kendilerine Batı Avrupa’da böyle olanakların bulunduğu söylendiğinde çoğu Amerikalı şu cevabı verir: “Ama onlarda sosyalizm var! Biz devletin işlerimize karışmasını istemiyoruz. Daha önemlisi, daha çok vergi ödemeye niyetimiz yok.”

Bu tuhaf kavrayış bozukluğu eski bir hikâyedir. Bundan yüzyıl önce Alman toplumbilimci Werner Sombart şu ünlü soruyu sormuştu: *Amerika’da neden sosyalizm yok?* Buna verilecek pek çok yanıt vardır. Bunlardan bazıları, ülkenin uçsuz bucaksız olmasıyla ilgilidir. Ortak hedefler saptamak ve bunları emperyal ölçekte sürdürmek kolay değildir ve pratik nedenlerden ötürü ABD içe kapalı bir imparatorluktur.

Bunlardan başka kültürel etmenler de etkilidir, bunlardan adı kötüye çıkmış olanı Amerikalıların merkezî hükümete yönelik olarak besledikleri karakteristik kuşku dur. Çin ya da Brezilya gibi büyük ölçüde geniş ve çeşitlilik barındıran belli bölgesel birimler uzak bir devletin gücüne ve girişimlerine bağımlı kalırken, bu açıdan düpedüz 18. yüzyıl Anglo-İskoç düşüncesinin ürünü olan ABD, merkezî otoritenin yetkilerinin dört bir taraftan kısıtlanması gerektiği temeline oturtularak inşa edilmişti. Amerikan İnsan Hakları Bildirgesi’nin ulusal hükümetle açıkça bağdaşmayan her şeyin, ne olursa olsun aksi belirtilmedikçe ayrı ayrı eyaletlerin yetkisinde olduğunu söyleyen karinesi yerleşimcilerle göçmenler arasında

yüzyıllar boyunca, kuşaktan kuşağa Washington'ı "hayatlarından uzak" tutan bir belge olarak içselleştirildi.

Kamu yetkililerine yönelik olan ve dönem dönem Know Nothing (haberim yokçu),⁴ States' Rightist (eyalet haklarından yana) hareketleri, vergi karşıtları ve daha yakınlarda Cumhuriyetçi Sağ kanadın radyolarda sohbet programı yapan demagogları tarafından bir kült haline getirilen bu kuşku, tam da Amerika'ya özgü bir davranıştır. Temsil edilen veya edilmeyen vergilendirmeye duyulan belirgin güvensizliği, yurtsever bir dogmaya dönüştürmüştür. ABD'de genel olarak vergilere telafisi olmayan birer gelir kaybı şeklinde bakılır. Bu paralarla bireylerin asla altından kalkamayacağı ortak harcamaların (askerler, savaş gemileri ve silahlar bir yana yollar, itfaiyeciler, polis, okul ve elektrik direklerinin) karşılanmasına (da) katkıda bulundukları akıllara pek gelmez.

Gelişmiş dünyanın çoğu gibi Kıta Avrupası'nda da herhangi bir kimsenin tamamen "kendi kendini geçindirdiği" fikri 19. yüzyıldaki bireysellik hayalleriyle birlikte buhar olup uçmuş durumdadır. Hepimiz, gerek bizden öncekilerin gerekse de yaşlılıkta veya hastalıkta bize bakacak olanların ekmeğini yiyoruz. Ekonomik hayatımızı ne kadar bencilce yaşarsak yaşayalım, hepimiz masraflarını yurttaşlarımızla paylaştığımız hizmetlere bağlıyız. Fakat Amerika'da bağımsız girişimci birey ideali her zamanki çekiciliğini korumaktadır.

Buna rağmen Birleşik Devletler geçmişte her zaman modern dünyanın geri kalanıyla aykırı düşmemiştir. Bu aykırılık durumu Andrew Jackson ya da Ronald Reagan dönemindeki Amerika için söz konusu olsa bile New Deal (Yeni Düzen) programının geniş kapsamlı toplumsal reformlarına veya Lyndon Jackson'ın 1960'lardaki Büyük Toplum projesine haksızlık etmemek gerekir. Maynard Keynes 1934 yılında Washington ziyaretinin ardından Felix Frankfurter'e yazdığı mektupta şöyle der: "Dünyanın ekonomi laboratuvarı Moskova değil, burasıdır. Burayı idare eden gençler fevkalade bir iş çıkarıyorlar. Kabiliyetleri, zekâları ve bilgelikleri karşısında şaşkına döndüm. Sağda solda pencereden aşağı atılması gereken tek tük klasik iktisatçıya rastladığım da oluyor, ama onların çoğu zaten geri plana itilmiş."

Bu sözlerin hemen hemen aynısı 1960'larda Demokratların yönettiği Kongreler'in sahip olduğu önemli amaçlar ve kazanımlar için de söylenebilir; onlar sayesinde gıda bağışları, Medicare (Yaşlılara Sağlık Sigortası), İnsan Hakları

4 19. yüzyıl ortalarına doğru gelişen "Know Nothing" hareketi, Papa tarafından yönlendirildiğine inanılan daha çok Alman ve İrlandalı Katolik göçmenlerin ülkeye gelişine karşı olanlar tarafından kurulmuştu. Bugünkü Cumhuriyetçi Parti'nin temellerinin atıldığı o dönemde yarı gizli olan bu hareketin üyeleri, yürütülen faaliyetler konusunda ne bildikleri sorulduğunda, cevap olarak "Haberim yok" derlerdi. (ç.n.)

Yasası, Medicaid (Yoksullara Sağlık Sigortası), Headstart (Düşük Gelirli Ailelerin Çocuklarına Yönelik Sigorta), National Endowment for Humanities (Ulusal Beşeri Bilimler Vakfı), National Endowment for the Arts (Ulusal Sanat Vakfı) ve Corporation for Public Broadcasting (Kamu Yayıncılığı Kurumu) gibi hizmetler yürürlüğe girmişti. Eğer Amerika bunları yaptıysa, “eski Avrupa” ile tuhaf benzerlikler de taşıyordu.

Dahası, Amerikan yaşamındaki “kamu sektörü” bazı yönleriyle Avrupa’daki muadillerine göre daha derli toplu, daha gelişmiş ve daha saygıdeğeri. Buna en iyi örnek, birinci sınıf yüksek öğrenim kurumlarına yönelik kamusal yardımlardır; ABD, çoğu Avrupa ülkesine kıyasla bu yardımları daha uzun bir süredir ve daha başarılı bir biçimde gerçekleştirmektedir. California Üniversitesi, Indiana Üniversitesi ve Michigan Üniversitesi ile uluslararası ün yapmış diğer kurumlara dönüşen arazilerin adı geçen üniversitelere bağışlanması ABD dışındaki ülkelerde pek görülmeyen bir durumdur, ayrıca çoğu zaman küçümsenen iki yıllık yüksek devlet okulu sistemi de aynı şekilde benzersizdir.

Dahası, Amerikalılar ulusal demiryolu sistemini ayakta tutma konusundaki bütün beceriksizliklerine rağmen ülkelerini masrafları vergilerle karşılanan çevreyolu ağılarıyla donatmakla kalmadılar; bugün İngiliz muadilleri toplu taşımacılığı yok fiyatına özel sektöre devretmekten daha iyi bir çözüm üretemezken, onlar bazı önemli şehirlerde kamunun başarıyla işlettiği bir toplu taşıma sistemi kurdular. ABD yurttaşlarının kamusal bir sağlık sistemine sahip olmayı başaramadıklarına şüphe yoktur; ancak “kamu” sözcüğü, ülkenin ulusal sözcük dağarcığında her zaman için utanç vesilesi bir terim olmamıştır.

Ekonomizm ve Sıkıntıları

“Muhasebe kayıtlarındaki kârlara itiraz ettiğimizde, uygarlığımızı değiştirmeye başlamışız demektir.”

JOHN MAYNARD KEYNES

Bambaşka bir toplum *hayal* etmekte bile neden bu kadar zorlanıyoruz? Ortak yararımız için farklı düzenlemeler tahayyül etmek neden bizi aşıyor? Sonsuza dek işlevini yitirmiş “serbest piyasa” ve “sosyalizm”in dillere pelesenk olmuş dehşetleri arasında yalpalamaya mahkûm muyuz?

Bu konuda bizi engelleyen şey *söylemseldir*: Artık bu konular hakkında nasıl konuşacağımızı bilmiyoruz. Son otuz yıldır bir politikayı, bir öneriyi ya da girişimi destekleyip desteklemediğimizi kendimize sorarken, soruyu mutlaka bir kâr ve zarar meselesi, en dar anlamıyla birer ekonomik mesele olarak gördük. Oysa bu içgüdüsel bir insanlık durumu değil, sonradan edinilmiş bir özelliktir.

Biz bunu daha önce de yaşamıştık. 1942 tarihli raporuyla Britanya sosyal devletinin temellerini atan genç William Beveridge, 1905 yılında Oxford'da verdiği bir konferansta, siyasal felsefenin toplumsal tartışmalarda neden klasik iktisat tarafından anlaşılmaz hale getirildiğini sormuştu. Bugün Beveridge'in sorusu en az o güne kadar geçerlidir. Ne var ki siyasal düşünce tutulmasının büyük klasik iktisatçılar tarafından kaleme alınmış yapıtlarla hiçbir ilgisi yoktur.

Aslında kamusal politikaya yönelik değerlendirmeleri yalnızca ekonomik hesaplarla sınırlı tutabileceğimiz düşüncesi, bundan iki yüzyıl öncesinde de bir endişe kaynağıydı. Ticaret kapitalizminin ilk dönemlerinde onun hakkında yazmış en zeki yazarlardan olan Marquis de Condorcet'in nefret dolu öngörüsü, “hürriyet, açgözlü bir milletin gözünde malî icraatların emniyeti için gerekli bir teminattan başka bir şey değildir” yönündeydi. Bu çağda yaşanan devrimler, para kazanma özgürlüğüyle özgürlüğün kendisi arasında bir kafa karışıklığına yol açma tehlikesi taşıyordu.

Bizlerin de kafası fazlasıyla karışık. Görünürde mağlup durumda olan ama bankacılığın çöküşünü öngörebilme ve engelleyebilme konusundaki beceriksizliğine rağmen burnundan kıl aldırılmamaya devam eden bugünün basmakalıp ekonomik düşünme biçimi, insan davranışını “rasyonel tercihler” açısından tanımlar. Bu mantık, hepimizin ekonomik varlıklar olduğunu ileri sürer. Toplumsal diğerkâmlık, kendini inkâr, zevk, kültürel alışkanlık ya da ortak hedefler gibi dışarıdan gelen kriterlere asgari düzeyde göndermede bulunarak, azami ekonomik yarar şeklinde tanımlanmış olan kendi çıkarlarımızın peşinden koşarız. İster gerçek, isterse stok ve tahvillerin alım satımıyla ilgili olsun, kurumlardan “piyasalar” hakkında edindiğimiz yeterli ve doğru bilgilerle kendimizi donatıp bağımsız ve ortak yararımıza uygun, mümkün olan en iyi tercihleri yaparız.

Ben burada bu ifadelerde hakikat payı olup olmadığıyla ilgilenmiyorum. Bugün hiç kimse ciddi bir biçimde “verimli piyasa hipotezi” dedikleri fikirden geriye herhangi bir şey kaldığını iddia edemez. Eski kuşak serbest piyasa iktisatçıları bir zamanlar sosyalist planlamanın yanlışlarına değinirken, sosyalist planlamanın sıradan ölümlülere asla bahşedilmeyen mükemmel tür bir bilgi gerektirdiğinden dem vururlardı. Haklıydılar. Aynı durumun piyasa kuramcıları için de

geçerli olduğu ortadadır: Her şeyi bilmiyorlar, bunun sonucunda da gerçekte hiçbir şey bilmedikleri anlaşılıyor.

Maynard Keynes'in onu eleştirenlere yönelttiği "sahte kesinlik" suçlaması bugün hâlâ bizimledir. Daha da kötüsü: Ekonomik argümanlarımızı desteklesin, aptalca faydacı hesaplamalarımıza kendi kendini tatmin eden yaldızlı bir görünüm versin diye yanıltıcı bir "etik" kelime hazinesini kaçak yollarla elde ettik. ABD ve Birleşik Krallık gibi ülkelerdeki yasa koyucular, yoksullardan sosyal yardımı keserken yapmak zorunda kaldıkları "zor tercihler" nedeniyle benzersiz bir gurur duymaktadırlar.

Yoksulların oy kullanma oranı diğer kesimlere göre daha düşüktür. Dolayısıyla onları cezalandırmanın siyasal riskleri daha az olur: Böyle "zor" tercihler gerçekte ne kadar zordur? Bu günlerde başkalarına acı çektirme konusunda katı olmakla övünüyoruz. Eğer eski bir alışkanlık hâlâ geçerli olsa ve güçlü olmak başkalarına acı çektirmek değil, acıya katlanmak anlamına gelseydi belki o zaman duyarsız bir biçimde merhamet yerine verimliliğe değer verirken bir kez daha düşünürdük.⁵

Bu durumda toplumun işleyiş biçimini seçmekten nasıl söz *etmeliyiz*? Bir kere dünyamızı ve yaptığımız tercihleri ahlaki boşluk içerisinde değerlendirmeyi sürdürmemiz mümkün değildir. Yeterince bilgi sahibi olan ve kendini bilen rasyonel bir bireyin mutlaka kendi çıkarları doğrultusunda hareket etme eğilimi göstereceğinden emin olsak bile, o çıkarların *neler* olduğunu sormamız gerekiyor. Bunları o kişinin ekonomik davranışlarına bakıp çıkaramayız, çünkü o zaman dolambaçlı bir argüman ortaya atmış oluruz. Kadınlarla erkeklerin kendileri için neler istediklerini ve o isteklerin hangi koşullar altında yerine gelebileceğini sormamız gerekiyor.

Güven yoksa hiçbir şey yapamayacağımız apaçık ortadadır. Eğer birbirimize gerçekten güvenmeseydik birbirimizi desteklemek amacıyla vergi ödemezdik. Güvenilmez yurttaşlarımız tarafından şiddete maruz bırakılacağımız veya aldatılacağımızdan korktuğumuz için evden çok uzaklaşmaya çekinirdik. Üstelik güven öyle soyut bir erdem değil. Bugün kapitalizmin pek çok, hem de hepsi Solcu olmayan eleştirmeni tarafından kuşatma altına alınmasının sebeplerinden biri de, piyasaların ve serbest rekabetin güven ve işbirliği gerektirmesidir. Eğer bankaların dürüst davranacaklarına ya da ipotek araçlarının borç konusunda doğruyu söyleyeceğine veya sermaye kurulunun sahtekâr simsarları ele vereceğine güvenemezsek, kapitalizm durma noktasına gelecektir.

5 Avner Offer, *The Challenge of Affluence: Self-Control and Well-Being in the United States and Britain since 1950* (Oxford: Oxford University Press, 2007), s. 7.

Piyasalar kamu yararına yönelik güven, işbirliği ve ortak hareketi kendiliğinden oluşturmazlar. Tam tersine, kuralları çiğneyenin ahlaki açıdan daha duyarlı davrananlara göre, en azından kısa vadede zafere ulaşması, ekonomik rekabetin doğası gereğidir. Ancak kapitalizm böyle utanmazca bir davranışı çok uzun süre sürdüremezdi. O zaman kendini yıkma potansiyeline sahip olan bu ekonomik sistem neden günümüzde hâlâ varlığını sürdürüyor? Muhtemelen sistemin ortaya çıkışına eşlik etmiş olan kendini geride tutma, dürüstlük ve ılımlılık alışkanlıkları olduğu için.

Yine de kapitalizmin doğasıyla uzaktan yakından ilgisi olmayan böyle değerler, din ya da cemaatlerin eskiden beri süregelen pratiklerinden türetilmişti. Kapitalizmin “görünmez el”i, geleneksel baskılarla ve seküler ve dinî seçkinlerin nüfuzuyla desteklendi, onu uygulayanların gururunu okşayan manevi kusurları kusursuz biçimde düzelttiğine yönelik yanılsamadan faydalandı.

Başlangıçtaki bu mutluluk tablosu artık bozulmuş durumdadır. Sözleşmeye dayalı piyasa ekonomisi bu koşulları sağlayamamaktadır, zaten hem onu eleştiren sosyalistlerin hem de dinî yorumcuların (en başta da 20. yüzyıl başlarındaki reform yanlısı Papa XIII Leo'nun) denetimsiz ekonomik piyasalar ve zenginlikle yoksulluktaki aşırılıklar arasındaki dengesizlik yüzünden toplumun yıpranma tehdidiyle karşı karşıya olduğuna dikkat çekmesinin nedeni de budur.

Daha 1970'lerde hayatın amacının zenginleşmek olduğu ve devletlerin bunu kolaylaştırmak için var olduğu fikriyle dalga geçiliyordu: Bu fikirle dalga geçenler arasında yalnızca kapitalizmin geleneksel eleştirmenleri değil, aynı zamanda onun en sadık savunucuları da vardı. Savaşı izleyen onyıllar boyunca sırf servet edinmek amacıyla edinilen servete yönelik görece bir ilgisizlik yaygındı. İngiliz öğrenciler arasında 1949 yılında yapılan bir anket sonucunda, bir çocuk ne kadar zekiyse, ilgisini çeken makul ücretli bir işi yalnızca daha çok para kazana-cağı bir işe tercih etmesinin daha muhtemel olduğu ortaya çıkmıştı.⁶ Bugünün öğrencileriye, kazançlı bir iş aramaktan başka bir şeyi akıllarına getirmiyorlar.

Yeni yetişen kuşakların maddi zenginlik peşinde koşmaktan başka hiçbir şeyi umursamamaya yönelik takıntılarını değiştirmeye nereden başlamalıyız? Belki de kendimize ve çocuklarımıza bunun hep böyle olmadığını hatırlatarak başlayabiliriz işe. Otuz yıldır yapageldiğimiz gibi “iktisatçı kafasıyla” düşünmek, insana içkin bir özellik değildir. Hayatlarımızı farklı bir biçimde düzenlediğimiz zamanlar olmuştur.

6 T. H. Marshall, *Citizenship and Social Class* (Londra: Pluto Press, 1991), s. 48.

İKİNCİ BÖLÜM

Yitirdiğimiz Dünya

"Hepimiz bu savaştan bırakınız yap-sınlarca bir toplum düzenine geri dö-nüş olmadığını, savaşın tasarlanmış yeni tür bir düzene giden yolu hazır-layan sessiz bir devrimi ürettiğini ar-tık biliyoruz."

KARL MANNHEIM, 1943

Geçmiş ne zannettiğimiz gibi iyiydi ne de kötü: Sadece farklıydı. Eğer kendimi-ze nostaljik masallar anlatırsak, bugün karşı karşıya kaldığımız sorunlarla asla ilgilenemeyiz; yaşadığımız dünyanın her bakımdan daha iyi olduğu fikrine sarılsak da sonuç aynı olur. Geçmiş hakikaten farklı bir ülkedir: Ona geri döne-meyiz. Ancak geçmiş i idealize etmekten, onu hem kendimize hem çocuklarımı-za bir korku tüneliymişçesine anlatmaktan daha beteri var: Geçmiş i unutmak.

İki dünya savaşı arasında Amerikalılar, Avrupalılar ve dünyanın geri kala-nının çoğu insan eliyle eşi benzeri görülmedik felaketler yaşadı. Hafızalardaki en kötü ve şiddeti en yıkıcı savaş olan Birinci Dünya Savaşı'nın ardından salgın hastalıklar, devrimler, devletlerin iflası ve dağılması, paranın değer kaybetme-si ve politikaları hâlâ revaçta olan geleneksel iktisatçıların akıllarından bile geç-meyecek ölçüde büyük bir işsizlik sorunu ortaya çıktı.

Bu gelişmeler de dünya demokrasilerinin çoğunun devrilip otokratik dik-tatörlüklere veya her türden totaliter parti devletlerine dönüşmesini hızlandır-

dı, yerküreyi ilkinden bile daha yıkıcı olan İkinci Dünya Savaşı aracılığıyla altüst etti. 1931 ile 1945 arasında Avrupa, Ortadoğu, Doğu ve Güneydoğu Asya otuz yıl önce tasavvur dahi edilmeyecek boyutlarda büyük bir işgale, yıkıma, etnik temizliğe, işkenceye, imha savaşlarına ve planlı soykırımlara tanıklık etti.

1942 yılında bile özgürlüğü yitirmekten endişelenmek makul görünüyordu. Demokrasi, Kuzey Atlantik ve Avustralasya'nın İngilizce konuşulan toprakları dışında cılız kalmıştı. Kıta Avrupası'nda geriye kalan demokrasiler İsveç ve İsviçre gibi her ikisi de Almanların iyi niyetine bağlı olan tarafsız, küçük devletlerdi. ABD savaşa yeni katılmıştı. Bugün doğal karşıladığımız her şey tehlikede olmakla kalmıyor, aynı zamanda onları savunanlar tarafından da ciddi bir biçimde sorgulanır hale gelmişti.

Gerçekten de gelecek diktatörlüklere aitmiş gibi görünüyordu. Müttefiklerin 1945 yılında zafere ulaşmasından sonra bile bu kaygılar unutulmadı: Buharan ve faşizm insanların aklından hiç silinmedi. En acil mesele, muhteşem bir zafer kutlandıktan sonra herkesin işinin başına nasıl döneceği değil, 1914-1945 yıllarında yaşananların bir daha asla tekrarlanmamasının nasıl temin edileceğiydi. Maynard Keynes, kendini her şeyden önce bu sorunu ele almaya adanmıştı.

Keynes Mutabakatı

"O yıllarda her birimiz zamanın yaygın coşkusundan güç aldık, ortak güven sayesinde bireysel güvenimizi artırdık. Belki de nankör insanlar olarak, gelen dalganın bizi ne kadar güçlü ve kesin bir biçimde usandırdığını anlamamıştık. Ama dünyanın o güvenli çağını yaşayan herkes, o günden beri sürekli olarak yaşanan tek şeyin geriye gidiş ve kasvet olduğunu bilir."

STEFAN ZWEIG

Büyük İngiliz iktisatçı, istikrarlı, refah sahibi ve güçlü bir Britanya'da 1883 yılında doğdu: Öncelikle savaş döneminde Hazine'deki etkin konumu aracılığıyla, ardından 1919 yılında Versailles barış görüşmelerine katılarak çöküşünü gözleme şansı bulduğu güvenli bir dünyaydı bu. Dünün dünyası dağılmış, parçalanırken yanına yalnızca ülkeleri, hayatları ve maddi serveti almakla kalmamış, aynı za-

manda Keynes'in yetiştirdiği kültür ve sınıfın güven verici kesinliklerini de peşinden sürüklemişti. Bunlar nasıl olmuştu? Neden kimse tarafından öngörülmemişti? Neden yetki sahibi hiç kimse bunların bir daha yaşanmamasını garanti altına almak için bir şey yapmamıştı?

Keynes'in iktisat üzerine yazdıklarının odağına *belirsizlik* sorununu oturtması anlaşılır bir durumdu: Klasik ve neo-klasik iktisatçıların ürettikleri, kendinden emin bir edaya sahip olan kurtuluş reçetelerinin aksine, bundan böyle insan ilişkilerinin tahmin edilmeyen temellere dayandığı konusunda ısrarcı olacaktı. Ekonomik bunalımdan, faşist baskıdan ve imha savaşlarından çıkarılacak pek çok ders vardı kuşkusuz. Ancak liberalizmin kendine güvenini ve kurumlarını sarsan şey, insanların içinde yaşamaya zorlandıkları, kolektif korku nöbetleri seviyesine yükseltilen yeni bir belirsizlik ortamıydı.

Peki ne yapılmalıydı? Pek çok kişi gibi Keynes de piyasanın yetersizliklerini gidermek konusunda merkezî otoritenin ve tepeden inme planlamanın cazibesinin farkındaydı. Faşizm ve Komünizm, devleti harekete geçirmek için küstah bir tavır içindeydiler. Halkın gözünde bir kusur olmak şöyle dursun, belki de başvurulacak en sağlam makam buydu: Yabancı insanların, devrilmesinden uzun bir zaman sonra Hitler hakkında ne düşündükleri sorusuna karşılık olarak Hitler'in hiç olmazsa Almanları çalıştırdığını söyledikleri olurdu. Stalin'in ne tür hatalar işlemiş olursa olsun Sovyetler Birliği'ni Büyük Buhran'dan uzak tuttuğu sıklıkla söylenirdi. Hatta Mussolini'nin İtalya'daki trenleri dakik çalıştırmasıyla ilgili yapılan şakaların bile belli bir anlamı vardı: Bunun nesi yanlıştı ki?

Demokrasileri yeniden işler hale getirmeye, demokrasi ve siyasal özgürlüğü hiç tatmamış ülkelere demokrasi götürmeye yönelik herhangi bir çaba, otoriter devletlerin siciline el atmak demektir. Bunun dışındaki tek seçenek, ister gerçek ister hayali olsun, halkın başarı özlemini tehlikeye atmak olurdu. Keynes, faşist iktisadi politikaların savaş, işgal ve sömürü olmaksızın uzun vadede asla başarılı olamayacağını elbette farkındaydı. Yine de gelecekte yaşanabilecek buhranın önünü kesmek için konjonktüre aykırı iktisadi politikalar gerektiği konusunda olduğu kadar, "sosyal güvenlik devletinin" ihtiyatlı erdemlerine karşı da hassastır.

Böylesi bir devletin amacı, toplumsal ilişkilerde köklü değişiklikler yapmak, hele sosyalist bir dönem başlatmak değildi. Britanya'da Clement Attlee'den Fransa'da Charles de Gaulle'e, hatta Franklin Delano Roosevelt'e dek o yılların yeniliğe açık yasalarından sorumlu kişilerin çoğu gibi Keynes de doğuştan muhafazakârdı. Dönemin hepsi de artık birer ihtiyar beyefendi olan batılı liderlerinin tamamı Keynes'in aşına olduğu istikrarlı dünyada doğmuşlardı. Üstelik

hepsinin yaşamları travmatik çalkantılarla doluydu. Giuseppe di Lampedusa'nın *Leopard* romanının kahramanı gibi onlar da, bir şeyi muhafaza etmek için kişinin değişmek zorunda olduğunu çok iyi anlamışlardı.

Keynes 1946 yılında öldü, savaş sırasında gösterdiği gayretlerden yorgun düşmüştü. Ancak ne kapitalizm ne de liberalizmin birbirleri olmadan uzun süre hayatta kalamayacaklarını göstermesinin üzerinden uzun bir zaman geçmişti. Ayrıca iki savaş arasında geçen yıllarda yaşananlar kapitalistlerin kendi çıkarlarını koruma konusundaki beceriksizliğini apaçık ortaya çıkardığı için, isteseler de istemeseler de liberal devlet bunu onlar adına yerine getirmek zorunda kalacaktı.

Bu durumda kapitalizmin korunmasının yıllar boyunca serpilip gelişmesinin gerçekten de o zamanlar (ve hâlâ) sosyalizmle özdeşleştirilen değişimler sayesinde olması ilginç bir paradokstur. Bu durum bize o günlerin koşullarının ne kadar umutsuz olduğunu hatırlatır. 1945 sonrasında kendilerini ilk kez görev başında buluveren pek çok Hristiyan Demokrat gibi pek çok zeki muhafazakâr, ekonominin “komuta kademesinde” kontrolün devletin elinde olmasına fazla karşı çıkmadılar; dik kademeli vergilendirmeye birlikte bu durumu da sevinçle karşıladılar.

Savaş sonrası yılların hemen başında yapılan siyasi tartışmalarda bir *ahlak dersi* havası vardı. Birleşik Krallık, ABD ya da Belçika'nın en büyük sorunu olan işsizlik; onyıllar boyunca kişisel tasarrufları kırıp geçirdiği Orta Avrupa'da en büyük korku haline gelen enflasyon ve İtalya ve Fransa'daki tarım ürünü fiyatları öyle düşük seviyelerdeydi ki, topraklarından edilen köylüler çaresizlik içinde köktenci partilere sığındılar. Bunlar yalnızca ekonomik sorunlar değildi; papazlardan seküler aydınlara kadar herkes, bunlar aracılığıyla toplumun etik tutarlığının sınıdığını düşünüyordu.

Mutabakat görülmedik ölçüde genişti. Yeni Düzenlilerden Batı Alman “sosyal pazar” kuramcılarına, Britanya'da iktidarda olan İşçi Partisi'nden Fransa'da ve 1948'de Komünist grubun iktidara gelmesine, Çekoslovakya'da kamu politikasını şekillendiren “yol gösterici” ekonomi planlamacılarına kadar herkes devlete inanıyordu. Bunun bir nedeni, hemen herkesin yakın geçmişte yaşamış dehşet dolu günlere geri döneceği yolundaki imalarından korkması ve kamu yararı adına piyasanın özgürlüğünün kısıtlanmasından mutluluk duymasıydı. Bütün dünya bundan böyle Birleşmiş Milletler'den Dünya Bankası'na dek çok sayıdaki uluslararası kurum ve anlaşma tarafından düzenlenip korunacaksa, iyi işleyen bir demokrasi de aynı biçimde benzer iç düzenlemeler çevresinde bir mutabakat sağlayacaktı.

Britanya İşçi Partisi için bültenler kaleme alan Evan Durbin daha 1940 yılında toplu sözleşme, iktisadi planlama, kademeli vergilendirme ve kamunun finanse ettiği sosyal hizmetlere ilişkin hükümlere yönelik heveslerde “en ufak bir değişiklik” bile yaşanacağını hayal edemediğini yazmıştı. İngiliz İşçi Partisi politikacılarından Anthony Crosland ise on altı yıl sonra daha da büyük bir kendine güvenle “bireyselliğe ve kişisel yardıma yönelik tavizsiz bir inançtan toplu eylem ve katılıma yönelik bir inanca” doğru sürekli bir geçiş yaşandığını yazabiliyordu. Hatta “‘görünmez el’ dogması ile kişisel kazancın kamuya yarar sağlaması gerektiğine yönelik inanış Büyük Buhran’dan sonra hayatta kalmayı başaramamıştır; muhafazakârlarla işadamları bile ekonominin durumundan sorumlu olan kolektif bir hükümet doktrinini kabul ediyorlar” diye yazabiliyordu.¹

İkisi de sosyal demokrat olan Durbin ve Crosland bu yüzden bu tartışmada taraftılar. Ama yanılmıyorlardı. İngiliz siyaseti 1950’lerin ortasında kamu sorunları konusunda öyle bir mutabakat havasına girmişti ki, genel siyasal tartışmaya “Butskellizm” adı verildi: İlimli Muhafazakâr bir bakan olan R. A. Butler ile o yıllarda İşçi Partisi muhalefetine merkezci lideri Hugh Gaitskell’in fikirlerini harmanlayan bir terimdi bu. Üstelik Butskellizm evrenseldi. Aralarında ne tür farklılıklar olursa olsun, Fransız Gaullistler, Hristiyan Demokratlar ve Sosyalistler aktivist devlet, ekonomik planlama ve geniş kapsamlı kamu yatırımlarına yönelik ortak bir inancı paylaşıyorlardı. İskandinavya, Benelüks ülkeleri, Avusturya ve hatta ideolojik bölünmeye uğramış İtalya’da bile politika geliştirilenler arasında aşağı yukarı aynı fikir birliği söz konusuydu.

Fakat 1959 yılına dek Almanya’da politikalarında olmasa bile söylemlerinde Marksist olmakta ısrar eden sosyal demokratlar ile Konrad Adenauer’in Hristiyan Demokratları arasında görece az bir ayrım vardı. Aslında onlara göre genç kuşak Alman radikallerini “parlamento dışı” faaliyetlere iten şey, eğitimden dış politikaya, dinlenme tesislerinden kamusal katkılara ve ülkelerinin sorunlu geçmişi hakkındaki yorumlara kadar her alanda varılan bu boğucu mutabakattı.

Cumhuriyetçilerin 1950’ler boyunca iktidarda olduğu ve yaşanan Yeni Düzcencilerin bir nesil boyunca kendilerini ilk kez boşlukta hissettikleri Birleşik Devletler’de bile muhafazakâr yönetimlere geçiş (dışışleri, hatta ifade özgürlüğü açısından önemli sonuçlar getirmiş olmasına rağmen) iç politikada pek de bir farklılık yaratmamıştı. Vergilendirme tartışmaya açık bir konu değildi, ayrıca federal düzeyde denetlenen, geniş çaplı devletlerarası karayolu sistemi projesini bizzat onaylayan kişi de Cumhuriyetçi başkan Dwight Eisenhower olmuş-

1 Anthony Crosland, *The Future of Socialism* (Londra: Jonathan Cape, 1956), s. 105, 65.

tu. Amerikan ekonomisi rekabete ve serbest pazarlara inanır gibi görünmesine rağmen o yıllarda standartlaşma, düzenleme, sübvansiyonlar, fiyat denetimleri ve hükümet güvencelerinin yanında ağırlıklı olarak dış rekabetten korunmaya bel bağlamıştı.

Kapitalizmin kendi içindeki eşitsizlikler, mevcut refahın temin edileceği ve geleceğe yönelik zenginlik vaatleriyle yumuşatılıyordu. Lyndon Johnson 1960'ların ortasında çığır açıcı bir dizi toplumsal ve kültürel değişikliği kabul ettirdi; bunu da bir bakıma Yeni Düzen-tarzı yatırımlar, her şeyi kapsayan programlar ve hükümet girişimleri konusunda varılan mutabakattan geriye kalanlar sayesinde yapabilmıştı. İlginç biçimde, ülkeyi bölen şey sosyal politika değil insan hakları ve ırk ilişkilerine dair yasalardı.

1945-1975 arasında geçen dönem, genel olarak "Amerikan yaşam tarzı"nı doğuran mucize olarak görülüyordu. İkinci Dünya Savaşı'nı atlatan kadınlarla erkekler ve onların 60'lı yılları kutlayan çocuklarından oluşan Amerikalılar iki kuşak boyunca iş güvencesini, görülmedik ölçülerde (bir daha tekrarlanmamak üzere) yukarıya doğru toplumsal hareketliliği yaşamıştı. Almanya'daki ekonomik mucize (*Wirtschaftswunder*) tek bir kuşak içerisinde ülkeyi aşağılayıcı yenilginin molozlarıyla kaplı bir halden çıkarıp Avrupa'nın en zengin devleti konumuna yükseltmişti. Fransa'da o yıllar (hiçbir küçümseme iması taşımayan) "Les Trente Glorieuse – Şanlı Otuzlar" sloganıyla ünlendi. Muhafazakâr Başbakan Harold Macmillan "bolluk çağı"nın zirvesinde olan İngiltere'de vatandaşlarını "hiç bu kadar iyi yaşamamıştınız" sözleriyle temin ediyordu. Haklıydı.

Bazı ülkelerde (en iyi bilinen örnek İskandinavya) savaş sonrasındaki refah devletleri sosyal demokratların eseriydi; başka yerlerde, örneğin Büyük Britanya'da ise "sosyal güvenlik devleti" pratikte dezavantajları gideren ve aşırı servetle sefaleti azaltan bir dizi pragmatik politikadan pek de öteye gidemedi. Ortak başarıları, eşitsizliği gemlemede gösterdikleri fevkalade başarıydı. Zengin ile yoksul arasındaki uçurumu ister toplam mal varlığı isterse de yıllık gelirle karşılaştırdığımızda, Büyük Britanya ve Birleşik Devletler'de olduğu gibi Kıta Avrupası'nın her ülkesinde de 1945'ten sonra gelen kuşakta bu uçurumun çarpıcı bir biçimde daraldığını görürüz.

Daha çok eşitlik başka yararlar da sağladı. Zamanla aşırılık yanlısı politikalara geri dönüşüme yönündeki korku hafifledi. "Batı" dört başı mamur güvenliğin altın çağma girmişti: Belki bir balondur bu ama içinde çoğu insanın eskiden umut edebileceğinden çok daha iyisini yapabildiği ve geleceğe güvenle bakmak için sağlam bir neden bulduğu rahatlatıcı bir balondur.

Dahası, sosyal demokrasi ile refah devleti İkinci Dünya Savaşı'nın ardından

meslek sahibi ve ticaret yapan orta sınıfları liberal kurumlarla buluşturmuştu. Bu durum bazı sorunlar doğurdu: Faşizmin doludizgin at koşturmasına sebep olan şey orta sınıfların korkuları ve hoşnutsuzlukları olmuştu. Orta sınıfları yeniden demokrasilerin içine almak, savaş sonrasında politikacıların omzuna binen en ağır yüklerdendi.

Bu sorun çoğu yerde “evrensellik” tılsımı sayesinde aşıldı. Çıkarlarını kazanca bağlamak yerine (bu durumda yüksek maaşlar alan profesyoneller ya da kazancı bol olan esnaf *kendilerinin* çok fazla yararlanmadıkları sosyal hizmetler için vergi kesilmesinden şikâyet edebilirlerdi) eğitilmiş ve “orta halli” kesime de işçi sınıfı ve yoksullara verilen sosyal yardımlarla kamu hizmetlerinin aynısı, yani ücretsiz eğitim, ucuza ya da bedava tıbbi tedavi, kamu emeklilik sistemi ve işsizlik sigortası sunuldu. Bunun sonucunda yaşamsal gereksinimlerinden çoğunun artık vergilerle karşılanışıyla, Avrupalı orta sınıf 1960'lara gelindiğinde kendisini 1914 yılından beri hiç olmadığı kadar yüksek oranda, dilediğince harçayabileceği miktarda kazançlara sahip bir halde buldu.

İlginçtir, o yıllara damgasını vuran şey toplumsal yenilikle kültürel muhafazakârlığın benzersiz ölçüde başarılı bir karışımı olmuştu. Keynes'in kişiliği de bu durumun bir örneğidir. Kusursuz elitist zevklere ve yetiştiriliş tarzına sahip, yeni sanat eserlerine de görülmedik ölçüde meraklı bir adam olmasına rağmen, Britanya toplumunun kendini felç eden bölünmeden kurtulması için birinci sınıf sanatı, tiyatroyu ve edebiyatı geniş kitlelere ulaştırmanın önemini kavramıştı. Kraliyet Balesi'nin, Güzel Sanatlar Konseyi'nin ve daha pek çok kurumun yaratılması, Keynes'in girişimleri sayesinde olmuştu. Bunlar, ödün vermez “yüksek” sanata verilmiş yenilikçi kamusal katkılardı; Lord Reith'in BBC'si gibi bunlar da halkın standartlarına inmek yerine onları yükseltme görevini kendiliğinden üstlenmişlerdi.

Reith, Keynes veya Fransız Kültür Bakanı André Malraux açısından bu yeni yaklaşımın büyüklük taslayan bir yanı yoktu; olsa bile, Corporation for Public Broadcasting veya National Endowment for Humanities kurulurken LBJ² ile çalışan genç Amerikalılar için olduğundan daha fazla değildi. Buna “meritokrasi” deniyordu: Seçkin kurumlar devlet hesabına, ya da en azından kamu yardımıyla garanti altına alınmış toplu başvurulara açılmıştı. Böylelikle insanların ailelerinden gelen ayrıcalıklara ya da servetlerine göre seçilmelerinin yerini eğitim sayesinde sınıf atlama olanakları almaya başlamıştı. Birkaç yıl sonra da bütün bunları zaten hakkıymış gibi gören ve doğal karşılayan bir kuşak yetişti.

2 ABD'nin 36. Başkanı Lyndon Baines Johnson.

Bunlar kaçınılmaz gelişmeler değildi. Savaşların ardından ekonomik çöküş gelir, savaş ne kadar büyükse çöküntü de o kadar kötü olurdu. Faşizmin hortlamasından korkmayanlar, bu defa doğuda Kızıl Ordu'nun yüzlerce tümenine, İtalya, Fransa ve Belçika'nın güçlü, rağbet gören Komünist partileriyle sendikalarına kaygıyla bakıyorlardı. ABD Dışişleri Bakanı George Marshall 1947 baharında Avrupa'yı ziyaret ettiği zaman gördükleri karşısında afallamıştı: İkinci Dünya Savaşı'nın kendinden önceki savaşlara göre daha kötü sonuçlara gebe olabileceği endişesi, Marshall Planı'nı doğurdu.

ABD ise savaş sonrasının ilk yıllarında yabancılara, radikallere ve hepsinden önce bütün komünistlere yönelik kuşkuvarın yeniden canlanmasıyla içten içe bölünüyordu. McCarthylik Cumhuriyet'i tehdit etmemiş olabilirdi, ancak vasat bir demagogun korkuyu nasıl kolaylıkla sömürebileceğini, tehlikeyi nasıl abartabileceğini hatırlatıyordu. Eğer ekonomi yirmi yıl önceki seviyelere yeniden düşseydi, kim bilir daha neler yapabilirdi? Kısaca, ortaya çıkacak mutabakata rağmen, bu gelişmelerin hepsi biraz fazla beklenmedikti. Peki, o zaman nasıl bu kadar başarılı oldu?

Düzenlenmiş Piyasa

"Sadece maddi çıkarlardan doğan ilişkiler ve duygularla birbirine kenetlenmiş bir toplum fikri, özünde iğrençtir."

JOHN STUART MILL

Yukarıdaki soruya verilecek en kısa yanıt, 1945 yılına gelindiğinde piyasanın tılsımına inanan çok az kişinin kaldığıdır. Bu entelektüel bir devrimdi. Ekonomik politikaların oluşturulmasında klasik ekonominin devlet içindeki rolü çok azalmış, sosyal mevzuattan el çekilmesini destekleyen 19. yüzyıl Avrupası ile Kuzey Amerika'sının yaygın liberal dünya görüşü çoğunlukla daha keskin eşitsizliklerle rekabetçi sanayiciliğin ve malî spekülasyonların tehlikelerini düzenlemekle sınırlı kalmıştı.

Gelelelim, her iki dünya savaşı da hemen herkesi devletin günlük yaşama müdahalesinin kaçınılmaz olduğu fikrine alıştırdı. Birinci Dünya Savaşı'na katılan devletlerin çoğu o güne dek göz ardı edebildikleri imalat kontrollerini artırdılar: Yalnızca askeri malzeme değil giyimden ulaşım ve haberleşmeye dek paha-

lı ve amansız bir savaşın yürütülmesiyle ilgili her şeyin üretimi denetleniyordu. 1918 sonrasında çoğu yerde bu kontroller kaldırıldı ama devletin ekonomik hayatın düzenlenmesine dahil olmasından geriye önemli bir iz kaldı.

Birleşik Devletler'de Calvin Coolidge'in iktidara gelişinin damgasını vurduğu ve Batı Avrupa'nın birçok bölgesinde benzer şekilde kayıtsız kalan örneklerinin görüldüğü kısa süreli, aldatıcı bir el çekme döneminin ardından, 1929'daki çöküşün büyük tahribatı ve peşinden gelen buhran, bütün hükümetleri yaşananlara aciz kalmakla alenen müdahale etmek arasında bir tercih yapmak zorunda bıraktı. Er ya da geç hepsi tercihini ikincisinden yana kullanacaktı.

Müdahalesiz devletten geriye kalan her şey, yaşanan topyekûn savaş deneyimiyle temizlenmişti. İkinci Dünya Savaşı'nda kazananlarla kaybedenler istisnasız biçimde yalnızca ülkeyi değil, ekonomiyi ve her bir yurttaşı savaşla haşır neşir olmaya mahkûm etti; ayrıca bu amaçla otuz yıl önce akla bile gelmemiş türlü yollarla devleti harekete geçirdi. Siyasal renkleri ne olursa olsun, savaşan devletler hayatın her alanını harekete geçirip düzenledi, yönlendirdi, planladı ve idare etti.

Birleşik Devletler'de bile, çalıştığınız iş, aldığınız ücret, satın alabileceğiniz şeyler ve gidebileceğiniz yerler sadece birkaç yıl sonra Amerikalıları dehşete düşürecek biçimde kısıtlanmıştı. Kurum ve kuruluşları insanın kanını donduracak kadar yenilikçi olan Yeni Düzen, artık sadece bütün ülkeyi ortak bir proje için seferber etme işinin ilk perdesi olarak görülebilirdi.

Kısacası, savaş bütün dikkatleri üstüne çekmişti. Bütün bir ülkeyi savaş ekonomisi etrafına toplayarak savaş makinesine dönüştürmenin mümkün olduğu kanıtlanmıştı; madem öyle, halk barış uğruna da benzer bir başarıyı gösterebilir miydi? Bu sorunun inandırıcı bir yanıtı yoktu. Hiç kimsenin niyeti olmasa da Batı Avrupa ile Kuzey Amerika yeni bir çağa giriyordu.

Değişimin en gözle görülür belirtisi kendini “planlama” biçiminde gösterdi. İktisatçılar ve bürokratlar işleri olurlarına bırakmak yerine başından itibaren enine boyuna düşünüp tasarlamaların daha iyi olduğuna hükmetmişlerdi. Planlamaya en çok hayran olan ve en çok destek verenlerin siyasal yelpazenin aşırı uçlarında yer alması hiç şaşırtıcı değildi. Sol kanat, Sovyetler'i bu kadar başarılı kılanın planlama olduğunu düşünüyordu; Sağ ise (yerinde bir tespitle) Hitler, Mussolini ve onların faşist havarilerinin yukarıdan aşağı planlamaya bağlı kaldıklarına ve bu sayede kitleleri kendilerine çekmeyi başardıklarına inanmıştı.

Planlama konusunda entelektüel görüş hiçbir zaman çok güçlü olmadı. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Keynes ekonomik planlamayı saf piyasa kuramıyla aynı şekilde algılıyordu: Her ikisi de imkânsız derecede mükemmel veriler saye-

sinde başarılı olabilirdi. Ama en azından savaş zamanında kısa süreli planlama ve denetlemelerin gerekli olduğunu kabul etmişti. Savaş sonrasında barışın sağlanması için doğrudan devlet müdahalesini asgariye indirmekten ve ekonomiyi malî ve diğer teşviklerle yönlendirmekten yanaydı. Ancak bunun işlemesi için hükümetlerin neyi başarmak istediklerini bilmeleri gerekiyordu, destekçilerinin gözünde “planlama” da bu demekti zaten.

Tuhaftır, planlama merakı özellikle Birleşik Devletler’de öne çıkmıştı. Eğer ekonomik tasarımda kendine güvenen bir adım atmasa, Tennessee Valley Authority³ önem kazanmazdı: Yalnızca elzem bir kaynağın değil aynı zamanda bütün bölgenin iktisadi tasarımı onun elindeydi. Louis Mumford gibi gözlemciler, “toplu biçimde caka satıp horozlanmaya artık biraz hakları olduğu”nu iddia ediyorlardı: TVA ve benzeri projeler geniş çaplı, uzun vadeli, ileriye dönük planlar söz konusu olduğunda demokrasilerin de diktatörlüklerden aşağı kalır yanı kalmadığını göstermişti. Rexford Tugwell bu olaylardan daha birkaç yıl önce bu fikri övecek kadar ileri gitmişti: “Şimdiden harika planı görüyorum/Bu işin keyfini sürecekle olan benim.../Kollarımı sıvayıp – sil baştan/Amerika’yı yaratacağım.”⁴

Planlı bir ekonomi ile kamu ekonomisi arasındaki fark pek çok kişi açısından hâlâ net değildi. Keynes, William Beveridge ya da Fransa’daki planlamanın ardındaki kurucu güç olan Jean Monnet gibi liberallerin kendi başına bir amaç olarak devletleştirmeye ayıracak vakitleri yoktu, ne var ki belirli durumlarda pratik yararları olduğu konusunda esnek davranıyorlardı. Aynı durum İskandinavya’daki Sosyal Demokratlar için de söz konusuydu: Büyük sanayilerin, örneğin oto üretiminin devlet kontrolüne girmesinden çok, kademeli vergiler ve herkesi kucaklayan sosyal hizmetlere katkı yasasıyla ilgilidiler.

Tam tersine, Britanya’daki İşçi Partililer kamusal mülkiyet fikrine tapıyorlardı. Devlet madem çalışan nüfusu temsil ediyordu, o zaman bundan böyle devletin işlerinin işçilerin elinde ve tasarrufunda olması gerekmez miydi? Pratikte ister böyle olsun, ister olmasın (Britanya’da çelik sanayisinin tarihçesi, devletin en kötü özel girişimci kadar yeteneksiz ve verimsiz olabildiğini düşündürür) bu durum her türlü planlamayı insanların dikkatinden uzaklaştırdı; bu sonraki onyıllarda kötü sonuçlar doğuracaktı. Diğer aşırı uçta yer alan, uydurma verilerle karışılacak uydurma hedeflerin saptanmasından öteye gitmeyen Komünist planlama da zaman içinde bütün itibarını yitirdi.

3 Birleşik Devletler’in Büyük Buhran’dan en çok etkilenen Tennessee Vadisi bölgesine denizcilik, sele karşı önlem alma, elektrik üretimi, gübre imalatı ve ekonomik kalkınma alanlarında bölgesel planlama yapmak üzere 1933 yılından beri bağımsız faaliyet gösteren federal bir kuruluş.

4 Robert Leighninger, *Long-Range Public Investment: The Forgotten Legacy of the New Deal* (Columbia, SC: University of South Carolina Press, 2007), s. 117, 169.

Kıta Avrupası'nda merkezîyetçi yönetimler, sosyal hizmetlere katkı yapılmasında geleneksel olarak daha etkin rol oynamışlardı ve bunu epey geniş bir ölçekte yapmaya devam ediyorlardı. Piyasanın kolektif amaçları belirleme görevi için yetersiz kaldığı fikri, geniş biçimde kabul görüyordu: devletin işin içine girip boşluğu doldurması gerekiyordu. Devlet yani "Yönetim" in her zaman için geleneksel sınırları aşmaktan çekindiği ABD'de bile, savaştan dönen askerlerle ilgili yasadan gelecek kuşakların bilimsel eğitime kadar her şey Washington tarafından hazırlanıp finanse ediliyordu.

Burada da bazı kamu mallarıyla amaçlarının piyasaya uygun olmadığı varsayılmaktaydı. Britanya refah devleti hakkında yorumlar yapmış önde gelen isimlerden T. H. Marshall'ın sözleriyle aktarmak gerekirse, "refah" ın bütün amacı, "mal ve hizmetleri kaldırarak piyasayı geçersiz kılmak veya kendi başına doğuramayacağı bir sonucu sağlamak için bir biçimde işleyişini denetim altına alıp değişikliğe uğratmaktır."⁵

Nazi tarzı merkezî denetimleri sürdürmek istememesi anlaşılır olan Batı Almanya'da bile "sosyal pazar kuramcıları" çeşitli tavizler verdiler. Serbest piyasanın sosyal hedefler ve refah mevzuatı ile uyumlu olduğunda ısrar ediyorlardı: Eğer amaçlanan hedefler düşünülerek desteklenirse en iyi sonuç alınabilirdi. Bundan dolayı büyük bölümü halen yürürlükte olan bankalarla kamu şirketlerinin ileride olabilecekleri dikkate almasını gerektiren mevzuat, şirketlerin çalışanların çıkarlarını göz önünde bulundurmalarını ve kâr amacı güderken aynı zamanda yaptıkları işin toplumsal sonuçlarının farkında olmalarını sağlar.

Bu yıllar boyunca devletin bağışlarda aşırıya kaçıp işleyişini bozduğu piyasaya zarar vermesi fazla ciddiye alınmazdı. Uluslararası Para Fonu ile Dünya Bankası'nın (sonra da Dünya Ticaret Örgütü'nün) kurulmasından uluslararası takas odalarıyla döviz denetimlerine, ücret kısıtlamalarına ve gösterge fiyat sınırlamalarına dek, önemli olan piyasaların gözle görülen eksikliklerini gidermekti.

Yüksek vergilendirme de yine aynı nedenle bu yıllarda bir hakaret olarak algılanmazdı. Tam tersine, fahiş oranlardaki gelir vergisi ayrıcalıklı ve işe yaramaz kişilerin ellerindeki aşırı kaynakları alıp en çok ihtiyaç duyanlara ya da en iyi kullanabileceklere sunmak için üzerinde mutabakat sağlanmış bir araç olarak görülmektedir. Bu da yeni bir fikir değildi. Gelir vergisi Avrupa'daki ülkelerin çoğunu kemirmeye Birinci Dünya Savaşı'ndan çok önce başlamış ve iki savaş arasındaki yıllarda pek çok yerde artmaya devam etmişti. Buna rağmen 1925'e dek

5 Neil Gilbert, *The Transformation of the Welfare State: The Silent Surrender of Public Responsibility* (New York: Oxford University Press, 2004), s. 135.

çoğu orta sınıf aile, genellikle yatılı olmak üzere bir, iki, hatta üç hizmetçi barındırabilecek güçteydi.

Ancak 1950 yılına gelindiğinde böyle bir ev düzenini sürdürmeyi ancak aristokrat tabakayla yeni zenginler hayal edebildi: Vergiler, intikal harçları, çalışan nüfusa sağlanan iş olanakları ve ücretlerdeki düzenli artış derken yoksul işgücüyü ev işlerine bakan hizmetli nüfusu yok olup gitmişti. Sosyal devletin tüm nüfusa yönelik yardımları sayesinde uzun süredir çalışan hizmetlilerin ellerindeki yegâne ayrıcalığa, yani patronlarının hasta, ihtiyar veya elde kalmış hizmetkârlara göstereceği muhtemel cömertliğe artık gerek kalmamıştı.

Genel olarak halk arasında servetin makul biçimde yeniden dağıtımının zenginle yoksul arasındaki aşırı farkı ortadan kaldırarak herkesin yararına olacağına inanılıyordu. Condorcet gayet akıllıca bir gözlemde bulunarak şöyle yazmıştı: “Hazine açısından yoksulları mısır alabilecek vaziyete getirmek, her zaman için mısır fiyatlarını yoksulların seviyesine indirmekten daha ucuza mal olacaktır.”⁶ Bu tez 1960 yılında Batı dünyasında genelgeçer devlet politikası haline gelmişti.

Aradan bir ya da iki kuşak geçtikten sonra böylesi tutumlar oldukça tuhaf görünüyor olmalı. İktisatçılar, politikacılar, yorumcular ve yurttaşlar, savaşı takip eden otuz yıl boyunca yerel ya da ulusal yetkililerin ekonomik yaşamın her kademesini düzenlemek için hatırı sayılır bir serbestlik içerisinde kamu harcamalarını yüksek tutmanın iyi bir politika olduğu konusunda hemfikir oldular. Buna karşı çıkanlar ya mazide kalmış tuhaf kimseler, yani bu dünyaya ait olmayan kuramların peşinde koşan kaçık ideologlar veya kamu yararına karşı özel çıkarlarını gözetken insanlar olarak görülürdü. Piyasa kendi üstüne düşeni yerine getiriyordu, devlete insanların yaşamında merkezi rol oynama hakkı tanınmış, askeri harcamaların hızla yükseldiği Amerika örneği dışında sosyal hizmetlere diğer kamu harcamalarından daha çok öncelik verilmişti.

Bu nasıl mümkün olabildi? Bugün ortak hedeflerimiz ve uygulamalarımızın ilkesel olarak takdire şayan olduğunu kabullenmeye hazır olsak bile özel yatırım fonlarının çeşitliliği kamuya yaradığı için onları yetersiz bulmamız ve iktisadi ve toplumsal kaynakları “bürokratlara”, “politikacılar” ve “büyük devletlere” devretme riskini göze alabileceklerini görmemiz gerekir. Ebeveynlerimiz, nelerimizle dedelerimiz neden zihinlerini böyle düşüncelerle meşgul etmiyorlardı? İnisiyatifi kamu sektörüne vermeye ve ortak hedefler uğruna özel serveti kamuya teslim etmeye neden böylesine hazırdılar?

6 Marquis de Condorcet, *Reflexion sur le commerce des bles* (1776), *Oeuvres de Condorcet* (Paris: Firmin Didot, 1847-1849), s. 231. Alıntı Emma Rothschild, *Economic Sentiments: Adam Smith, Condorcet and the Enlightenment* (Harvard University Press, Cambridge, MA, 2002), s. 78.

Cemaat, Güven ve Ortak Amaçlar

"Başkalarının acılarını anlamak ama kendi çektiklerimize aldurmamak, bencilliğimizi dizginleyip şefkat duygularımızı uyandırmak, insan doğasının mükemmelliğini oluşturur."

ADAM SMITH

Tüm ortaklaşa işler güven gerektirir. Çocukların en basit oyunlarından en karmaşık toplumsal kurumlara dek, insanlar birbirlerine duydukları kuşkuyu askıya almadıkça birlikte hiçbir şey yapamazlar. Biri ipi tutar, diğeri atlar. Biri merdiveni tutar, öbürü tırmanır. Neden mi? Bunun bir nedeni karşılık görmeyi umut etmemizdir ama bir başka neden de birlikte çalışmanın ortak yararımıza olacağına inanmaya yönelik doğal eğilimdir.

Vergi sistemi bu hakikati ortaya çıkaran bir örnektir. Vergi ödediğimiz zaman ortaya diğer yurttaşlarımız hakkında pek çok varsayım atmış oluruz. Öncelikle onların da vergilerini ödeyeceklerini varsayar, yoksa kendimizi haksız yere ağır bir yük sırtlanmış hisseder ve sırası geldiğinde katkı paylarımızı ödemeyi bırakırız. İkinci olarak, geçici olarak yetki verdiğimiz kişilerin parayı toplayıp sorumlu bir şekilde harcayacaklarına güveniriz. Ne de olsa zimmetlerine para geçirdiklerini ya da parayı çarçur ettiklerini anlayana dek epey para kaybetmiş olacağız.

Üçüncüsü, vergilerin çoğu ya eski borçların kapatılmasına ya da gelecekteki harcamalar için yatırım yapılmasına harcanır. Buna göre geçmişin vergi mükellefleri ile bugün bunlardan faydalananlar, bugün vergi ödeyenlerle geçmişte vergilerden yararlananlar ve gelecekte yararlanacaklar ve hiç kuşkusuz bugün yapılan harcamaların maliyetini karşılayacak olan geleceğin mükellefleri arasında üstü kapalı bir güven ve ortaklık ilişkisi söz konusudur. Demek ki, yalnızca bugün tanımadığımız kimselere güvenmeye değil aynı zamanda asla tanışmayacağımız ve hiçbir zaman tanımayacağımız fakat hepsiyle karşılıklı çıkarlara dayalı karmaşık bir ilişki içinde olduğumuz insanlara da güvenmeye mahkûmuzdur.

Aynı durum kamu harcamaları için de geçerlidir. Eğer vergileri artırır veya oturduğumuz mahallede bir okul yapılması için bağış kampanyası başlatırsak, bundan en çok yarar görecekler muhtemelen başkaları (ve başkalarının çocukları) olacaktır. Hafif raylı sistemlere, uzun vadeli eğitim ve araştırma projelerine, tıp bilimine yönelik kamu yatırımları, sosyal güvenlik katkı payları ve se-

meresini vermesi daha uzun yıllar sürecek olan herhangi bir ortak harcama için de aynısı söylenebilir. Öyleyse neden ortaya para koyma zahmetine giriyoruz? Çünkü başkaları geçmişte, çoğu zaman üstüne kafa yormadan bizim için ellerini ceplerine attılar diye biz de kendimizi gelecek kuşakların bir parçası olarak görmekteyiz.

Peki “biz” kimiz? Tam olarak kime güveniyoruz? Muhafazakâr İngiliz filozof Michael Oakeshott, siyaseti bir güven cemaatinin tanımlanmasıyla bağlantılı bir kavram olarak görüyordu: “Siyaset, düzenlemelerin hayata geçirilmesi amacıyla ortak kabulde birleşmek suretiyle tek bir toplum altında bir araya gelmiş bir insan topluluğuna ilişkin genel düzenlemeleri yürütme faaliyetidir.”⁷ Ancak bu yuvarlak bir tanımdır: İnsan topluluğunun hangi kesimi “düzenleme biçimi” konusunda ortak bir yol tanır? Bütün dünya mı? Belli ki hayır. Nebraska eyaletinin Omaha şehrinde yaşayan birinden Malezya’daki muadilinin de gönüllü olarak aynısını yaptığını söyleyerek Kuala Lumpur’daki köprüler ve otoyollara katkıda bulunmak için seve seve vergi ödemesini mi bekleyeceğiz? Hayır.

O zaman güven toplumunun kapsamını nasıl tanımlarız? Entelektüellerin köksüz kozmopolitlikle sorunu yoktur, ancak çoğu insan belirlenmiş bir yerde yaşar: Burayı mekânla, zamanla, dille, belki dinle ve muhtemelen ne kadar üzücü olsa da ten rengiyle tanımlamıştır. Böyle yerlerin sayısı çoktur. Avrupalıların çoğu, yakın zamana kadar kendilerini “Avrupa” içinde yaşayan kimseler olarak tanımlamazlardı: Łódź’da (Polonya), Ligurya’da (İtalya), hatta (Londra’nın banliyölerinden biri olan) “Putney’de” yaşadıklarını söylerlerdi.

Kendini tanımlamak açısından “Avrupalı” olma duygusu, yeni edinilmiş bir alışkanlıktır. Bunun sonucunda bir zamanlar uluslarötesi işbirliği veya yardımlaşma fikri yerel düzeyde derin kuşkulara yol açarken bugün büyük ölçüde dikkatlerden kaçmaktadır. Günümüzde Hollanda’daki liman işçileri fazla şikâyet etmeksizin Portekizli balıkçılara ve Polonyalı çiftçilere malî destek verirler; hiç kuşkusuz bu, bir bakıma, söz konusu liman işçilerinin ödedikleri vergilerin nasıl kullanıldığı hakkında siyasal efendilerini enine boyuna sorguya çekmemelerinden ileri gelir. Ama bu da onlara güvendiklerinin göstergesidir.

İnsanların yalnızca din veya dil ortaklığından değil, gelir düzeyi açısından da ortak özellikleri olan kişilere daha çok güvendiğine dair çok sayıda bulgu vardır. Bir toplum ne kadar eşitse, o toplumdaki güven o kadar artar. Bu yalnızca gelirle ilgili bir mesele değildir. Benzer yaşantılar sürdükleri ve benzer umutlar taşıdıkları zaman insanların içinde bulundukları “ahlaki manzaranın” da ortak

7 Michael Oakeshott, *Rationalism in Politics and Other Essays* (New York: Basic Books, 1962), s. 56.

olması muhtemeldir. Böyle olunca, kamu politikasında köklü değişiklikler başlatmak çok daha kolay olur. Karmaşık veya bölünmüş toplumlarda bir azınlığın, hatta bir çoğunluğun iradesi dışında ödün vermek zorunda kalması mümkündür. O zaman toplu politika oluşturmak tartışmalı bir mesele haline gelir ve toplumsal reformlara minimalist bir yaklaşım gerektirir: İnsanları tartışmalı bir projenin lehine ya da aleyhine bölmektense hiçbir şey yapmamak daha iyidir.

Güven yokluğunun iyi yönetilen bir topluma zarar verdiği açıktır. Harika bir yazar olan Jane Jacobs, kent yaşamının sürdürülmesine de, şehrin sokaklarında temizliğin ve görgü kurallarının korunmasına da eşit ölçüde önem vermişti. Eğer birbirimize güvenmezsek, şehirlerimiz yaşanmayacak kadar korkunç ve pis yerler haline gelir. Dahası bu durumda güveni kurumsallaştıramayacağımız gözleminde bulunmuştu Jacobs: Bir kere bozulduğunda güveni eski haliyle tesis etmek tamamen imkânsızdır. Ayrıca tek başına bir insan ne kadar iyi niyetli olursa olsun başkalarının kendine güvenmesini ve karşılığında güvenilir olmayı sağlamayacağı için, toplumun toplu olarak ilgi görüp beslenmesi gerekir.

Güvenin yaygın olduğu bir toplumun oldukça toplu ve homojen olması muhtemeldir. Avrupa'nın en gelişmiş ve en başarılı refah devletleri Finlandiya, İsveç, Danimarka, Hollanda ile Avusturya'dır, fakat Almanya (eski Batı Almanya) ilginç bir şekilde bunların dışında kalır. Bu ülkelerin çoğunda nüfus çok azdır: İskandinav ülkelerinden yalnızca İsveç'in nüfusu 6 milyonun üstündedir, hepsi bir araya geldiğinde bile nüfusları Tokyo'nunkinin altındadır. Nüfusu 8,2 milyon olan Avusturya veya 16,7 milyonu bulan Hollanda bile dünya standartlarına göre küçük sayılır; sadece Bombay'da yaşayan insanların sayısı Hollanda nüfusundan çok daha fazladır; Avusturya'nın toplam nüfusu, ikiyle çarpılsa dahi, Mexico City'ye sığar.

Ama bu yalnızca bir büyüklük meselesi değildir. Kuzey Avrupa'nın başarılı refah devletleri, tıpkı yurttaşları arasında güveni yüksek seviyelerde tutmayı başarmış olan Yeni Zelanda (4,2 milyon nüfusuyla Norveç'ten bile daha küçüktür) örneğinde görülen hayli homojen bir yapıya sahiptir. Yakın sayılabilecek bir zamana kadar çoğu Norveçlinin, kendileri böyle olmasa dahi çiftçi veya balıkçı çocukları olduklarını söylemesi pek abartılı sayılmazdı. Nüfusun yüzde 94'ü Norveç soyundandır, bunların yüzde 86'sı Norveç Kilisesi'ne bağlıdır. Avusturya'da nüfusun yüzde 92'si kendini "Avusturya" kökenli olarak tanımlar (Yugoslav sığınmacıların ülkeye akın ettikleri 1990'lara kadar bu oran yüzde 100'e yakındı), kendini Katolik ilan edenlerin sayısı 2001 yılında bu sayının yüzde 83'üydü.

Aşağı yukarı aynı durum, hangi dine inandıklarını açıklayanlardan yüzde 96'sının Luteryan olduğu Finlandiya (küçük bir İsveçli azınlığı saymazsak

bunların neredeyse tamamı Fındır) ile nüfusun yüzde 95'inin Luteryan inancına mensup olduğu Danimarka için de geçerlidir; hatta ülkenin temelde Protestan kuzey ile Katolik güney arasında itinayla bölündüğü, ancak sömürgecilik sonrasından kalma Endonezyalı küçük bir azınlığa dahil olmayan ve Türkler, Surinamlılar ile Faslılar dışında hemen herkesin kendini "Hollandalı" diye tanımladığı Hollanda için de geçerlidir.

Bu durumu Birleşik Devletler ile karşılaştırmak: ABD'de yakında çoğunlukta olan tek bir etnik grup kalmayacak ve dine inananlar arasındaki Protestan çoğunluğun karşısında önemli bir büyüklüğe sahip olan Katolik azınlık (oranı yüzde 25) ve tabii bir de Yahudi ve Müslüman cemaatler var. Kanada can alıcı bir örnek olabilir: Hiçbir egemen dinin bulunmadığı ve orta boy nüfusunun (toplamda 33 milyon) sadece yüzde 6'sının kendini Avrupalı köklere sahip olarak tanımladığı bu ülkede güven ve onunla birlikte gelen sosyal kurumlara kök salmış gibi görünmektedir.

Büyüklük ve homojenlik elbette başka yere aktarılamaz. Ne Hindistan ile ABD'nin Avusturya veya Norveç olması mümkündür; ne de Avrupa'nın sosyal demokrat refah devletlerinin başka yerlere ihraç edilmesi. Volvo marka bir araba gibi onlara da talep yüksektir ve yine bir Volvo araba gibi onların birtakım sınırları vardır; ayrıca sağlamlık ve dayanıklılığa pek önem vermeyen ülkelere satılmaları zor olabilir. Dahası, makul ölçüde homojen ve kapalı kaldıkları takdirde şehirlerin bile daha iyi duruma geldiklerini biliyoruz: Viyana ya da Amsterdam'da belediye ölçeğinde sosyalizmi inşa etmek zor olmamıştı; ne var ki Kalküta, Sao Paulo veya Napoli, Kahire gibi şehirlerde bu çok daha zor olurdu.

Son olarak güven ve işbirliği kuşağı açısından bir ülkenin homojenliği ve büyüklüğünün ne kadar önemli olduğu apaçık ortadaysa da, kültürel ve ekonomik açıdan heterojen olmanın tersine bir etki yaratabileceğine yönelik sıkıntı verici kanıtlar mevcuttur. Göçmen sayısındaki sürekli artış, özellikle de "üçüncü dünya" ülkelerinden göç edenler, Birleşik Krallık, Hollanda ve Danimarka'daki toplumsal kaynaşmada yaşanan düşüşle fazlasıyla ilişkilidir. Daha açık bir biçimde ifade edersek, Hollandalılarla İngilizler kendi refah devletlerini eski sömürgeleri Endonezya, Surinam, Pakistan ya da Uganda'dan gelen halkla paylaşmayı önemsemezler; diğer yandan Avusturyalılar gibi Danimarkalılar da son yıllarda ülkelere akın eden Müslüman sığınmacıların "masraflarını ödemekten" nefret ederler.

20. yüzyıl ortalarındaki sosyal hizmet devletlerinde içkin durumda bulunan bir bencillikten bahsedilebilir: Birkaç onyıll boyunca neredeyse hemen herkesin bir başkasına benzediği etnik bir homojenliğin tadını çıkaran küçük, eğitilmiş bir nüfusları vardı. Dış tehlikelere fazla açık olmayan bu kendi içine kapalı ülkelerin

çoğu 1945 yılından sonra NATO şemsiyesi altında toplanma şansı bulmuş, bütçelerini yurtiçi kalkınmaya ayırarak kendilerine uzak olan Avrupa'nın geri kalanından yapılan toplu göçleri dert etmemişlerdi. Bu durum değişince, güven ve umut da sarsılmış gibi görünmektedir.

Gelgelelim, güven ve işbirliğinin modern devlet açısından hayati öneme sahip bloklar olduğu ve bir devlette güven ne kadar çoksa o devletin o kadar başarılı olduğu bir gerçektir. William Beveridge yaşadığı dönemin İngiltere'sinde yüksek bir ahlaki uyum ve halk katılımının bulunduğunu varsayabiliyordu. 19. yüzyıl sonlarında doğmuş pek çok liberal gibi o da toplumsal kaynaşmayı yalnızca arzu edilen bir hedef değil, aynı zamanda bir hak olarak görüyordu. Kişinin kendi yurttaşları ve devleti arasındaki dayanışma, ona kamusal bir biçim veren toplumsal kurumlardan önce de vardı.

Birleşik Devletler'de bile güven kavramıyla ortak duyguların cazibesi 1930'lardan sonra kamu politikalarına dair ana tartışma noktası haline gelmişti. Roosevelt *bütün* Amerikalıların ortak çıkarlarıyla amaçları ve gereksinimleri hakkında o denli ısrar etmeseydi, ABD'nin barış ekonomisinin içinde bulunduğu yarı-koma halinden çıkıp dünyanın en büyük savaş aygıtına dönüşüp dönüşmeyeceği tartışılabilir. Eğer İkinci Dünya Savaşı "iyi bir savaş" ise, bunun tek nedeni düşmanlarımızın düpedüz korkunç karakteri değildi. Savaşın iyi olmasının bir başka nedeni de Amerikalıların aynı zamanda Amerika ve kendi Amerikalı yurttaşları hakkında olumlu düşünceler beslemesiydi.

Büyük Toplamlar

"Ülkemiz demokrasiyi ve uygun çıkış yollarını savunur."

JOHN BETJEMAN

Güven, işbirliği, kademeli vergi ve müdahaleci devlet, 1945 yılını takip eden on yıllar boyunca batılı toplumlara nasıl bir miras bıraktı? Bu sorunun kısa cevabı, çeşitli ölçülerde güvenlik, zenginlik, sosyal hizmetler ve daha çok eşitlik bıraktığıdır. Son yıllarda ekonomik verimsizlik, yetersiz yenilikler, boğucu bir girişimcilik ruhu, kamu borçları ve özel sektörde girişkenlik kaybı gibi konularda bu ayrıcalıklar için ödediğimiz bedelin çok yüksek olduğu yolundaki iddialara giderek alıştık.

Bu eleştirilerin çoğunun yanlış olduğu kanıtlanabilir. 1932 ile 1971 yılları arasında ABD’de kabul edilmiş sosyal yasaların niteliği ve niceliğiyle ölçüldüğünde, Amerika’nın o “iyi toplumlardan” biri olduğu sonucu tartışmasız biçimde kabul edilir; Amerikan Yüzyılı’nın o parlak, altın yıllarında ABD’nin inisiyatif ya da girişimcilikten yoksun olduğunu pek az kişi söyleyebilir. Öte yandan 20. yüzyıl ortalarının Avrupalı sosyal demokrat ve sosyal hizmet devletlerinin ekonomik açıdan sürdürülemez oldukları doğru olsa bile, bu tek başına onları göz ardı etmemizi gerektirmez.

Sosyal demokrasi her zaman için melez bir siyasi hareket olmuştur. Öncelikle, kapitalizm sonrası ütopyanın sosyalist hayalleriyle, Marx’ın daha 1848 yılında coşkuyla öngördüğünün tersine son demlerini *yaşamadığı* açıkça anlaşılan kapitalist bir dünyanın içinde yaşama ve çalışma ihtiyacını harmanladı. Sosyal demokrasi ayrıca “demokrasi”yi ciddiye aldı: Özgür ülkelerdeki sosyal demokratlar, daha en başından itibaren iktidar yarışının bedelini ödeyerek 20. yüzyılın başlarındaki devrimci sosyalistlerle onların komünist vârislerinin aksine demokratik oyunun kurallarını benimseyip kendilerini eleştirenler ve muhaliflerle uzlaştılar.

Dahası, sosyal demokratlar Marksist düşüncenin ölçüsü olarak ekonomiyi daima öne çıkaran komünistlerin tersine öncelikle ve özellikle ekonomiyle ilgilenmiyorlardı. Sosyalizm sosyal demokratlar açısından özellikle İskandinavya’da *eşitleyici* bir kavramdı. Mal ve mülkün orantısız biçimde birkaç ayrıcalıklı kişinin elinde toplanmasını önlemekle ilgiliydi. Görmüş olduğumuz gibi bu da özünde ahlaki bir meseleydi: 18. yüzyılda “ticari toplumu” eleştirenler gibi sosyal demokratlar da denetlenmeyen rekabetin sonuçlarına içlerimşlerdi. Daha iyi bir yaşam tarzına dönüş için öyle çok da radikal bir geleceğin peşine düşmediler.

Demek ki İngilizlerin ilk sosyal demokratlarından Beatrice Webb gibi birinin aradığı “sosyalizmi” kamu eğitimi, sağlık hizmetleri ve sağlık sigortasına kamusal katkı, halka açık parklar ve oyun alanları, yaşlılar, sakatlar ve işsizlere yönelik toplu yasalar şeklinde görmesi bizi şaşırtmamalı. Onun aklında modern öncesi bütünlük bir dünya ve E. P. Thompson’ın deyişiyle bir “ahlaki ekonomi” vardı: Herkesin iyiliği için insanlar işbirliği yapmalı, birlikte çalışmalı ve kimse dışarıda bırakılmamalıydı.

Refah devletlerinin mutlaka sosyalist olmaları ya da sosyalizmi hedeflemeleri gerekmiyordu. 1930’lu ve 1960’lı yıllar arasında Batı’yı kasıp kavuran kamusal meselelerdeki değişim rüzgârlarının bir başka ürünüydüler: Uzmanlarla bilim insanlarını, entelektüellerle teknokratları işletmeciliğe çeken de aynı rüzgârlar oldu. Ortaya çıkan sonuçların en iyileri Amerikan Sosyal Güvenlik Sistemi veya Britanya’daki Ulusal Sağlık Hizmeti’ydi. Her ikisi de muazzam dere-

cede masraflı yeniliklerdi, geçmişte azar azar yapılan reformlarla düzelmelerden bir kopuşu simgeliyorlardı.

Böyle sosyal projelerin önemi, fikirlerin kendisinden gelmiyordu; bütün Amerikalıların yaşlandıklarında güvence altında yaşamaları ya da her Britanya yurttaşının hizmet bedeli ödemeksizin birinci sınıf tedavi görme imkânı bulmasının iyi bir şey olacağı düşüncesi pek de yeni sayılmazdı. Ancak böyle şeylerin en iyi hükümet tarafından yerine getirileceği, dolayısıyla hükümet tarafından yapılması *gerektiği* düşüncesinin daha önce bir örneği yoktu.

Bu hizmetlerle olanakların tam olarak nasıl erişilir hale getirileceği her zaman tartışma konusu olmuştu. Britanya'da etkili olan Evrenselciler herkese eşit mesafede duran bu hizmetler için genel kapsamlı yüksek vergilendirmeden ya-naydılar. Seçmeciler ise maliyetlerle elde edilecek yararların her yurttaşın ihtiyacına ve kabiliyetine göre ayarlanmasını tercih ediyorlardı. Bunlar pratik çözümlerdi, fakat aynı zamanda iyice benimsenmiş toplumsal ve ahlaki kuramları yansıtıyorlardı.

İskandinav modeli daha seçici ama daha belirsiz bir program yürütüyordu: İsveçli önemli bir toplumbilimci olan Gunnar Myrdal'ın dile getirdiği gibi buradaki amaç, devletin "insanları kendilerinden koruma" sorumluluğunu kurumsallaştırmaktı.⁸ Ne Amerikalılar ne de Britanyalıların böyle bir emeli vardı. Bunu okul müfredatında ve hastanelerde itiraz etmeden kabul etsek de insanlar için neyin iyi olduğunu devletin bildiği fikri, öjeni, hatta ötenazi kokuyordu.

İskandinav sosyal devletleri zirveye çıktıkları dönemde bile ekonomiyi toplumsal, kültürel ve diğer hizmetleri karşılamak için çok yüksek oranlarla vergilendirilen özel sektöre bırakmışlardı. İsveçli, Fin, Danimarkalı ve Norveçliler kolektif mülkiyet değil kolektif *koruma* garantisi sunuyorlardı. Finlandiya dışında İskandinavların hepsi özel emeklilik programlarına dahildi; o günlerde İngilizlere, hatta çoğu Amerikalıya çok tuhaf gelebilecek bir şeydi bu. Ama başka her konuda devletten medet umuyor ve bunun zorunlu kıldığı ahlaki müdahalenin ağır sillesini yemeyi de düşünmeden kabul ediyorlardı.

Fransızların *État-providence*, yani dirlik devletleri olarak adlandırdığı Kıta Avrupası'ndaki refah devletleri üçüncü bir yol izledi. Bu yolda, çalışan yurttaşları piyasa ekonomisinin yıkıcı etkilerinden korumak öne çıkıyordu. Bu "çalışan" sözcüğü gelişigüzel kullanılmış bir sıfat değildir. Fransa, İtalya ve Batı Almanya'da ekonomik felaket karşısında refah devletini en çok meşgul eden konu, çalışılan işin ve kazanılan gelirin devamını sağlamaktı.

8 Alıntı kaynağı Sheri Berman, *The Primacy of Politics: Social Democracy and the Making of Europe's Twentieth Century* (New York: Cambridge University Press, 2000), s. 207.

Bu durum Amerikalılara, hatta modern İngilizlere tuhaf görünmüş olmalı. Bir insanı artık ihtiyaç duyulan bir şey üretmediği işini kaybetmemesi için korumaya ne gerek vardır? Kapitalizmin “yaratıcı yıkımını” kabullenip daha iyi işlerin ortaya çıkmasını beklemek daha iyi olmaz mı? Oysa Kıta Avrupası’ndaki bakış açısına göre, ekonomik çöküş dönemlerinde çok sayıda insanı sokaklara dökmenin siyasal yansımaları “gereksiz” işleri koruma altına alarak yaşanacağı varsayılan verimlilik kaybından çok daha olumsuz sonuçlar doğurabilirdi. Fransız veya Alman işçi sendikaları 18. yüzyılın loncaları gibi “dışarıdakilere” karşı “içeridekileri”, diğer bir deyişle genç, vasıfsız ve iş arayanlar karşısında hâlihazırda güvenceli işlerde çalışan kadın ya da erkekleri nasıl koruma altına alacaklarını öğrenmişlerdi.

Sosyal korumacı böyle bir devletin etkisi, emek piyasasının sözüm ona tarafsız işleyişini bozmak pahasına güvencesizliği önlemektir ve hâlâ da öyledir. Daha birkaç yıl önce kanlı olaylar ve bir iç savaş yaşamış Avrupalı toplumlardaki çarpıcı istikrar, Avrupa modeline olumlu bir ışık tutmaktadır. Dahası, bu satırlar yazıldığı sıralarda (Şubat 2010’da) Amerika’daki işgücünün yüzde 16’sından çok daha fazlasını resmen işsiz bırakan ya da artık iş aramaya pes ettiren 2008 mali krizi Britanya ve Amerikan ekonomilerini kırıp geçirirken, Almanya ile Fransa fırtınayı çok daha az insanın acı çektiği ve ekonominin dışına itilmediği koşullarda atlattı.

Daha düşük ücretli işler yaratmayı başaramamak pahasına “iyi” olanları koruyan Fransa, Almanya ve Avrupa’nın diğer refah devletleri, bilinçli bir tercih yapmışlardı. 1970’lerin başlarında ABD ile Birleşik Krallık’ta ekonomik patlama yıllarının daha istikrarlı istihdamının yerini düşük ücretli ve güvencesiz işler almaya başlamıştı. Bugün hiçbir yan imkân olmadan, yalnızca asgari ücretle Pizze Hut, Tesco ya da Walmart’ta iş bulmuş bir genç kendini şanslı hissedebilir. Fransa veya Almanya’da böyle iş fırsatlarının ortaya çıkması o kadar kolay olmaz. Ancak Walmart’ta düşük ücretle çalışan birinin Avrupa modelinde görülen işsizlik ödeneği alan birinden daha iyi bir durumda olduğunu kim, neye dayanarak söyleyebilir? Elbette çoğu kimse bir işte çalışmayı yeğler. Ama bu, ne pahasına olursa olsun çalışmak anlamına mı gelir?

Geleneksel devletin öncelikleri savunma, kamu düzeni, salgın hastalıkların önlenmesi ve kitlesel hoşnutsuzluğun bertaraf edilmesi idi. Fakat sosyal harcamalar İkinci Dünya Savaşı’nın ardından ve 1980’lerde tavan yaptığındaki modern devletlerin bütçedeki başlıca yükü haline geldi. 1988 yılında belli başlı gelişmiş devletlerin hepsi (Birleşik Devletler dikkat çekici bir biçimde bunlar arasında yer almıyordu) sosyal yardımlara başka her şeyden çok daha fazla kaynak

ayırıyor, bunları her şeyin üstünde tutuyordu. Anlaşılabacağı gibi bu yıllarda vergiler de hızla artmıştı.

Daha önce yaşanmış olanları hatırlayacak yaştaki herkes, sosyal harcamalarla yardımlardaki bu büyük artışa neredeyse bir mucize gibi bakıyordu. Ömrü boyunca gördüğü değişimlerin ölçüsünü takdir edecek bir konumda olan müteveffa İngiliz-Alman siyasal bilimci Ralf Dahrendorf, o iyimser yıllar hakkında şunları yazmıştı: “Sosyal demokrat mutabakat pek çok açıdan tarihin şimdiye dek gördüğü en büyük atılıma işaret eder. Daha önce bu kadar çok sayıda insan bu kadar çok fırsata sahip olmamıştı.”⁹

Yanılmıyordu. Sosyal demokratlar ve refah devletleri yaklaşık otuz yıldır yalnızca *tam istihdamı desteklemekle kalmamış, büyüme oranlarını da geçmi-*şin kısıtlanmamış piyasa ekonomileriyle rekabet edebilir düzeyde tutmuşlardı. Bu ekonomik başarıların ardından kısa bir zaman dilimi içerisinde hayli normal görünecek olan kökten ayrıştırıcı toplumsal değişiklikler getirdiler. Lyndon Johnson hükümet destekli çeşitli programlar aracılığıyla muazzam kamu harcamalarına dayalı “büyük bir toplum” inşa etmekten söz ettiği zaman buna pek az kişi karşı çıkmıştı, öneriyi tuhaf bulanların sayısı ise daha da azdı.

1970’li yılların başlarında halkın çantada keklik saydığı sosyal hizmetlerle sosyal yardıma katkı paylarının, devletin finanse ettiği kültür ve eğitim olanaklarıyla daha pek çok şeyin ortadan kalkacağı kimsenin aklına bile gelmezdi. Elbette emekliliğin faturası kabarıp nüfus patlaması sırasında doğan kuşak yaşlandıkça, kamu gelirleriyle harcamalar arasında bir dengesizlik yaşanabileceğine işaret edenler vardı. İnsani faaliyetler söz konusu olduğunda toplumsal adaleti yasalaştırmanın kurumsal maliyetleri gittikçe büyüyordu: Yüksek öğretime erişim hakkı, güzel sanatlara ayrılan cılız ve kültürel ödeneklerine yapılacak yasal yardımın kamusal karşılıkları bedava değildi. Üstelik savaş sonrasında şişen balon sönüp de işsizlik hastalığı bir kez daha ciddi bir endişe kaynağı olduğunda, *refah devletlerinin vergi tabanı daha da kırılgan hale geliyordu.*

“Büyük toplum” çağı parlaklığını yitirirken hissedilen kaygıların meşru nedenleri bunlardı. Ne var ki bunlar yönetici elit tabakaya duyulan güven kaybına ışık tutmakla birlikte, tavırlar ve beklentilerde yaşadığımız çağa damgasını vurmuş olan köklü değişiklikleri açıklamazlar. İyi bir sistemin ayakta kalamayacağından korkmakla o sisteme duyulan inancın tamamen kaybolması arasında büyük bir farklılık vardır.

9 Ralf Dahrendorf, “The End of the Social Democratic Consensus”, *Life Chances* (Chicago: University of Chicago Press, 1979), s. 108-9.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Siyasetin Dayanılmaz Hafifliği

“Fikirler tarihini incelemek, zihinsel özgürlüğe kavuşmak için gerekli bir başlangıçtır.”

JOHN MAYNARD KEYNES

Elbette hiçbir şey her zaman hatırimızda kaldığı kadar iyi değildir. Savaş sonrasındaki onyılların sosyal demokrat mutabakatıyla yardımlaşma kurumları, modern çağın en kötü şehir planlamacılığı ve toplu konut uygulamalarından bazılarıyla aynı dönemde gerçekleşmişti. Komünist Polonya'dan tutun da İsveç ve İşçi Partisi'nin iktidarda olduğu Britanya'ya, Gaullist Fransa ile Güney Bronx'a dek kendilerinden fazlasıyla emin ve duyarsız olan planlamacılar, şehirlerle banliyöleri içinde yaşanamaz ve göz zevkini bozan konut siteleriyle dolduruyorlardı. Bunlardan bazıları hâlâ ayaktadır; Paris'in banliyölerinden Sarcelles, bürokrat ve memurların nasıl da halkın günlük yaşamına kayıtsız kalmış olduklarına tanıklık etmektedir. Londra'nın doğusundaki ucube gökdelen Ronan Point, kendi rızasıyla yıkılacak kadar zevk sahibiydi ama o dönemin binalarından çoğu bugün de aramızdadır.

Yerel ve ulusal yetkililerin aldıkları kararların yol açtığı hasar karşısındaki umursamaz tavrı, savaş sonrası planlama ve yenilenmenin sıkıntılı yönlerini gözler önüne sermektedir. Yetki sahibi kişilerin en iyiyi bildikleri, kendileri için neyin iyi olduğunu anlamayan halk adına sosyal mühendislik yaptıkları fikri 1945'te henüz doğmamıştı, fakat daha sonraki yıllarda parladı. Le Corbusier'nin

çağıydı bu: Kitlelerin yeni apartmanları, taşındıkları yeni şehirler, kendilerine tahsis edilen “yaşam kalitesi” hakkında ne hissettiklerini kimse umursamıyordu.

1960’ların sonlarına gelindiğinde “en iyisini devlet bilir” anlayışı hâlihazırda geri tepmeye başlamıştı. Gönüllü orta sınıf örgütleri sadece “çirkin” gecekonduların toptan ve kötü bir biçimde temizlenmesini değil, ödüllü binalarla şehrin simgesi haline gelmiş olanları da protesto ediyorlardı. New York’taki Pennsylvania Garı’nın, Londra’daki Euston Station’ın amaçsızca yerle bir edilmesine, Paris’in eski Montparnasse meydanının göbeğine devasa bir iş kulesinin dikilmesine, bütün şehirlerin akıl almadık boyutlarda yeni baştan mahallelere bölünmesine karşıydılar. Bunlar toplum adına sosyal sorumluluk taşıyan modernizasyondan çok gücün kontrolden çıktığının ve duyarsızlığının belirtileri olarak görülmekteydi.

Sosyal Demokratların iktidara her zamankinden daha sıkı tutundukları İsveç’te bile en iyi toplu konut projelerinin, sosyal hizmetlerin veya kamu sağlığı politikalarının bile aşırı derecede tektip olması genç kuşağın sinirine dokunuyordu. Savaş sonrası yıllarda toplum yararı için kısırlaşmayı özendiren, hatta zorlayan İskandinav hükümetlerinden bazılarının öjenik uygulamaları hakkında halk daha çok bilgiye sahip olsaydı, toplumun bütününe hâkim bir devlette bağımlılık eğilimi yine de büyük olurdu. İskoçya’da Glasgow’un işçi sınıfı nüfusunun yüzde 90’ından fazlasını barındıran ve belediyenin sahip olduğu kule apartmanların bakımsız hali, sosyalist belediye meclislerinin kendilerine oy veren işçilerin yaşadığı koşullara ne kadar kayıtsız olduklarını ortaya koyuyordu.

1970’li yıllarda yaygınlaşan “sorumlu” devlet anlayışının hitap ettiği insanların ihtiyaç ve arzularına cevap vermemesi, toplumsal uçurumu genişletmişti. Bir tarafta eski kuşak planlamacılarla sosyal kuramcılar yer alıyordu. Sekizinci Edward dönemi İngilteresi’nde yönetici sınıfların kendine güveninin mirasçıları olan bu insanlar yaptıklarından gurur duymaya devam ediyorlardı. Kendileri de orta sınıfa mensup olan bu kişiler, özellikle de eski seçkinleri yeni toplumsal düzenin içine almayı başarmış olmaktan memnundular.

Ancak o düzenden faydalananlar, yani İsveçli dükkân sahipleri, İskoçya’daki gemi işçileri, şehrin yoksul mahallelerinde oturan Afrikalı-Amerikalılar veya canı sıkılan Fransız banliyö sakinleri, idarecilere, yerel meclislere ve bürokratik yönetmeliklere bağımlı olmaktan giderek daha çok rahatsızlık duyuyorlardı. İlginç olan, kendi paylarına düşenden en hoşnut olanların orta sınıf mensupları olmasıydı; bu da büyük ölçüde, devletle ilişki kurmalarının nedeninin özerklik ve girişimlerini kısıtlamak değil, onu kamu hizmetlerinin kaynağı olarak görmelerinden kaynaklanıyordu.

Ancak en büyük uçurum, kuşakları birbirinden ayırmaya başlayan uçurumdur. Refah devleti ve onun kurumları, 1945'ten sonra doğan herhangi biri için daha önce yaşanan açmazlara bir çözüm getirmiyordu: Yalnızca hayatın olağan gerçekleriydiler ve fazlasıyla sıkıcıydılar. Nüfus patlaması sırasında dünyaya gelen ve 1960'ların ortasında üniversiteye girmiş olan kişiler, iyileşen yaşam fırsatlarından, sağlık ve eğitim hizmetlerinden, yükselen toplumsal hareketliliğin yarattığı iyimser beklentilerinden ve belki de hepsinden önemlisi, tanımlanamaz ama her yerde görülen *güvenlik* duygusunun bol olduğu bir dünyadan haberdarlardı. Daha önceki kuşağın reformcuları tarafından benimsenen amaçlar, kendilerinden sonra gelenleri artık ilgilendirmiyordu. Tam tersine, bunlar giderek bireyin kendini ifade etmesini ve özgürlüğünü engelleyen kısıtlamalar olarak algılandı.

1960'ların İronik Mirası

“Bizim Altmış kuşağı, sahip olduğu bütün büyük ideallerle aşırılıklar yüzünden liberalizmi yok etti.”

CAMILLE PAGLIA

Kuşaklar arası ayrımın ulusal deneyim kadar sınıf çatışmasının da ötesine geçmesi çağa özgü bir tuhafıktı. Gençliğin başkaldırısının kendini *retorik* açıdan ifade edişi hiç kuşkusuz küçük bir azınlık içerisine hapsolmüştü: O günlerde ABD'de bile gençlerin çoğu üniversiteye gitmezdi, yüksek okullardaki protestolar mutlaka gençliği temsil etmiyordu. Öte yandan bu kuşağın müzikleri, giyim kuşamı ve kullandığı dille yaptığı muhalefetin daha yaygın belirtileri, televizyon, transistörlü radyolar ve popüler kültürün evrenselleşmesi sayesinde görülmelik ölçüde yayılıyordu. 1960'ların sonlarında gençleri ana-babalarından ayrıran kültür farkı belki de 19. yüzyıl başlarından beri ilk kez bu noktaya varmıştı.

Süreklilikte böylesi bir gedik açılması bir diğer tektonik sarsıntıyı yansıtıyordu. Sol eğilimli eski kuşak politikacılarla seçmenler açısından “işçiler” ile sosyalizm, “yoksullar” ile refah devleti arasındaki ilişki, apaçık ortadaydı. “Sol” uzun zamandır kentli sanayi işçisiyle işbirliği içindeydi, aynı zamanda büyük ölçüde ona bağımlıydı. Yeni Düzen reformları, İskandinav demokrasileri ve Britanya'nın refah devleti, pragmatik açıdan orta sınıfa ne kadar cazip görünse de sırtlarını mavi yakalı işçilerle onların köylerdeki müttefiklerinin varsayılan desteklerine dayamışlardı.

Ancak 1950'ler boyunca bu mavi yakalı proletarya parçalanıp dağıldı. Geleneksel fabrikalarda, madenlerle ulaşım endüstrilerindeki ağır çalışma koşulları giderek yerini otomasyona, hizmet endüstrilerinin yükselişine ve kadın işgücündeki artışa bıraktı. İsveç'te bile sosyal demokratlar artık geleneksel emekçi seçmenlerden gelen oyların çoğunluğunu alarak seçimleri kazanmayı umut edemedi. Kökleri işçi toplumlarına ve sendikalara uzanan eski Sol, etrafı kuşatılmış endüstriyel işgücünün içgüdüsel olarak ortak hareket etme, komün disiplini (ve hizmet) anlayışına bel bağlayabilirdi. Oysa bu kesimin nüfus içindeki oranı küçülüyordu.

O yıllarda kendine verdiği adla *Yeni Sol*, bambaşka bir şeydi. "Değişim" genç kuşakların gözünde, yetki sahibi sözcülerin belirleyip önderlik ettiği disiplinli bir kitlesel eylem sayesinde gerçekleşmeyecekti. Değişim artık endüstriyel batıdan gelişmekte olan veya "üçüncü" dünya ülkelerine taşınmıştı. Hem komünizm hem de kapitalizm ekonomik durgunluk ve "baskıcılık" ile suçlanıyordu. Kökten yeniliğe ve eyleme doğru bir adım atabilmek artık ya uzaktaki köylülere ya da yeni devrimci unsurlara bağlıydı. Erkek işçi sınıfının yerine aday olanlar "siyahlar", "öğrenciler", "kadınlar" ve daha sonra eşcinseller olmuştu.

Bu unsurlardan hiçbirisi ülkedeki veya ülke dışındaki refah toplumlarında ayrı ayrı temsil edilmediği için, yeni Sol gayet bilinçli bir biçimde sadece kapitalist düzenin adaletsizliklerine değil, onun en ileri biçimlerinin "baskıcı hoşgörüsüne", eski yasaklardan kurtulmaktan ya da herkesin iyiliğini sağlamaktan sorumlu olan, tam anlamıyla hayırsever gözetmenlere de muhalefet ettiğini söylüyordu.

Hepsinden önemlisi yeni Sol ve bünyesindeki çok sayıda genç kendinden öncekilerden miras aldığı kolektivizmi reddediyordu. Washington'dan Stockholm'e kadar önceki neslin reform yanlılarının gözünde "adalet", "fırsat eşitliği" ya da "ekonomik güvence" kavramlarının ancak ortaklaşa hareketle ulaşılabilir olacak hedefler olduğu apaçık ortadaydı. Her şeye burnunu sokan tepeden inme düzenleme ve denetimin ne gibi eksiklikleri olursa olsun, bunlar toplumsal adalet için ödenmesi gereken bedellerdi ve bu bedelleri ödemeye değerdi.

Gençler olaylara başka türlü bakıyordu. Toplumsal adalet artık radikallerin kafasını meşgul etmiyordu. 1960 kuşağını birleştiren şey toplu çıkarlar değil, herkesin ihtiyaçları ve hakları olmuştu. "Bireycilik", yani herkesin kişisel özgürlüğünü en yüksek seviyeye çıkarma hakkı ve kendi arzularını ifade etmekte sınırsız bir hürriyete kavuşma iddiasının yanı sıra bunların toplum genelinde saygı görüp kurumsallaşmasının sağlanması, dönemin solcu sloganı haline gelmişti. "Kendi işini yap", "kafana göre takıl", "savaşma seviş"; bunlar kendi içinde cazibesi olmayan amaçlar sayılmazdı ancak kamusal yararlar olmaktan uzak,

özünde önemli kişisel hedeflerdi. “Kişisel olan siyasaldır” anlayışının yaygınlaşmasına yol açmaları şaşırtıcı değildir.

Dolayısıyla, 1960’lı yıllarda politika bireylerin toplum ve devlete yönelik talepleri şeklini aldı. “Kimlik”, kişisel kimlik, cinsel kimlik, kültürel kimlik biçiminde kamusal söylemi sömürgeleştirmeye başladı. Geline nokta radikal politikanın parçalanmasına, çokkültürlülüğe dönüşmesine ramak kalmıştı. Tuhaf-tır, yeni Sol insanların “köylü”, “sömürgecilik sonrası”, “subaltern” vb. isimsiz toplumsal kategorilere ayrıldıkları uzak diyarlardaki ortak özelliklerine karşı duyarlılığından bir şey kaybetmedi. Oysa kendi ülkesinde en güçlü konumda olan şey bireydi.

Bireylerin talepleri ne kadar meşru, talep ettikleri haklar ne kadar önemli olursa olsun, bunları öne çıkarmanın kaçınılmaz bir bedeli vardı: Ortak bir amaç sahip olma duygusu zayıflamaktaydı. Eskiden uygun söylemi bulmak için topluma veya sınıfa ya da topluluğa bakılırdı: Herkes için iyi olan, tanımı gereği herhangi biri için de iyiydi. Ancak bunun aksi geçerli değildir. Bir kimseye yaran bir başkasının gözünde belki değerli veya faydalı olabilir de, olmayabilir de. Daha önceki çağın muhafazakâr filozofları bunu iyi anlamışlardı, geleneksel otoriteyle onun her birey üzerindeki hak iddialarını meşru göstermek için *dini* söyleme ve imgeleme başvurularının nedeni buydu zaten.

Fakat yeni Sol’un bireyciliği ne ortaklaşa amaçlara ne de geleneksel otoriteye saygı duymaktaydı: Ne de olsa hem *yeni* hem de *sol* bir ideolojiydi. Geriye kişisel ve kişiye göre değerlendirilen çıkar ve arzuların öznelliği kalıyordu. Bu da estetik ve ahlaki göreceliğe açılan kapıları araladı: Eğer bir şey benim için yararlıysa bunun başka bir kişiye yararlı olup olmayacağını söylemek, hele de bunu başkalarına dayatmak bana düşmezdi (“kendi işine bak”).

1960’lı yılların radikalleri insanlara tercihlerin dayatılmasını şiddetle desteklerlerdi ama bu yolu yalnızca çok az tanıdıkları uzaktaki insanlar bu tercihlerden etkilendiğinde seçerlerdi. Geriye dönüp baktığımızda, Batı Avrupa ve Birleşik Devletler’de ne kadar çok sayıda kişinin kendi ülkesindeki kültürel reformu, kişisel girişkenlik ve özerkliğin en yüksek seviyesine çıkarılması olarak tanımlarken, Mao Zedung’un tektipleştirici, buyurgan “kültür devrimi”nden heyecan duyduğunu söylediğini görmek çarpıcıdır.

Uzaktan bakıldığı zaman 1960’larda “Marksizm” ve her türlü radikal projeye özdeşleşmiş nice gencin aynı zamanda konformist normlar ve otoriter hedeflerle bağlarını koparmaları tuhaf görünebilir. Ancak Marksizm, altında birbirine muhalif çok başka üslupların bir araya gelebildiği etkili bir semsiyeydi; bunun nedeni, aldatıcı bir biçimde daha önceki radikal kuşağın devamı gibi görünmesi

değildi. Ama Sol, o şemsiyenin altında aldatıcı görünüşün de etkisiyle parçalanıp ortak amaç duygusunu tamamen kaybediyordu.

“Sol” tam tersine oldukça bencil bir havaya büründü. O yıllarda Solcu olmanın, radikal olmanın anlamı kendini önemsemek, kendini tanıtmak, aynı zamanda ilgilendiğin konularda tuhaf bir biçimde dar görüşlü olmak anlamına geliyordu. Solcu öğrenci hareketleri, fabrikadaki çalışma koşullarından çok öğrenci yurtlarına son giriş saatine kafa yorarlardı; yüksek orta sınıf İtalyanların üniversiteye giden oğulları, devrimci adalet uğruna düşük maaşlı polis memurlarını pataklardı; kapitalist sömürüye karşı öfkeli proleter protestoların yerini cinsel özgürlük talep eden gamsız sloganlar almıştı. Ancak bunları söylerken yeni kuşak radikallerin adaletsizliğe ya da siyasal istismara duyarsız kaldığını ileri sürmüş olmayız: Altmışların Vietnam protestolarıyla ırk ayaklanmaları önemsiz olaylar değildi. Fakat ortak amaç duygusundan yoksun olup daha çok bireysel ifade ve öfkenin uzantıları olarak algılanıyorlardı.

Meritokrasinin bu paradoksları bir tür cesaretsizliği yansıtmaktaydı; 1960 kuşağı her şeyden önce üzerine gençlik nefreti boca edilmiş refah devletlerinin kendisinin başarılı bir yan ürünüydü. Eski soylu sınıfların yerini iyi niyetli toplum mühendisleri kuşağı almıştı ama her iki kesim de çocuklarının radikal muhalefetine hazır değildi. Savaş sonrası yılların örtülü mutabakatı bozulmuş, ufukta kişisel çıkarlara öncelik verilen, hiç kuşkusuz doğal olmayan bir uzlaşma görünmeye başlamıştı. Genç radikaller kendi amaçlarını asla böyle tanımlamazlardı ancak duygularını harekete geçiren şey, övgüye değer kişisel özgürlüklerle sinir bozucu kamusal baskılar arasındaki ayrımdı. İşte bu ayrım, tuhaf da olsa, yeni yeni yükselmeye başlayan Sağ’ı da tanımlıyordu.

Avusturyalıların İntikamı

“Bireysel özgürlüğün korunmasının, adalet dağılımına ilişkin görüşlerimizi tam anlamıyla tatmin etmekte yetersiz kaldığı gerçeğiyle yüzleşmeliyiz.”

FRIEDRICH HAYEK

Muhafazakârlık ve ideolojik Sağ görüş, İkinci Dünya Savaşı’nı takip eden onyıllarda azınlıkta kalan tercihlerdi. Savaş öncesindeki eski Sağ görüş, iki kere gözden düşmüştü. İngilizce konuşulan dünyada muhafazakârlar Büyük Buhran’ın verdiği hasarın ölçüsünü ne öngörebilmiş ne anlayabilmiş ne de onarabilmiş-

ti. Savaşın patlak vermesiyle birlikte yaşanan krize hayal güçleriyle tepki verecek Washington'daki Yeni Düzcülerin ve Londra'daki yarı-Keynesçi idarecilerin çabalarına karşı çıkanlar, yalnızca eski İngiliz Muhafazakâr Parti'nin çekirdek kadrosu ile hiçbir şeyden habersiz olan bağınaz Cumhuriyetçiler oldu.

Daha da kötüsü, Kıta Avrupası'nın muhafazakâr seçkinleri işgal güçleriyle uzlaşmanın bedelini de ödediler. İkinci Dünya Savaşı'nda Müttefikler'e karşı savaşan Mihver Devletleri'nin yenilgiye uğramasıyla birlikte makamdan ve iktidardan uzaklaştırıldılar. Doğu Avrupa'da merkez ve sağın eski partileri komünist halefleri tarafından hunharca yok ediliyorlardı, Batı Avrupa'da bile geleneksel gericiilere artık yer kalmamıştı. Onların yerini ılımlılardan meydana gelen yeni bir kuşak alıyordu.

Entelektüel muhafazakârlık daha iyi bir durumdaydı. *Her şeyin doğrusunu bilen* modern düşünceye yönelik şiddetli nefretin içine hapsedilmiş her Michael Oakeshott'a karşı, savaş sonrası mutabakatı kendi davası olarak gören yüz ilerici entelektüel vardı. Kimsenin serbest piyasacılara ya da "minimal devletçilere" ayıracak fazla vakti yoktu; daha yaşlıca liberallerin çoğu içgüdüsel olarak toplum mühendisliğinden hâlâ kuşku duyup tedbiri elden bırakmasa da, üst düzey devlet aktivizmine bel bağlamışlardı. Öyle ki 1945'ten sonraki yıllarda siyasal tezlerin ağırlık merkezî sol ile sağ arasında değil, sol *içinde*, Komünistler ve sempatizanları ile liberal-sosyal demokrat mutabakat arasında yaşıyordu.

Aynı mutabakat yıllarında kuramsal muhafazakârlığa en yakın durumu Fransa'da Raymond Aron, Birleşik Krallık'ta Isaiah Berlin ve farklı bir perdeden olsa da ABD'de Sidney Hook gibi isimler sergiliyordu. Her üçünün de "muhafazakâr" yaftasından ödü kopardı: Hepsi klasik liberal, politik olduğu kadar etik anlamda da antikomünisttiler, ayrıca 19. yüzyıldaki aşırı müktedir devlete hep kuşku beslemişlerdi. Kendilerine göre gerçekçiydiler: Refahın ve sosyal müdahalenin gereğini kabul ediyorlardı, kademeli vergi ve kamu mallarının ortaklaşa takibine de itirazları yoktu. Ancak içgüdülerinin ve deneyimlerinin sesine kulak vererek her türlü otoriter iktidara karşı çıkıyorlardı.

Aron bu yıllarda en çok dogmacı Marksist ideologlara yönelik sarsılmaz düşmanlığı ve kusurlarını asla inkâr etmediği Birleşik Devletler'e verdiği yerinde destekle tanınıyordu. Berlin, 1958 yılında onu üne kavuşturan "Two Concepts of Liberty" ("Hürriyetin İki Yönü") başlıklı konferansta bu kavramı pozitif özgürlük (ancak bir devlet tarafından garanti edilebilen hakların aranması) ile negatif özgürlük (kişinin uygun gördüğünü yapmak için tek başına kalma hakkı) olarak ikiye ayırmıştı. Kendini, sonuna kadar özdeşleştirdiği Britanya liberal gele-

neğinin bütün reformcu emellerine sıcak bakan, geleneksel bir liberal olarak gören Berlin, böylelikle daha sonraki neo-libertenyenler kuşağının fikir babası haline gelmiş oldu.

Hook da Amerikalı çağdaşlarının çoğu gibi anti-Komünist mücadeleye kafa yoruyordu. Onun liberalizmi açık toplumdaki geleneksel özgürlükleri savunan bir argümana dönüşmüştü. Alışlageldik ABD ölçütlerinde Hook gibi kişilerin bu görüşü savunduklarını belirtmeleri dışında sosyal demokratlıkla hiçbir alakaları yoktu: Daniel Bell gibi diğer Amerikalı “liberaller” ile Avrupa’nın siyasal fikirleri ve uygulamalarına yönelik aynı yakınlığı paylaşıyorlardı. Fakat komünizme duyduğu antipatinin yoğunluğu yüzünden Hook ile daha gelenekçi muhafazakârlar arasında sonraki yıllarda her iki tarafına da rahatça gidip gelebileceği bir köprü kurulmuştu.

Yeniden canlanan Sağ’ın önündeki görevi yerine getirmesini kolaylaştıran şey hem zamanın geçişi hem de onların muhalifleriydi; halk ne de olsa artık 1930’lu ve 40’lı yılların travmalarını unuttuğu için geleneksel muhafazakâr sesleri dinlemeye hazırdı. Öğrenci hareketlerinin, yeni Sol’daki ideologların ve 1960 kuşağının popüler kültürünün narsisist tavırları muhafazakâr tepkilere yol açıyordu. Sağ kanadın görüşüne göre, artık “onların” (Sol’un, öğrencilerin, gençliğin, radikal azınlıkların) hiç anlamadıkları veya duygudaşlık göstermedikleri “değerler”, “ulus”, “saygı”, “otorite” ile bir ülkenin, bir kıtanın ve hatta “Batı’nın mirasını ve uygarlığını savunabilir, destekleyebilirlik.

Bu retorikle öylesine uzun bir süre boyunca yaşadık ki Sağ’ın buna başvuraacağı zaten barizmiş gibi görünür. Oysa 60’lı yılların ortalarına kadar “Sol’un, “otorite”ye, ulusa ya da geleneksel kültüre duyarsız kaldığını söylemek saçma olurdu. Tam tersine, eski Sol bu konularda iflah olmayacak kadar eski kafalıydı. Solcu muhaliflerin çoğu Keynes ya da Reith’in, Malraux veya De Gaulle’ün kültürel değerlerine hiç eleştirmeden sarılmışlardı: Rus Devrimi’nden sonraki kısa bir süreyi saymazsak, kabul gören ana akım Sol, başka alanlarda olduğu gibi estetik konusunda da gayet alışlageldik görüşlere sahipti. Sağ eğer yalnızca sosyal demokratlar ve eski tüfek sosyal liberallerle uğraşsaydı, kültürel muhafazakârlık ve “değerler” tekelini asla elinde tutamazdı.

Muhafazakârların kendileriyle eski Sol arasındaki gerçek bir farklılık olarak belirtebilecekleri nokta, devlet ve onun nasıl kullanılacağı meselesiydi. Yeni kuşak muhafazakârlar bu konuda bile 1970’lerin ortasına dek seleflerinin “devletçiliğine” meydan okuyup aşırı hırslı hükümetlerde “skleroz” ve özel girişimcilik üzerindeki öldürücü etkisi diye tarif ettikleri hastalığa karşı esaslı reçeteler önerme cesaretini kendilerinde bulamadı.

Margaret Thatcher, Ronald Reagan ve Fransa'da çok daha çekingен bir biçimde olsa da Valéry Giscard d'Estaing savaş sonrası mutabakatı bozma riskini göze almış olan ana akım merkez sağın ilk politikacılarıydı. Gerçekten de 1964 başkanlık seçiminde Barry Goldwater bu istikamette erken bir çıkış yapmış, ancak sonuç felaket olmuştu. Ondan altı yıl sonra geleceğin Muhafazakâr başbakanı Edward Heath serbest piyasa ve kontrollü devletin güçlendirilmesi için yasa teklifleri vermeyi denemiş, ancak geçersiz ekonomik fikirlere sarılıp hızla geri adım atarak çağıyla uyumsuz görüşleri savunduğu gerekçesiyle şiddetle ve haksız yere itilip kakılmıştı.

Heath'in attığı yanlış adımın da gösterdiği gibi, pek çok kişi işçi sendikalarının çok güçlü olmasından ya da bürokratların duyarsızlığından rahatsız olduklarını ancak yine de bütünüyle geri çekilmekten yana olmadıklarını düşündürür. Sosyal demokrat mutabakat ile onun kurumsal simgeleri, sıkıcı ve hatta himayeci olabilirlerdi; ama iyi işliyorlardı, herkes de bunun farkındaydı. Dolayısıyla "Keynesçi devrim" ile geri dönülmez bir değişim yaşandığına yönelik inanç devam ettiği sürece muhafazakârlar engellendi. "Değerler" ve "töreler" hakkındaki kültürel çekişmelerden galip çıkabilirlerdi; fakat kamu politikasını bambaşka bir alana çekmeye zorlamadıkça ekonomik ve siyasal savaşı kaybetmeye mahkûmdular.

Bu nedenle, sonraki otuz yıl içerisinde muhafazakârlığın zaferi ve köklü dönüşüm kaçınılmaz olmaktan uzaktı: Bunların gerçekleşmesi bir entelektüel devrimi gerektiriyordu. On yıldan kısa bir sürede kamusal tartışmalara egemen olan "paradigma" değişti, müdahaleci heveslerle kamu yararını savunma anlayışının yerini, "Toplum diye bir şey yoktur, yalnızca bireylerle aileler vardır" diyen Margaret Thatcher'ın adı kötüye çıkmış şakasının çok net bir biçimde özetlediği bir dünya görüşü aldı. Neredeyse aynı sıralarda Birleşik Devletler Başkanı Ronald Reagan da "Amerika'da sabah" olduğu iddiasıyla kalıcı bir popülerlik elde etmişti. Hükümet artık bir çözüm olmaktan çıkmıştı – sorunun ta kendisiydi.

Madem sorun hükümette ve toplum yoktu, o zaman devletin rolü de bir kere daha kolaylaştırıcı olmaya indirgenmişti. Politikacının üstüne düşen görev, birey için en iyi olanı garantiye almak, sonra da işine karışmayı asgari düzeyde tutarak onun peşine düşeceği koşulları bireye sağlamaktı. Keynesçi mutabakatla ters düştüğü nokta bundan daha açık olamazdı: Keynes, eğer işleyişi yalnızca servet sahiplerini daha da zengin edecek araçlar sunmaya indirgenirse, kapitalizmin ayakta kalamayacağını savunuyordu.

Ona göre piyasa ekonomisinin dibe vurmasına yol açan şey, onun işleyişini bu şekilde at gözlüğüyle bakarak anlamaktı. Peki, öyleyse bizler tartışmalarını

mızı dar iktisadi terimler etrafına hapsedip halk sohbetlerine indirgeyerek kendi dönemimizde benzer bir karışıklığı neden tekrar yaşadık? Keynesçi mutabakatın büyük bir kolaylık içinde ve gözle görülecek kadar geniş bir oybirliğiyle alaşağı edilmesi için karşı argümanlar enikonu zorlayıcı olmalıydı. Öyleydiler, üstelik durup dururken ortaya çıkmış da değildiler.

Bizler çoğu kişinin hiç aşına olmadığı bir çekişmenin gönülsüz mirasçılarıyız. Yeni (eski) iktisadi düşüncenin altında neler yattığı sorulduğunda, yanıt olarak ezici çoğunluğun Chicago Üniversitesi ile ilişkili Anglo-Amerikan iktisatçıların çalışmaları olduğunu söyleyebiliriz. Ama eğer “Chicago çocukları”nın fikirlerini nereden aldıklarını sorarsak, en çok etkisinde kaldıkları kimselerin, hepsi de Orta Avrupa’dan gelen bir avuç yabancı göçmen olduğunu görürüz. Bu kişiler Ludwig von Mises, Friedrich Hayek, Joseph Schumpeter, Karl Popper ve Peter Drucker’dır.

Von Mises ile Hayek serbest piyasa ekonomisinde Chicago okulunun “ataları”dır. Schumpeter en çok kapitalizmin “yaratıcı, yıkıcı” güçlerini coşkuyla tanımlamasıyla, Popper “açık toplumu” savunması ve totaliterlik üzerine yazılarıyla bilinir. Drucker’a gelince, işletme hakkında yayımladıklarıyla savaş sonrası yaşanan ekonomik patlama sırasındaki müreffeh dönemde çalışma teorisi ve pratiğini muazzam biçimde etkisi altına almış bir isimdir. Bu kişilerin üçü Viyana’da, dördüncüsü (von Mises) Lemberg’in Avusturya tarafında (bugün Lvov), beşincisiyse (Schumpeter) imparatorluğun başkentinin biraz kuzeyinde kalan Moravya’da doğmuştu. Beşi de anayurtları Avusturya’yı iki savaş arasında vuran felaketin sillesini yemişti.

Birinci Dünya Savaşı’nda yaşanan afetin ve Viyana’da kurulan kısa süreli (Hayek ile Schumpeter’in ekonomik sosyalleşme tartışmalarına katıldıkları) yerel sosyalist yönetimin ardından, 1934 yılında ülke gerici bir darbeye yenik düşmüş, bundan dört yıl sonra da Nazilerin istilas ve işgaline uğramıştı. Pek çokları gibi bu olaylar genç Avusturyalı iktisatçıları sürgüne gitmek zorunda bırakmış ve hepsi, en başta da Hayek, yazılarıyla derslerini hayatlarına damgasını vuran başlıca sorunun gölgesinde yoğurmaya başlamıştı: Liberal Avusturya neden çökmüş ve faşizmin pençesine düşmüştü?

Soruya verilen yanıt şuydu: Marksist Sol’un 1918 sonrasında Avusturya’ya devlet planlamasını, belediye hizmetlerini ve kolektif ekonomik faaliyeti yerleştirmek konusundaki başarısız çabaları yalnızca sonuçsuz kalmamış, aynı zamanda doğrudan bir tepkiye de yol açmıştı. Popper’e göre, “tarihsel yasalara” yönelik inançları yüzünden felç halindeki sosyalist çağdaşlarının, kararsız davranışlarıyla karşılaştırıldığında *hareket eden* faşistlerin enerjisi çok daha

güçlüydü.¹ Buradaki sorun, sosyalistlerin hem tarihin mantığına hem de insanların aklına fazla inanmalarından kaynaklanıyordu. İkisini de umursamayan faşistler, devreye girmek için çok iyi bir konumdaydılar.

Hayek ile çağdaşlarının gözünde Avrupa'daki trajedi, Sol'un kusurları yüzünden, hedeflerine ulaşmaktaki kabiliyetsizliği ve Sağ'ın meydan okumasına karşı koymaktaki başarısızlığı yüzünden yaşanmıştı. Farklı yollarla da olsa her biri aynı sonuca varıyordu: Liberalizmi ve açık toplumu savunmanın en iyi ve aslında tek yolu, devleti ekonomik yaşamdan uzak tutmaktır. Eğer otorite belli bir mesafede tutulur, politikacılar da tüm iyi niyetlerine karşın yurttaşlarının işlerini planlamaktan, manipüle etmekten ya da yönetmekten men edilirse, o zaman hem Sağ hem de Sol'daki aşırı uçları sindirmek mümkün olabilirdi.

Yukarıda gördüğümüz gibi Keynes de iki savaş arasında yaşananları nasıl anlamak ve bunların bir daha tekrarlanmasını nasıl önlemek gerektiği konusunda aynı açmazla karşı karşıya kalmıştı. İngiliz iktisatçının sorduğu sorular aslında Hayek ve onun Avusturyalı meslektaşlarının sorduklarıyla aynıydı. Ne var ki Keynes'e göre siyasal aşırılığa ve ekonomik çöküntüye karşı en iyi savunma, onunla sınırlı kalmamak koşuluyla konjonktüre iktisadi müdahaleyi de içerecek biçimde devletin oynadığı roldeki *artış* ile mümkündü.

Hayek tam tersini öneriyordu. 1944 tarihli klasik eseri *Kölelik Yolu*'nda şöyle yazmıştı:

*Hiçbir açıklama günümüzdeki İngiliz siyasal literatürün büyük kısmıyla Almanya'da Batı uygarlığına yönelik inancı yıkan, Nazizmi başarıya ulaştıran ruh halini yaratan eserler arasındaki benzerliğin sebeplerini yeterince açık bir biçimde ifade edemez.*²

Bir başka deyişle, artık İngiltere'de yaşayan ve London School of Economics'te ders veren Hayek, Britanya'da İşçi Partisi'nin yüksek sesle ilan ettiği toplumsal yardım ve toplumsal hizmet hedefleriyle iktidara geldiği takdirde ortaya faşist bir sonuç çıkacağını Avusturya'da yaşananlara dayanarak açık bir biçimde öngörmüştü. Bildiğimiz gibi İşçi Partisi gerçekten de iktidara geldi. Ancak faşizmi diriltmek bir yana dursun, elde ettiği zafer sayesinde savaş sonrasında Britanya'nın istikrara kavuşmasına yardımcı oldu.

1 Malachi Hacothen, Karl Popper, *The Formative Years, 1902-1945: Politics and Philosophy in Inter-war Vienna* (New York: Cambridge University Press, 2000), s. 379.

2 Friedrich Hayek, *The Road to Serfdom* (Chicago: University of Chicago Press, 1944), s. 196.

1945'i izleyen yıllarda birçok entelektüel gözlemci, Avusturyalıların basit bir kategori hatası yaptığını düşünüyordu. Onlar da sığınmacı yurttaşları gibi iki savaş arasındaki dönemde Avrupa'da liberal kapitalizmin çöküşüne yol açan koşulların kalıcı olduğunu ve sürekli kendini tekrar edeceğini varsaymışlardı. Dolayısıyla Hayek'e göre Sosyal Demokrat iktidar çoğunluğunun siyasal başarıları ve hırslı yasama programı sayesinde İsveç de Almanya ile aynı yolu izlemeye mahkûmdu.

Nazizmden yanlış dersler çıkaran veya bu derslerden yalnızca bazılarını ders olarak görmekte ısrar eden Orta Avrupa'dan gelme entelektüel sığınmacılar, savaş sonrasının müreffeh yıllarında kendilerini Batı'dan soyutladılar. Savaş sonrasında sosyal demokrat güven ortamının doruğuna çıktığı 1956 yılında yazan Anthony Crosland'ın sözleriyle, "artık itibar sahibi hiç kimse Hayek'in bir zamanlar revaçta olan tezine, yani piyasa mekanizmasına yapılacak herhangi bir müdahalenin totaliterliğe giden yolu açacağı fikrine inanmıyor."³

Entelektüel sığınmacılar ve özellikle de onların arasında yer alan iktisatçılar anlayışsız ev sahiplerine yönelik yerleşik bir öfkeyle yaşıyorlardı. Bireyci olmayan her türlü toplumsal düşünce, kolektif kategorilere, ortak hedeflere ya da kamu yararı, adalet ve benzeri kavramlara dayanan herhangi bir argüman onlara geçmişte yaşanan kargaşalara dair sıkıntılı anılarını hatırlatıyordu. Öte yandan Avusturya ve Almanya'da bile durum kökten değişmişti: Artık hatıralarının pek bir önemi yoktu. Hayek ya da von Mises, profesyonel ve kültürel açıdan dışlanmaya mahkûmdu. Başarısızlığa uğrayacaklarını çok önceden ısrarla söyledikleri refah devletleri zor duruma düşmeye başladığı zaman bir kez daha onların yüksek vergilerin büyüme ve verimliliğe ket vurduğu, resmî yönetmeliklerin inisiyatif ve girişimciliği engellediği, devlet ne kadar küçük olursa toplumun o denli sağlıklı olacağı yönündeki görüşlerine kulak verilecekti.

Bundan dolayı serbest piyasalar ve batılı özgürlükler hakkındaki alışlageldik klişeleri kısaca özetlediğimizde, aslında çoğu 19. yüzyılın sonlarında doğmuş erkeklerin yetmiş yıl önce başlatıp yürüttüğü tartışmaları, sönen bir yıldızın ışığı gibi yansıtmış oluruz. Kuşkusuz, bugün fikirlerimizi şekillendiren iktisadi kavramlar genellikle çok uzaklarda kalmış siyasi anlaşmazlıklar ve deneyimlerle pek de ilişkili değildir. İşletme okullarında yüksek lisans yapan öğrencilerin çoğu, bu egzotik yabancı düşünürlerden bazılarının ne adlarını duymuş ne de eserlerini okumaya özendirilmiştir. Ancak onların (ve bizlerin) düşünce

3 Anthony Crosland, *age.*, s. 500.

tarzının Avusturya'ya uzanan kökenlerini anlamadığımız takdirde, tam olarak kavrayamadığımız bir dilde konuşmuş gibi oluruz.

Bu noktada Hayek'in bile takipçilerinin ideolojik indirgemelerinden sorumlu tutulamayacağını belirtmek gerekir. Keynes gibi o da iktisadi tahminlerin veya kesin yargıların etkisinde kalmayan, yorumlayıcı bir bilim olarak görürdü. Eğer Hayek'e göre planlama yanlışsa, bunun nedeni kendini özünde anlamsız, dolaşısıyla mantıkdışı hesaplamalara ve tahminlere dayandırmak zorunda bırakılmasıydı. Planlama ahlaki bir yanlış *değil* birtakım genel ilkelere göre arzu edilmeyen bir şeydi. Kısaca, işe yaramıyordu; eğer Hayek tutarlı olsaydı, aynı durumun piyasa mekanizmasıyla ilgili "bilimsel" kuramlar için de geçerli olduğunu teslim ederdi.

Elbette aradaki fark, niyet edildiği gibi işlediği takdirde planlamanın zor kullanmayı gerektirmesi, böylelikle doğrudan Hayek'in asıl hedefi olan diktatörlüğe yol açmasıydı. Verimli piyasa bir masal olabilirdi ama en azından tepeden baskı gerektirmezdi. Gelgelelim Hayek'in her türlü merkezî denetimi dogmatik bir biçimde reddetmesi, onun düşüncelerinin de dogmatizmle suçlanmasına neden oldu. "Hayekizm"ın kendi içinde bir doktrin olduğunu söyleyen Michael Oakeshott'a göre, "Bütün planlamaya karşı koymak üzere bir plan yapmak, aksini yapmaktan daha iyi olabilir ancak o da aynı tarz bir politikadır."⁴

Amerika Birleşik Devletleri'nde özgüveni yerinde olan genç kuşak (hem Hayek hem de Keynes'in kendini beğenmiş bilimselliği hakkında çok şey söyleyebilecekleri bir alt disiplin olan) ekonometrisler arasında demokratik sosyalizmin ulaşılamaz olduğuna ve sapkın sonuçlar doğurduğuna inanmak adeta bir teoloji halini alacak boyuttaydı. Amerikan yurttaşlarının günlük yaşantılarında bu inanış, devletin ya da kamu sektörünün rolünü artırmaya yönelik her çabanın topluca kınanmasıyla birleşti.

Avusturya'dan alınan ders Birleşik Krallık'ta aynı ölçüde ilgi görmedi. Bunun nedenleri gayet açıktır; ücretsiz tedavi veya devlet destekli yüksek öğrenim burada popülerdi. Fakat Thatcher-Blair-Brown dönemleri boyunca bankacılar, borsacılar, simsarlar, yeni zenginler ile elinin altında yüksek miktarda para olan herkesin memnuniyeti, asgari düzeyde denetlenen "finans hizmetleri endüstrisi"ne sınırsız bir hayranlık beslemelerine ve bunun sonucunda küresel finansal ürünler pazarının kendiliğinden hayırsever bir biçimde işleyeceğine inanmalarına yol açtı.

4 Michael Oakeshott, *age*, s. 26.

Hayek veya hatta kapitalist yıkımın habercisi Schumpeter, paranın böylesine körü körüne bir tapınma aracı haline getirilmesi ve onu elinde tutanlar hakkında ne derdi acaba? Öte yandan modern Britanya'daki gittikçe büyüyen devasa zenginlik uçurumunu meşru kılmak için Avusturya'daki iktisatçıların sınırlı regülasyon, asgari devlet müdahalesi ve özel sektörün erdemleri hakkındaki savunmalarının kullanıldığına da hiç şüphe yoktur.

Modern iktisadi söylemin geriye dönük değişiminin pratik sonuçlarına işaret eden örnek, Amerika'dan çok Britanya'dır: Gerçi İzlanda'daki korsan bankacılığın vahşi kıyılara olan merakının hazin öyküsü, daha da aydınlatıcı bir tablo çizmektedir. İki savaş arası dönemde Avrupa'dan gelen bir avuç seçkin entelektüel sığınmacıdan başlayarak, iki kuşak boyunca kendi disiplinlerini yeniden şekillendirmeye kararlı olan ancak giderek son yılların bankacılık, ipotek, özel finans ve serbest fon skandallarına imza atan akademisyen iktisatçılar görürüz.

Her alaycı (ya da kısaca yetersiz) banka yöneticisiyle borsa simsarının arkasında, onları (ve bizi) faaliyetlerinin kamu yararına olduğu ve her halükârda toplu gözetime maruz kalmaması gerektiği konusunda tartışılmaz entelektüel otorite konumundaki bir iktisatçı bulunur. O iktisatçı ile onun kolayca aldanan okurlarının arkasındaysa, çoktan sona ermiş tartışmalara katılanlar vardır. Bugün kullandığımız kamusal dilin solgunluğu, Washington ve Londra gibi şehirlerde oluşturulan politikaları biçimlendirip çarpıtan kategorilerle klişelerin dışına çıkarak düşünme kabiliyetsizliğimiz, Keynes'in mükemmel sezgilerinden birini haklı çıkarmaktadır:

Her türlü entelektüel etkiden oldukça muaf olduklarına inanan iş bitirici kişiler, genellikle geçerliliğini yitirmiş bazı iktisatçıların kölesi durumundadır. Gaipen sesler duyan bu yetki sahibi deliler, çılgınlıklarını birkaç yıl öncesinin akademisyen yazar bozuntularından damıtırılar. Fikirlerin usulca gasp edilmesine kıyasla, kişisel çıkarların gücünün abartıldığına eminim.⁵

5 Alıntı kaynağı: Robert Skidelsky, John Maynard Keynes, Cilt 2: *The Economist as Savior, 1920-1937* (New York: Penguin, 1995), s. 570.

Özel Kültü

“Kamu yararı adına Londra şehrinde toplumsal eylem yapılmasını önermek, altmış yıl önce bir Papaz ile Türlerin Kökeni’ni tartışmaya benzer.”

JOHN MAYNARD KEYNES

Öyleyse Keynes’in “yetki sahibi deli” adamları, geçerliliğini yitirmiş iktisatçılardan miras aldıkları fikirlerle ne yapmışlardı? Devletin tam anlamıyla *iktisadi* yetkilerini ve girişkenliği kaldırmak üzere kolları sıvadılar. Bu konuda açık konuşmak önemlidir. Bu hiçbir şekilde devletin *kendiliğinden* küçülmesini gerektirmez. Margaret Thatcher, George W. Bush ve kendisinden sonra gelen Tony Blair’in yaptığı gibi merkezî hükümetin baskıcı ve istihbarat toplayıcı araçlarını çoğaltmakta hiç tereddüt etmemişti. Kapalı devre televizyonlar, telefon dinlemeleri, Homeland Security (Yurtiçi Güvenlik), Birleşik Krallık’taki Independent Safeguarding Authority (Bağımsız Kolluk Kuruluşu) ve diğer aygıtlar sayesinde modern devletin tüm toplum üzerinde kurabildiği geniş kapsamlı kontrol, genişlemeye devam etmektedir. Hepsi “beşikten mezara” himayeci devletler olan Norveç, Finlandiya, Fransa, Almanya ve Avusturya savaş zamanı dışında böyle önlemlere asla başvurmamışken, Orwell’in öngördüğü istikamette işi en ileriye götürenler, özgürlüğüyle övünen Anglosakson piyasa toplumlarıdır.

Bu arada 20. yüzyılın son otuz yılına damgasını vurmuş entelektüel değişimin genel sonuçlarından sadece birini saptamamız gerekirse, bu mutlaka özel sektöre duyulan hayranlık, özellikle de özel olanın bir kült haline getirilmesi olacaktır. Bazıları kamuya ait mallardan vazgeçme gayretinin tamamen faydacı olduğunu söyleyebilir. Neden özelleştirme yapılıyor? Çünkü bütçe kısıntıları çağında özelleştirme yapmak paradan tasarruf etmiş gibi görünüyor. Eğer devletin elinde düşük verimli bir fabrika veya su dağıtım şebekesi ya da demiryolları gibi pahalı bir hizmeti varsa bunu özel alıcılara satar.

Satış devlete anında para kazandırır. Bu arada söz konusu işlem özel sektöre devrolduğunda kâr amaçlı işletme sayesinde daha verimli hale gelir. Bu işten herkes kazançlı çıkar: Hizmet kalitesi gelişir, devlet yersiz sorumluluğundan kurtulur, yatırımcı kâr eder ve kamu sektörü satıştan bir kereye mahsus gelir elde eder. Öyleyse özelleştirme, dışarıdan bakıldığında, devlet merkezli dogmatik tercihlerden uzaklaşıp düpedüz ekonomik hesaplamalara yönelmek anlamına gelmektedir.

Bununla birlikte “hemen hiçbir ülkede kamulaştırılmış sanayilerin özel veya karma sektörlerden daha iyi olduğu görülmemiştir.”⁶ Kamu mülkiyetinin olumsuz yanları olduğu doğrudur. Özellikle Birleşik Krallık Hazinesi, kâr potansiyeli olan işlemleri bir arpalık olarak görürdü. Devletin kasasını doldurmak için asgari yatırım ve azami kâr olmalıydı. Böylelikle demiryollarıyla maden ocaklarının toplumsal ve siyasal nedenlerle fiyatlarını düşük tutmaları beklenirdi; ama aynı zamanda kâr getirmeleri de gerekiyordu.

Bu uzun vadede işletmelerin verimsiz çalışmasına yol açtı. Örneğin, İsveç gibi yerlerde devlet ekonomisini manipüle ederken o kadar acımasız davranmıyordu, fakat çoğu zaman ücretleri, şartları, fiyatları ve ürünlerini boğucu biçimde düzenlemekten de geri kalmadı. Böylelikle özelleştirmenin kısa süreli nakit getirilerinden başka inisiyatif ve verimliliğe bir de varsayımsal bir kazanç eklenmiş oluyordu. En azından Kamu mülkiyetinden özel sektöre kaydırılan bir işletmenin hiç değilse uzun vadeli bir yatırım ve etkili fiyat politikası doğrultusunda çalıştırılacağı zannediliyordu.

Tüm bunlar kâğıt üstünde kaldı. İş uygulamaya gelince her şey çok farklıydı. Modern devletin, özellikle de geçen yüzyıl boyunca ilerleyişiyle birlikte ulaşım hizmetleri, hastaneler, okullar, posta hizmeti, ordular, hapishaneler, emniyet güçleri ve kültür faaliyetleri, kısaca kâr amaçlı işletmelerin hakkıyla yerine getiremediği temel hizmetler kamu düzenlemesi ya da denetimine bağlanmıştı. Bunlar şimdi yeniden özel girişimcilere devrediliyor.

Kamusal sorumluluğun elle tutulur hiçbir ortak yarar sağlamaksızın düzenli biçimde özel sektöre kayışını seyretmekteyiz. İktisat kuramlarıyla popüler mitlerin anlattıklarına karşın, özelleştirme *verimli değildir*. Hükümetlerin özel sektöre aktarmayı uygun gördüğü işletmelerin çoğu zarar etmektedir: Demiryolu şirketleri, maden ocakları, posta kuruluşları ve enerji şirketlerinin hizmet maliyetleri satışlarından elde edebilecekleri gelirden çok daha yüksek rakamlardaydı.

Bu nedenle fiyatta aşırı indirim yapılmadıkça özel alıcılar doğal olarak böyle kamu mallarına sıcak bakmazlardı. Öte yandan devlet ucuz fiyattan sattığı zaman kamu zarar eder. Thatcher dönemi boyunca Birleşik Krallık'taki özelleştirmelerin, çoktandır varolan kamu varlıklarının özel sektöre bilerek düşük fiyatla pazarlanmasının sonucunda hisse sahipleriyle diğer yatırımcıların hesabına halkın vergilerinden net 14 milyar sterlin para aktarıldığı hesaplanmıştır.

Bu zararın üstüne özelleştirme işlemlerini yürüten bankalara komisyon olarak ödenen 3 milyar sterlini de eklemek gerekir. Demek ki devlet aslında hiç alı-

6 Daniel Bell, *The Cultural Contradictions of Capitalism* (New York: Basic Books, 1976), s. 275.

cısı çıkmayacak varlıkların satışını kolaylaştırmak için özel sektöre 17 milyar sterlin (30 milyar dolar) ödemiş oluyordu. Bunlar yüklü meblağlardır; örneğin Harvard Üniversitesi vakıf sermayesi veya Paraguay ya da Bosna-Hersek'in yıllık gayrisafi yurtiçi hâsılası da yaklaşık olarak bu kadardır. Bu durumda kamu kaynaklarının verimli kullanıldığını söylemek zor.

Birleşik Krallık'taki özelleştirmenin yanıltıcı olarak yararlı görünmesinin bir nedeni de Avrupalı rakiplerine göre Britanya'nın çöküş yıllarının sonucuyla olumlu yönde ilişkilendirilmesi olmuştur. Ancak bu sonucun elde edilmesi neredeyse tümüyle başka yerlerdeki büyüme oranlarının düşüşüne bağlıydı: Britanya'daki ekonomik performansta ani bir iyileşme söz konusu değildi. Birleşik Krallık'taki özelleştirmeler üstüne yapılan en iyi araştırmanın sonucuna göre, özelleştirme serveti vergi mükellefleriyle tüketicilerin elinden alıp azalan oranlarda yeni özelleşmiş şirketlerin hissedarlarına dağıtırken uzun vadeli ekonomik büyümeye kesinlikle sınırlı bir katkıda bulunmaktadır.⁷

Özel yatırımcıların verimsiz kamu mallarını satın almak istemelerinin yegâne sebebi devlet tarafından bunların riskinin giderilmesi ya da azaltılmasıdır. Londra Metrosu'ndan örnek verirsek, "Public Private Partnership" (PPP, Kamu-Özel İşbirliği) burayla ilgilenen yatırımcıları metro şebekesinden hisse almaya davet etmek amacıyla kuruldu. Alıcı şirketlere ne olursa olsun ciddi zararlara karşı korunacaklarına dair güvence verildi, böylelikle özelleştirmenin ekonomik gerekçesi, dolayısıyla kâr amacının işleyişi zayıflatıldı. Özel sektör bu ayrıcalıklı koşullar altında en azından kamudaki karşılığı kadar, kârın kaymağını yiyip zararı devlete fatura ederek verimsiz olduğunu kanıtlayacaktı.

Ortaya çıkan sonuç "karma ekonomi" en kötüsü oldu: Bireysel teşebbüs süresiz olarak kamu fonlarıyla güvence altına alındı. Britanya'da yeni özelleştirilen National Health Service (Ulusal Sağlık Hizmetleri) hastaneler grubu düzenli aralıklarla iflas ediyordu, çünkü her türlü biçimde kâr etmeye teşvik edilmelerine rağmen hizmetlerini piyasanın kaldırabileceğini düşündükleri şekilde fiyatlandırmaları yasaklanmıştı. Bu noktada vakıflar (tıpkı 2007 yılında Londra Metrosu Kamu-Özel İşbirliği'nin dağılması gibi) faturayı ödemesi için yeniden hükümete el açıyorlardı. Bunlar, kamulaştırılan demiryollarında görüldüğü gibi, birbirine benzeyen bir dizi olaya sebebiyet verdiğinde kamu denetiminin faydalarından hiçbirini olmaksızın *de facto* olarak yeniden kamulaştırma gündeme geliyordu.⁸

7 Massimo Florio, *The Great Divestiture: Evaluating the Welfare Impact of the British Privatization 1979-1997* (Cambridge: The MIT Press, 2006), s. 342.

8 Son faaliyet yılı olan 1994'te kamu kuruluşu British Rail vergi mükelleflerine 950 milyon sterlin

Bu durumun sonucu ahlaki zarardır. Elbette 2008 yılında uluslararası maliyeyi hezimete uğratan, fazla büyümüş bankaların “batmayacak kadar büyük” oldukları yolundaki beylik sözlere daha nice örnek verilebilir. Hiçbir hükümet demiryolu sisteminin kolayca “batmasına” göz yumamaz. Özelleştirilmiş elektrik ya da doğalgaz kurumlarının veya hava trafik kontrolü sistemlerinin kötü yönetim veya malî yetersizlik yüzünden durma noktasına gelmesine izin verilemez.

İlginç olan, bu meselenin aslında gözü açık biri olan Friedrich Hayek’in gözünden kaçmasıydı. Tekelci endüstrilerin (demiryollarıyla enerji ve su şirketleri de buna dahildir) özel sektöre devredilmesinde ısrar ederken bunun ileride neler doğuracağına pek önem vermemiştir. Böyle hayati öneme sahip ulusal hizmetlerin çökmesine asla izin verilmediğinden risk alabilir, kaynakları diledikleri gibi çarçur edebilir ya da zimmetlerine geçirebilirlerdi çünkü hükümetin bunların bedelini ödeyeceğini daima bilirlerdi.

Yaşanan ahlaki zarar, faaliyetleri ilkesel olarak herkese yararlı olan kurumlarla işletmeler için de söz konusudur. Orta sınıf Amerikalılara ipotekli kredi sağlamakla yükümlü özel aracı kurumlar olan Fannie Mae ile Freddie Macvakalarını hatırlayın: Onların verdiği hizmet, mülk sahibi olmak ve ucuz kredilere dayalı tüketici ekonomisinin refahı açısından büyük önem taşıyordu. Fannie Mae 2008’teki çöküşten bir süre önce hazineden (yapay olarak düşük tutulmuş faiz oranlarıyla) borç alarak bu parayı hatırı sayılır bir kârla ticari kredi olarak veriyordu.

Özel (ama kamu fonlarından ayrıcalıklı olarak yararlandırılan) bir kuruluş olduğundan o kârlar şirketin hissedarlarıyla üst düzey yöneticilerine geri dönen kamu paralarından oluşuyordu. Milyonlarca ipotek kredisinin kendi çıkarını kolayan işlemler sayesinde verildiği gerçeği, bu suçu örtbas ediyordu: Fannie Mae verdiği kredileri geri istemek zorunda bırakılınca ahtapot gibi sardığı Amerikan orta sınıfının canını yaktı.

Amerikalılar Britanyalı hayranlarına oranla daha az özelleştirme yapmışlardı. Ancak Amtrak gibi sevilmeyen kamu hizmetlerine bilerek daha az malî destek verilmesi, yetersiz bir tesisin er geç yok fiyatına özel bir alıcıya satışa sunulmasına yol açtı. Hükümetin 1990’lar boyunca demiryolu ve feribot hizmetlerini özelleştirdiği Yeni Zelanda’da sektörlerin yeni sahipleri acımasızca pazarlanabilir bütün varlıkları soyup soğana çevirdiler. 2008 yılı temmuz ayında Wellington’daki hükümet, içi boşaltılmış ve hâlâ kâr getiremeyen bu ulaşım

ne (1,5 milyar dolar) mal olmuştu. 2008 yılına gelindiğinde onun yerini alan yarı-özel Network Rail’in vergi ödeyenlerin omzuna bindirdiği yükse 5 milyar sterlin (7,8 milyar dolar).

hizmetlerini gönülsüz olmakla birlikte ta başından uygun yatırımlar yapılması için gerekenden çok daha yüksek bir bedelle yeniden devlet denetimi altına aldı.

Özelleştirmenin öyküsünde kaybedenler olduğu gibi kazananlar da vardır. İsveç'te devletin gelirlerine ciddi darbe vuran bankacılık krizinin ardından 1990'ların başındaki (muhafazakâr) hükümet, o güne dek devletin tekelinde bulunan ülkedeki emeklilik katkı paylarının yüzde 14'ünü kamu sisteminden çekmiş, özel emeklilik hesapları arasında bölüştürmüştü. Tahmin edileceği gibi bu değişiklikten en çok fayda sağlayan, ülkedeki sigorta şirketleri oldu. Aynı şekilde Britanya'daki enerji ve su dağıtım şirketlerinin en yüksek fiyat teklifi veren kuruluşa satılmasında gerekli görülen şartlara on binlerce işçinin "emeklilik öncesi" birikimleri de dahil edilmişti. İşçiler işlerinden oldular, devlet fonlanmayan emeklilik yükünü üstlenmek zorunda kaldı; öte yandan yeni özelleştirilen enerji ve su dağıtım şirketlerinin hissedarları bütün sorumluluğu sırtlarından atmış oldular.

Mülkiyetin el değiştirip iş adamları ve iş kadınlarına verilmesi devleti ahlaki yükümlülüklerinden kurtarır. Bu oldukça planlı bir adımdı: 1979 ile 1996 yılları arasında (Thatcher ve Major dönemlerinde) Birleşik Krallık'ta hükümetin ihaleye çıkardığı kişisel hizmetlerin özel sektördeki payı yüzde 11'den 34'e çıkarken en sert yükseliş yaşlı, çocuk ve akıl hastalarının kaldığı bakımevi hizmetlerinde yaşandı. Yeni özelleştirilmiş huzurevleriyle bakım merkezleri kâr ve kâr paylarını artırmak için doğal olarak verdikleri hizmetin kalitesini en düşük düzeye indirdiler. Böylelikle refah devleti sinsice bir biçimde bir avuç girişimciyle hissedarın çıkarı doğrultusunda işliyordu.

"İhaleye çıkarma" kavramı bizi özelleştirmeye karşı üçüncü ve belki de en anlamlı örneğe getirir. Devletlerin ellerinden çıkarmayı amaçladıkları mal ve hizmetlerin çoğu iyi yönetilmemiş, beceriksizce işletilmiş, yatırımlardan yeterince pay almamışlardır. Bununla birlikte, bu kadar kötü yönetilmelerine rağmen özelleştirilmesi hedeflenen posta hizmetleri, demiryolları, huzurevleri ve diğer yükümlülükler bütünüyle piyasanın kaprislerine teslim edilemez. Bunlar, çoğunlukla yapıları gereği *birileri* tarafından düzenlenmesi gereken türden faaliyetlerdir, zaten kamunun elinde olmalarının nedeni de budur.

Temelde ortak olan sorumlulukların yarı-özel, yarı-kamusal kuruluşlara bırakılması bizi çok eski bir öyküye geri götürmektedir. Bugün ABD'de eğer vergi iadesi hesaplarınız denetleniyorsa, bunun nedeni *hükümet* tarafından hesaplarınızın soruşturulmasına karar verilmiş olmasıdır; ama soruşturmayı yürütecek olan muhtemelen *özel* bir şirkettir. Devlet adına bu hizmeti yürütmek üzere sözleşme imzalamıştır; tıpkı Irak ve Afganistan'da güvenliği sağlamak, ula-

şım ve teknik destek hizmetlerini (kâr karşılığında) yürütmek için özel güvenlik kuruluşlarının Washington ile anlaşma yapmasına benzeyen bir durumdur bu.

Kıscacası, hükümetler kendi sorumluluklarını giderek onları devletten daha iyi ve daha hesaplı yerine getirmeyi teklif eden özel firmalara yüklüyorlar. 18. yüzyılda bunun adı iltizamdı. Erken modern dönemde hükümetler çoğunlukla vergi toplama araçlarından yoksundu, dolayısıyla bu görevi üstlenecek özel şahısları teklif vermeye davet ettiler. En yüksek teklifi veren işi alacaktı, üzerinde anlaşılan meblağı ödediği sürece toplayabildiğini tahsil etmekte ve geri kalanını alıkoymakta özgürdü. Hükümet nakit ve peşin ödeme karşılığında tahmini vergi gelirini düşürüyordu.

Fransa'da monarşinin yıkılmasından sonra iltizam sisteminin geniş ölçüde verimsiz olduğu büyük oranda kabul gördü. Öncelikle devletin itibarını sarsmakta, halk zihninde onu açgözlü, fırsatçı bir şahıs şeklinde temsil etmektedir. İkincisi, sadece mültezimin payına düşen kâr marjı sebebiyle bile olsa, iyi idare edilen resmî vergi tahsilatından elde edilenden çok daha az gelir toplanır. Üçüncüsü, zıvanadan çıkmış vergi mükellefleriyle karşı karşıya kalırsınız.

Bugün ABD ve Birleşik Krallık'ta gözden düşmüş bir devlet ve çok sayıda özel vergi tahsildarı var. İlginçtir, (henüz) zıvanadan çıkmış vergi mükelleflerimiz yok, ya da en azından öfkelerinin sebebini yanlış yerde arıyorlar. Yine de başımıza açtığımız sorun özünde eski rejimin başına gelenlere benziyor.

18. yüzyılda olduğu gibi bugün de devletin genel itibarını sorumluluklarıyla yetkilerinden yoksun bırakmak suretiyle yıkılmış bulunuyoruz. İngiltere'de pek az kişi, Amerika'daysa bundan da daha az sayıda insan bir zamanlar düşünülmüş olan, belli türden mal ve hizmetleri sırf kamunun menfaatine olduğu için sağlama görevine "kamu hizmeti" misyonuna inanmaya devam etmektedir. Böyle sorumlulukları üstlenmekte isteksiz olduğunu, onları özel sektöre devrederek piyasanın kaprislerine bırakmayı tercih ettiğini açıkça söyleyen bir hükümet, belki verimliliğe katkıda bulunabilir belki de bulunmaz. Ama modern devletin temel niteliklerinden vazgeçmiş olur.

Özelleştirme gerçekte yüzyıllardır süregelen ve bireyler tarafından yerine getirilemeyen ya da getirilmeyen işleri devletin üstlendiği bir süreci tersine çevirmektedir. Kamu hayatı açısından bunun yıpratıcı sonuçları çoğu zaman yeni "politik söylem" içerisinde farkında olmayarak açık bir dille ifade bulmaktadır. Piyasa metaforu günümüzde İngiliz yüksek öğrenim çevrelerinin konuşmalarında ağırlıklı yer tutar. Dekanlarla bölüm başkanları bir kişinin yaptığı çalışmalar hakkında karar verirken "üretim" ve ekonomik "etki" değerlendirmesi yapmak zorundadırlar. İngiliz politikacılarla kamu personeli geleneksel kamu hizmeti te-

kellerinden vazgeçilmesini haklı çıkarma zahmetine girdikleri zaman, “tedarikçileri çeşitlendirmekten” söz ederler. Birleşik Krallık Çalışma ve Emeklilik Bakanlığı, 2008 Haziran’ında sosyal hizmetlerin özelleştirilmesine yönelik planlarını duyururken (İngiliz Hükümeti’ne yanıltıcı olarak düşük işsizlik rakamları ilan etme imkânı veren kısa vadeli geçici iş bulma yardım programları da buna dahil-di) yaptığı işi “sosyal yardım dağılımını optimize etmek” şeklinde tanımlıyordu.

Yerel otobüs hizmetinden şartlı tahliye memurlarına dek her şeyin performansını yalnızca kısa vadeli getiriye esas alarak ölçen birtakım özel şirketlerce yürütülmesinin olumsuz sonuçları, bunlara maruz kalanlar açısından bu ne anlama gelir? İlk olarak (teknik dille ifade etmek gerekirse) sosyal yardımın negatif bir etkisi olur. Eski kamu hizmetlerinin başlıca kusuru, İsveç’te alkolli içki satılan yerler, British Railway’in cafeleri, Fransa’da sendikalaşan sosyal yardım büroları gibi her bedene uyan kısıtlı düzenlemeler ve olanaklardı. Ama hiç olmazsa sundukları hizmetler evrenseldi, ayrıca ister iyi ister kötü olsun birer kamu sorumluluğu olarak görülürlerdi.

Girişim kültürünün yükselişi, bunların hepsini yok etti. Gelen şikâyetlerle ilgilenmek için otomasyon sistemine geçmiş kibar çağrı merkezleri açmak özel telefon şirketine uygun gelebilir (oysa eski usul kamu işletmelerinde şikâyetle bulunanlar muhatap alacakları birini bulabilmeyi dahi hayal edemezlerdi); fakat önemli konularda bir iyileşme görülmez. Dahası, bütün yurttaşların yararlanma hakkına sahip olduğu bir sosyal hizmeti veren özel bir şirket, kendini ortak menfaatler için çalışan bir kuruluş olarak tanıtmaz. Yasal açıdan hak sahibi oldukları fayda ve hizmetleri almayı talep edenlerin sayısında görülen ciddi düşüşe şaşırılmamak gerekir.

Buradan çıkan sonuç, içi temizlenmiş bir toplumdur. En altta yer alan, işsizlik yardımı, sağlık hizmeti, sosyal yardımlar ve hakkı olan diğer hizmetleri almaya çalışan birinin hiç düşünmeden gideceği yer artık devlet kapısı, hükümet ya da resmî idare değildir. Söz konusu yardım veya hizmet, şimdi çoğunlukla özel bir aracı tarafından “ulaştırılmakta”dır. Bunun sonucunda sosyal etkileşim ve kamusal çıkarların iç içe geçmiş ilmikleri oldukça sökülmüş, otorite ve itaat dışında yurttaşı devlete bağlayan hiçbir şey kalmamıştır.

Özel şahıslar arasındaki karşılıklı ilişkilerden oluşan ince bir kabuğa indirgenmiş olan “toplum” bugün bize serbestlik taraftarlarıyla serbest piyasacıların amacı olarak tanıtılıyor. Oysa bunun herkesten önce Jakobenlerle Bolşeviklerin ve Nazilerin rüyası olduğunu unutmamalıyız: Cemaat ya da toplum olarak bizi bir arada tutan hiçbir şey yoksa o zaman tümüyle devlete bağımlıyız demektir. Yurttaşlarına söz dinletemeyecek kadar zayıf düşmüş ya da itibarı sarsılmış hü-

kümetler hedeflerine muhtemelen başka yollardan ulaşmaya bakar: Halkın itaatini nasihatler vererek, onları kandırarak, tehdit ederek ve nihayet zor kullanarak sağlarlar. Kamu hizmetleriyle ifade edilen sosyal amaçların kaybolması fiilen fazlasıyla muktedir devletin dizginlenmemiş gücünü *artırır*.

Bu süreç hiçbir biçimde gizemli değildir: Edmund Burke, Fransız Devrimi'ne yönelik eleştirisinde bunu çok iyi bir biçimde ortaya koymuştu. *Reflections on the Revolution in France* (Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler) adlı çalışmasında devletin dokusunu bozan her toplumun kısa süre içinde mecburen "bireyselliğin tozuna dumanına karışacağı"nı yazmıştı. Kamusal hizmetlerin içini boşaltıp onları havale edildikleri özel sağlayıcıların ağına düşürmek suretiyle, devletin dokusunu parçalamaya çoktan başlamış durumdayız. Bireyselliğin tozu ve dumanına gelince, o da Hobbes'ın bahsettiği herkesin herkese karşı savaşına çok benziyor, hayat orada çoğu insan için bir kez daha yalnızlık, yoksulluk ve fazlasıyla mutsuzluk anlamına gelmeye başlamıştır.

Demokrasi Açığı

"Bizi diğer devletlerden ayıran şey, kendisini kamusal hayattan ayrı tutan kişiyi gereksiz bir kimse olarak görmemizdir."

PERİKLES

Kamu sektörünün parçalanmasının çarpıcı bir sonucu, başka insanlarla ortaklıklarımızın neler olduğunu anlamakta çektiğimiz zorluğun artmasıdır. İnternetin "ayrıştırıcı" etkisi hakkındaki şikâyetlere aşinayız: Herkes ilgilendiği bilgi ve enformasyon kırıntısını seçip başka şeylere maruz kalmaktan kaçınırsa, gerçekten de seçilmiş yakınlıklardan oluşan küresel cemaatler kurmuş oluruz, ancak bunu yaparken kendi komşularımızla bağlantımızı yitiririz.

Bu durumda bizi birbirimize bağlayan şey nedir? Öğrenciler bana sık sık yalnızca çok özel haberleri ve toplumsal olayları bilip önemsediklerinden söz ederler. Bazıları ulusal siyasi tartışmalara meraklıdır ama dış ülkelerdeki gelişmelerden bihaberdirler. Eskiden akşam yemeği masasında göz gezdirdikleri gazete ya da göz attıkları televizyon sayesinde hiç olmazsa başka meselelere de "maruz" kalıyorlardı. Bugün böyle harici konulardan uzak durulmaktadır.

Bu sorun, küreselleşmenin aldatıcı bir yanını vurgulamaktadır. Gençler gerçekten de binlerce kilometre uzakta yaşayan ve kendileriyle aynı kafadaki in-

sanlarla temas halindedir. Ne var ki Berkeley, Berlin ve Bangalore'daki öğrenciler aynı çıkarları paylaşırsalar bile buradan bir *cemaat* çıkmaz. Alan önemlidir. Siyaset de alanın bir fonksiyonudur; yaşadığımız yerde oy kullanırız, liderlerimizin meşruluğu ve otoritesi de seçildikleri yerle sınırlıdır. Benzer fikirlere sahip olduğumuz dünyanın öbür ucundaki insanlara gerçek zamanda ulaşmak bunun yerini tutmaz.

Bir an için sigorta kartı ya da emeklilik karnesi gibi sıradan bir şeyin ne kadar önemli olduğunu düşünün. Refah devletlerinin ilk günlerinde sahibinin maaşını, gıda kuponlarını veya çocuk nafakasını alabilmesi için bunların düzenli olarak imzalanıp mühürlenmesi ya da yenilenmesi gerekirdi. Korumacı devletle yurttaşları arasındaki bu alışveriş ritüellerinin yeri pek değişmez, çoğunlukla bir postanede gerçekleşirdi. Zaman geçtikçe, bu hizmetler ve yardımlarla canlanan kamu otoritesi ve kamu düzeniyle ilişki kurma konusunda ortak deneyim daha sıkı bir ortak yurttaşlık anlayışının ortaya çıkmasını sağladı.

Modern devletlerle onların hükmettiği barışçıl toplumların oluşumunda bu yaklaşım can alıcı bir öneme sahipti. 19. yüzyıla kadar hükümet ancak egemen sınıfın devraldığı iktidarın yetkisini kullandığı bir aygıttı. Fakat devlet o zamana dek bireylerin ya da özel kuruluşların yürüttüğü pek çok görev ve sorumluluğu giderek kendi üstüne alıyordu.

Buna verilecek örneklerin sayısı çoktur. Ulusal ya da yerel emniyet örgütleri özel güvenlik kuruluşlarının yerine geçiyor ve onları ortadan kaldırıyor. Ulusal posta hizmetlerinin gelişmesiyle birlikte özel mektup dağıtım kuruluşları işlevini yitirdi. Paralı askerlik kaldırılarak zorunlu askere çağrılanlarla ulusal ordular kuruldu. Özel ulaşım hizmeti veren kuruluşlar dağılmamıştı ama kamuya ait ya da kamu tarafından işletilen otobüs, tramvay, trolleybüs ve trenlerin gelmesiyle başlıca taşıma araçları olmaktan çıktılar; artık çok varlıklı kimselere lüks seyahat olanağı sunan kuruluşlardı. Sanatı desteklemek konusunda bağımsız küçük prensliklerle ücra saraylardaki özel operalara başarıyla uyarlanan hamilik sistemi, tamamen olmasa da gittikçe gözden kaybolarak yerini kamu fonlarıyla, ulusal ve yerel vergilerle desteklenen ve devlet kurumlarıyla idare edilen bir uygulamaya bırakıyordu.

Bu konuyu daha da uzatmak mümkündür. Avrupa genelinde eşzamanlı ortaya çıkan ulusal futbol ligleri, halkın enerjisini yönlendirmeye, yerel kimlikler oluşturmaya ve ülke çapında mekân duygusu ve ortak coşku uyandırmaya yaradı. Yüzyılın başında Fransa'da okul çağına gelmiş çocuklar için yayımlanan Fransa haritasını tanıtırken benimsenmiş meşhur coğrafya dersi kitabı *Le Tour de la France par deux enfants* gibi, İngiltere ve İskoçya'da Futbol Ligleri'nin kurul-

ması çeşitli bölgelerden gelen rakip takımlar sayesinde genç futbolseverlere ülkelerinin coğrafyasını öğretiyordu.

Futbol Ligi, erken yıllarından 1970'lere kadar hep tekil bir varlık olagelmisti: Takımların performanslarına göre çeşitli kümelerde inip çıktığı düşünülürse "meritokratik" bir düzende işliyordu. Kendi yaşadıkları yörede seçilen futbolcular takımlarının formalarını giyerdi. Reklam tabelaları saha etrafına asılan afişlerle sınırlıydı; oyuncuların üzerlerine ticari reklamlar koyma fikri ve bunun sonucunda takımı görsel bütünlüğünden uzaklaştıran renk ve yazı cümbüşü kimse aklına gelmemişti.

Gerçekten de ortak kimliğin görsel temsiline çok önem veriliyordu. Eskiden Londra'da çalışan siyah taksileri getirin gözünüzün önüne; iki dünya savaşı arasında oybirliğiyle seçilen ayırt edici tek renk, o günden sonra yalnızca taksileri diğer taşıtlardan ayırt etmekle kalmayıp aynı zamanda hizmet ettikleri şehrin birliği hakkında bir fikir verirdi. Otobüs ve trenler de buna uydular, renk ve tasarımıda tektip olmaları tek bir halkın ortak taşıt aracı olarak oynadıkları rolü vurguluyordu.

Geriye dönüp baktığımızda aynı amaç Britanyalıların okul üniformaları konusundaki gayretine de atfedilebilir (genellikle dini ya da cemaat kimliğiyle ilişkilendirilen bu yaklaşım, örneğin papaz okulları dışında başka yerlerde görülmez). 1960'ların "bireyci" coşkularıyla birlikte açılan çatlaktan arkamıza bakınca onların değerlerini bugün anlamamız zordur. Biz bugün baktığımızda böyle si kıyafet kurallarının gençlerin kimliğini ve kişiliğini boğduğunu düşünüyoruz.

Katı kıyafet yönetmelikleri gerçekten de otoriteyi zorla kabul ettirir ve bireyselliği bastırır ve bir ordu üniforması da tam olarak bunu hedeflemektedir. Ama zaman içerisinde ister okul çocuklarının, postacıların, kondüktörlerin isterse de kavşakta bekleyen trafik memurlarının giydikleri kıyafetler olsun, üniformalar belli bir eşitlikçiliğin göstergesidir. Yönetmeliğe göre giyinmiş bir çocuk maddi durumu kendinden daha iyi olan akranlarıyla kıyafet yarışına girmek zorunda kalmaz. Üniforma soysal ya da etnik sınır tanımaksızın gönüllü ve dolayısıyla sonuç itibarıyla doğal biçimde ötekilerle özdeşlemeyi sağlar.

Bugün ortak toplumsal yükümlülüklerimizi ve haklarımızı kabul etmemize rağmen bunlar belirgin bir şekilde özel alanda karşılanmaktadır. Posta işi gittikçe kârlı bir işin kaymağını yiyen özel dağıtım şirketleri tarafından yürütülürken, postaneler yalnızca kıymetli kâğıtların teslimatı ve yoksullarla mezzarlarda yaşayanlar için çalışan bir kurum halini alıyor. Verdikleri hizmetin tanıtımını yapmak yerine kimin onlara sahip olduğunu tanıtan reklamlarla donatılmış ve cıvıllı renklerle bezenmiş otobüslerle trenler özel işletmelerin ellerinde. Sanat dal-

ları, örneğin Britanya ya da İspanya'da yasal olarak kumar oynamaya teşvik edilen toplumun yoksul kesimlerinden toplanan, özel kuruluşların idare ettiği piyangodan gelen paralarla destekleniyor.

Avrupa genelindeki Futbol Ligleri bir avuç ayrıcalıklı kulüp için aşırı zengin Süper Ligler haline gelmiş durumda, geride kalanlar yoksulluk ve ilgisizlik batağında sürünüyor. "Ulusal" alan fikrinin yerini, uzak ülkelerden getirilen ve yerlerinde muhtemelen uzun süre kalmayacak oyuncuları ticari açıdan sömürerek kasalarını dolduran gelip geçici yabancı destekçilerin güvencesindeki uluslararası rekabet aldı.

Bir zamanlar kullanışlı tasarımları ve şoförlerinin şehrin her köşesini bilmeleriyle ünlü Londra taksilerini artık her renkte görmek mümkün. İşlevsel bir tekdüzelikten uzaklaşmak için yapılan son hamle çerçevesinde alışlagelmedik ürün ve modellerin de kendilerini şimdiye dek zorunlu tutulan yerleşik yük kapasitesine sahip olmasalar bile resmî taksiler olarak tanıtmasına izin verilmekte. Öngörülebilir gelecekte meşhur "bilgi" düzeyinin, 1865 yılından beri ruhsatlı her taksi şoförü için gerekli tutulan Londra'nın labirent gibi caddeleriyle meydanlarına enikonu aşına olma şartının bırakılmasını ya da serbest girişimcilik adına gevşetilmesini bekleyebiliriz.

Başta Amerikan Ordusu olmak üzere ordular lojistik destek, levazım tedariği ve ulaşım güvenliği konularında giderek özel sektöre daha bağımlı hale geliyor, bunlardan sonuncusu kısa süreli sözleşmelerle paralı askerleri işe alan şirketler tarafından büyük maliyetlerle karşılanıyor: Son hesaplamalara göre Irak ve Afganistan'daki ABD silahlı kuvvetlerine "yardım" eden "yedek" özel güçlerin sayısı 190.000.

Polis, bir zamanlar modern devletin toplumsal ilişkileri düzenlemesini ve otoriteyle şiddeti tekelinde tutmasını temsil ediyordu. İlk sahneye çıkışının üzerinden daha iki yüzyıl geçmeden yerini, son otuz yıldır şehir ve banliyölerimizde bitiveren "korunaklı yerleşim" hizmeti verip emniyetlerini sağlamakla görevli özel güvenlik şirketlerine bıraktı. "Korunaklı yerleşim" tam olarak nedir ve neden önemlidir? Artık Londra'nın bazı kesimleriyle Avrupa'nın başka yerlerinde olduğu gibi Latin Amerika genelinde ve Singapur'dan Şangay'a kadar Asya'daki zengin ticaret merkezlerinde coşkuyla kullanılan bu terim, Amerika'da ilk ifade edildiği zaman banliyölerle şehirlerin müreffeh mahallelerinde bir araya gelmiş ve kendilerini toplumun geri kalanından işlevsel açıdan bağımsız olmaktan kıvanç duyan insanları kastediyordu.

Modern devletin yükselişinden önce böyle topluluklar yaygındı. Pratikte duvarlarla çevrili olmasalar bile sınırları iyi işaretlenmiş ve dışarıdan gelenlere kar-

şı korunan belli bir özel alanı temsil ediyorlardı şüphesiz. Modern şehirlerle ulus devletler büyürken, çoğunlukla bir aristokratın ya da bir şirketin mülkü olan bu duvarlarla çevrili yerleşim yerleri de kentsel alana doğru yayıldı. Artık kamu otoritelerince sağlanan emniyetin verdiği güven duygusuyla yaşayanlar, parmaklıkları söktüler ve ayrıcalıklarını yalnızca servetleri ve mevkileriyle sınırlı tuttular. Daha 1960'lı yıllarda bu kişilerin aramıza yeniden dönmeleri muhtemelen çok tuhaf gelirdi bize.

Oysa bugün her yerdeler: "Statü" işaretleri, kişinin kendini toplumun diğer üyelerinden ayrı tutma arzusunun utanmazca kabul edilişi, devletin (veya şehrin) otoritesini tekdüze kamusal alana benimsetmede beceriksiz ya da isteksiz kaldığının resmen tanınması, her yerde rastladığımız olaylar. Amerika'da korunaklı yerleşimler çoğunlukla uzak banliyölerde bulunur. Ama İngiltere'de ve diğer yerlerde, şehrin göbeğine serpilmişlerdir.

Londra'nın doğusunda yaklaşık 690.000 metrekairelik bir alanı kaplayan "Stratford City" kendi sınırlarına giren kamusal caddelerdeki her türlü faaliyeti denetleme yetkisine sahiptir. Bristol'daki "Cabot Circus", Leicester'daki "Highcross" ve "Liverpool One" (34 caddeyi kaplayan bu kompleksin sahibi Westminster Dükü'nün gayrimenkul şirketi Grosvenor'dur); bir zamanlar hepsi önemli yerel belediyeler olan bu yerler, artık birer özel mülktür ve özel sektör tarafından denetlenmektedir. Uygun gördükleri her türlü kural ve yönetmeliği yürürlüğe koyma hakları saklıdır. Belli alanlarda kaykay yapılmaz, paten kayılmaz, yiyecek getirilmez, dilenciler ve evsizler içeriye giremez, fotoğraf çekilmez ve bu kuralların uygulanması için çok sayıda özel güvenlik görevlisiyle kapalı devre kameralar vardır.

Bir an için bu durum üzerine düşünersek, toplum içerisinde asalak gibi böylesi toplulukların yaşamasındaki çelişkiyi bütün çıplaklığıyla görebiliriz. Kiraladıkları özel güvenlik firmaları hukuken devlet adına faaliyet yürütme yetkisine sahip olmadığından ciddi bir suç işlendiğinde kendilerine yardım etmesi için polise haber vermek zorundalar. Üstünde hak iddia edip korudukları caddelerin kadastro, inşaatı, asfaltlanması ve aydınlatılması ilk olarak kamu bütçesinden karşılanmıştır. Demek ki günümüzün ayrıcalıklı yurttaşları haksız yere dünkü mükelleflerinin ödedikleri vergilerin kaymağını yemektedirler. Korunaklı yerleşimde yaşayanların evle iş arasında serbestçe kullandıkları otoyolların giderleri tıpkı "korunaklı yurttaşların" ayrıcalıksız komşularıyla aynı hak ve beklentilerle yararlandıkları (okul, hastane, postane, itfaiye vs.) kamu hizmetleri gibi genel toplumun vergilerinden karşılandı, hâlâ da karşılanıyor.

Bu kişileri savunanlar, onların bu yerleşimlerde yaşayanların özgürlükle-

rini ihlal etmek isteyenlere karşı bir siper olduğunu ileri sürerler. İnsanlar kapıların arkasında daha emniyette olur, bu ayrıcalığın bedelini öderler; kendilerine benzeyen kişiler arasında yaşamakta özgürdürler. Bu mantığa göre, dekor, tasarım ve davranış bakımından kendi “değerlerini” yansıtan ve duvarların arkasında bulunanlara, buraya üye olmayanlara dayatmadıkları kural ve yönetmelikleri yürürlüğe koyabilirler. Ancak pratikte, günlük hayatın “özelleşmesi” konusunda gösterilen aşırı çabalar fiilen herkesin özgürlüğünü tehdit edecek şekilde kamusal alanı parçalayıp bölmektedir.

Günümüzde insanların kendileri gibi kişilerle birlikte böylesi özel alanlarda yaşama dürtüsü, yalnızca varlıklı mülk sahipleriyle sınırlı kalmaz. Afrikalı-Amerikalılar ya da yüksek okullardaki Yahudi öğrenciler de “ayrı” evler kurmak, yemeklerini birlikte yemek ve hatta kimlik araştırmaları derslerine katılarak öncelikle kendileri hakkında bir şeyler öğrenmek isterken aynı güdülerle hareket ederler. Fakat toplumda genelde olduğu gibi üniversitelerde de kendini korumaya yönelik böylesi adımlar bu kişileri yalnızca daha geniş entelektüel veya kamusal hizmetlerden yararlanma imkânlarından yoksun bırakmaz, aynı zamanda herkesin edineceği deneyimi de parçalarına ayırarak azaltır.

Özel mekânlarda kalan kimseler kamusal alanı besleyen damarların kesilip kurummasına bizzat katkıda bulunurlar. Diğer bir deyişle, ta en başından onları uzak durmaya iten şartların daha da kötüleşmesine çanak tutmuş olurlar. Elbette bu şekilde davranmanın bedelini öderler. Kamu yararının, kamusal hizmetlerin, kamusal alanın, kamu tesislerinin değeri, yurttaşların gözünde azalır ve kaybolur, böylece yerine para karşılığı satın alınabilen özel hizmetler geldiği takdirde, ortak çıkarlarla ortak ihtiyaçların özel tercihlerle bireysel kazanımlardan önce gelmesi gerektiği duygusunu kaybederiz. Kamuyu özelden daha değerli görmeyi bıraktığımızda ise, neden güce karşı hukuku (hepsinden önemlisi de *kamu* yararını) üstün tutmamız gerektiğini anlamakta zorluk çekeceğimiz günler gelecektir.

Son yıllarda hukukun daima güçten önce gelmesi gerektiği fikri tedavülde kalkıyor: Aksi olsaydı, bütün uluslararası hukuki görüşleri hiçe sayarak “önleyici” bir savaşa girmeye böylesine kolaylıkla razı olmazdık. Burada söz konusu olan elbette bir dış politika meselesi, yani çoğu zaman gerçekçiliğin baskın çıkıp antlaşmalara veya hukukun tanınmasına yer bırakmadığı bir alandır. İyi ama biz böyle kriterlere kendi iç düzenlemelerimizde yer vermek için daha ne kadar bekleyeceğiz?

Gençlerin kendi çıkarlarını ve kendi gelişimlerini en yüksek seviyeye çıkarmaya özendirildiği bir çağda toplumsal diğerkâmlığın, hatta iyi davranışların

bile gerekçeleri gölgede kalır. Kendi de zaman zaman seküler kurumların yıpratıcı etkisinde kalan dini otoriteye geri dönme imkânı yoksa, genç kuşağa kendi kısa vadeli kazanımlarının ötesinde bir amaç edinme anlayışını kim verebilir? Müteveffa Albert Hirschman kamu adına harekete geçmeye yönelik bir hayatın getireceği “öзgürleştirici deneyim”le ilgili olarak şunları söylemişti: “Kamu faaliyetinin en değerli varlığı, özellikle dinî heveslerin pek çok ülkede düşük düzeylerde seyrettiği bir çağda, daha yüksek amaçlar edinmek ve kadınlarla erkeklerin hayatlarına anlam kazandırmak için belli belirsiz de olsa hissedilen ihtiyacı yerine getirme kabiliyetidir.”⁹

Altmışlı yılların en ılımlı kısıtlamalarından biri, kamu hizmetine girmeye veya eğitim, tıp, gazetecilik, hükümet, güzel sanatlar, kamu hukuku gibi serbest mesleklere yönelik yaygın bir merak olmasıydı. 1970’li yılların ortalarına kadar “işletme” öğrenimi görmek isteyenlerin sayısı az, hem de çok azdı; hukuk okullarına başvuranların sayısıysa bugünkünün çok altındaydı. Araçsal bir kişisel gelişim, kişinin kendi yurttaşlarıyla ve onlar adına çalışma alışkanlığıyla geliyordu.

Kamu yararına saygı göstermezsek; kamusal alanın, kamu kaynaklarının ve hizmetlerinin özelleşmesine izin verir ya da bunu teşvik edersek; genç kuşağın yalnızca kendi ihtiyaçlarıyla ilgilenme eğilimini hevesle desteklersek, o zaman halkı ilgilendiren kararlar alınırken yurttaşların katılımından giderek uzaklaşıldığını gördüğümüzde şaşırılmamalıyız. Son yıllarda yaşanan sözde “demokrasi açığı” hakkında pek çok tartışma yürütülmekte. Yerel ve ulusal seçimlere katılım oranının gitgide düşmesi, politikacılara ve siyasal kurumlara kuşkuyla bakılması, daha çok gençler arasında yapılan kamuoyu yoklamalarına uyumlu bir biçimde yansıyor. “Nasıl olsa ‘onlar’ bir yandan küplerini doldururken kendi istediklerini yapacaklarına göre, ‘biz’ neden onların faaliyetlerinin sonucunu etkilemeye çalışalım ki?” anlayışı yaygın.

Kısa vadede demokrasiler yurttaşlarının farklılıklarıyla başa çıkabilir. Öyle ki eskiden düzenli bir cumhuriyette seçmenlerin fazla heyecanlı olması belanın yaklaşmakta olduğunun göstergesiydi. Hükümet işlerinin bu amaç için seçilmişlere bırakılmasının iyi olacağı düşünülüyordu. Ne var ki ibre şimdi tamamen tersine döndü.

Amerikan başkanlık ve kongre seçimlerinde kullanılan oy sayıları uzun zamandır endişe uyandıracak kadar düşük ve düşmeye devam ediyor. Birleşik Krallık’taki parlamento seçimlerine katılımı (ki eskiden yurttaş katılımının en

9 Albert O. Hirschman, *Shifting Involvements: Private Interest and Public Action* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1982), s. 126.

yaygın görüldüğü alandı) 1970'lerden beri sürekli bir düşüş var. Örnek verirsek, Margaret Thatcher ilk seçim zaferinde daha sonrakilerden çok daha fazla oy almıştı. Eğer kazanmaya devam ettiyse, bunun nedeni muhalefetin oylarının daha hızlı düşmesiydi. 1979 yılında başlayan Avrupa Birliği parlamentosu seçimleri, sandık başına gitme zahmetine giren Avrupalı yurttaşların sayısının azlığıyla ünlenmiştir.

Bu neden önemli olsun? Çünkü Eski Yunan'da bilindiği üzere, insanın nasıl yönetileceğini belirleme sürecine katılması hem hükümetin yaptığı şeylere yönelik ortak sorumluluk duygusunu artırır, hem de iktidarın dürüst kalmasını ve aşırı otoriteden uzak durmasını sağlar. Siyasetten kaçış, savaş sonrası Batı Avrupa'daki siyasal istikrara damgasını vuran ideolojik kutuplaşmadan sağlıklı biçimde uzak kalmakla ilgisi olmayan, tehlikeli ve kaygan bir yoldur. Üstelik katlanarak büyür: Eğer ortaklaşa işlerimizin yönetiminden dışlandığımızı hissederseniz, onlar hakkında söz söylemeye zahmet etmeyiz. O zaman da bizi dinleyen kimseyi bulamayınca şaşırılmamalıyız.

Demokrasi açığı tehlikesi, her zaman için dolaylı temsil sistemlerinin içinde mevcut halde bulunmaktadır. Küçük siyasal birimlerle doğrudan demokrasi, ayak uydurma ve çoğunluk baskısı riskini getirmekle birlikte katılımı artırır: Bir şehir meclisi toplantısı ya da İsrail'deki kolektif çiftliklerde (kibutz) yapılan toplantılarda fikir ayrılıklarıyla farklılıkların potansiyel olarak bastırıldığı başka bir yer yoktur. Uzak bir mecliste bizim adımıza konuşacak kimseleri seçmek genel çıkarlarla karmaşık toplulukların temsil edilmesinde denge yaratmak açısından akla yatkın bir işleyiş biçimi olabilir. Ancak temsilcilerimizi yalnızca yetki verdiğimiz konularda konuşma yetkisiyle sınırlandırmadıkça (bu radikal öğrencilerle devrimci kahramanların desteklediği yaklaşımdır) onların kendi yargılarının peşinden gitmelerine izin vermek zorunda kalırız.

Bugün batı politikalarına egemen olan insanların ezici çoğunluğu 1960'lı yılların ürünleri veya Nicolas Sarkozy örneğini dikkate alırsak, yan ürünleridir. Bill ve Hillary Clinton, Tony Blair ile Gordon Brown'un hepsi de "nüfus patlaması kuşağında" doğmuşlardır. Danimarka'nın "liberal" başbakanı Anders Fogh Rasmussen; Fransa'nın kan kaybetmiş Sosyalist Partisi'nin liderliği için çekişen Ségolène Royal ve Martine Aubry ile Avrupa Birliği'nin değerli ama etkileyicilikten uzak yeni başkanı Herman Van Rompuy da öyledir.

Bu politikacılar grubunun ortak özelliği, geldikleri ülkelerdeki seçmenlerin heyecanını uyandırmakta başarısız olmalarıdır. Bu politikacılar tutarlı bir ilkelere ya da politikalar kümesine inanıyormuş gibi görünmezler; muhtemelen Blair dışında hiçbir (yine nüfus patlaması kuşağından) eski başkan George W. Bush

kadar nefret uyandırmasa da İkinci Dünya Savaşı kuşağının devlet adamlarıyla taban tabana zıttırlar. Ne inanç telkin edebilirler ne de otoriteyi yansıtabilirler.

Kurumlarını sorguladıkları refah devletinden faydalanan kişilerin hepsi de Thatcher'ın çocukları, seleflerinin amaçlarından geri çekilmeye nezaret eden politikacılarıdır. Yine Bush ve Blair hariç birkaçının kendilerine duyulan güvene fiilen ihanet ettikleri söylenebilir. Ancak siyasete ve siyasetçilere yönelik ortak kuşkularımızın sorumluluğunu paylaşan kamuya mal olmuş bir nesil varsa, gerçek temsilcileri bunlardır. Yapabilecekleri çok az şey olduğuna inandıklarından pek az şey yaparlar. Tıpkı nüfus patlaması kuşağı hakkında sık sık dile getirildiği gibi onlar hakkında da söylenebilecek en iyi şey, belli bir konuyu savunmamları; hafif politikacılar olduklarıdır.

Böyle şahıslara artık güvenmediğimiz için yalnızca parlamenterlerle kongre üyelerine olan inancımızı değil, Parlamento ve Kongre'ye duyduğumuz güveni de yitirmiş bulunuyoruz. Böyle anlarda siyasal içgüdülerimiz bize "alçakları defedelim" veya "bırakalım da ellerinden gelenin en kötüsünü yapsınlar" der. Bu tepkilerin ikisi de hayra alamet değildir. Onları nasıl defedeceğimizi bilmiyoruz fakat ellerinden geleni yapmalarına da göz yumamayız. "Sistemi alaşağı edelim!" diyen üçüncü tepkiyse yapısı gereği saçma olduğu için gözden düşmüştür: Hangi sistemin hangi parçalarını yıkacaksınız, bunun yerine hangi sistemi kuracaksınız? Hem ayrıca bu alaşağı etme işini kim yapacak?

Artık siyasal hareketlerimiz yok. Binlercemiz bir gösteri veya yürüyüş için bir araya gelebilsek de, böyle ortamlarda tek bir ortak çıkar doğrultusunda hareket etmeye mecburuz. Böylesi çıkarları ortak hedeflere dönüştürmek için gösterilecek herhangi bir çaba çoğu zaman kaygılarımızın parçalanmış bireyselliğiyle kösteklenir. İklim değişikliğiyle mücadele, savaşa karşı çıkma, halk sağlığını ya da bankerlerin cezalandırılmasını desteklemek gibi övgüye layık hedefleri birleştiren şey, duyguların ifade edilmesinden başka bir şey değildir. Yalnızca ekonomik değil, siyasal hayatlarımızın da tüketicileriyiz: Birbiriyle çekişen geniş bir amaç yelpazesinden seçim yaparken, bunları tutarlı bir bütünde birleştirmeye yollarını ya da gerekçelerini bulmakta zorlanırsınız. Elimizden daha iyisi gelmeli.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Hepsine Elveda mı?

“Bir anayurt bulmak, eskiden atalarımızın yaşadığı yerde ikâmet etmekle aynı şey değildir.”

KRZYSZTOF CZYZEWSKI

1989 yılında komünizm yıkıldığında Batılı yorumcuların zafer duygularıyla yaşananlardan zevk alması, belli ki karşı konulmaz bir dürtüydü. Tarihin sonunun geldiği ilan edildi. Bundan böyle dünya liberal kapitalizme kalmıştı, başka seçenek yoktu, hep birlikte barış, demokrasi ve serbest piyasaların damgasını vurduğu bir geleceğe doğru yürüyecektik. Üstünden yirmi yıl geçtikten sonra bu iddia bayatlamış görünüyor.

Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Komünist devletlerin domino etkisiyle devrilmesinin Viyana'nın banliyölerinden Pasifik kıyılarına kadar çok önemli bir geçiş dönemine damgasını vurduğuna kuşku yok: Milyonlarca kadın ve erkeğin korkunç ve ölü bir ideolojiyle onun baskıcı kurumlarından kurtulduğu bir dönemdi bu. Ne var ki hiç kimse Komünizm'in yerine cennetimsi, huzurlu bir devir geldiğini içtenlikle iddia edemezdi. Komünizm-sonrası Yugoslavya'da barış, ya da Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından kurulan devletlerde azıcık da olsa demokrasi yoktu.

Serbest piyasalara gelince, onların serpildiği kesindir ancak kime yaradıkları belli değildir. Batı, özellikle de Avrupa ile Birleşik Devletler, dünyayı üzerinde anlaşılan ve iyileştirilen uluslararası kurumlarla uygulamalar etrafında yeni-

den şekillendirmek için yüzyılda bir gelecek bir fırsatı tepti. Onun yerine arkamıza yaslanıp Soğuk Savaş'ı kazanışımızı kutladık: Bu da barışı kaybetmenin kesin bir yoluydu. 1989'dan 2009'a kadar geçen yıllar çekirgeler tarafından yiyip bitirildi.

1989 ve Solun Sonu

“Komünizm ile ilgili en kötü şey, ondan sonra yaşananlardır.”

ADAM MICHNIK

Komünizm ile birlikte bir avuç baskıcı devletle siyasal bir dogmadan daha fazlası devrildi. Devrimci anlatıya yakından bağlı onca rejimin ortadan kaybolması 200 yıllık radikal ilerleme vaadinin sonunu getirmişti. Fransız Devrimi'nin peşinden Lenin'in 1917'de iktidarı ele geçirmesiyle artan güven sayesinde sosyalist geleceğin yalnızca mevcut kapitalist düzeni yerinden etmesi *gerektiği* değil, bunu mutlaka yapmak *zorunda* olduğu iddiası Marksist Sol ile yakından ilişkilendirilmişti. Filozof Bernard Williams'ın kuşkucu sözleriyle, Sol varmak istediği hedeflerin “bütün dünya tarafından sevinçle karşılandığını” sorgulamaksızın doğru kabul ediyordu.¹

Bugün bu seküler inancı, entelektüellerin ve radikal politikacıların kendi siyasal inanışlarını haklı çıkarmak için amansız “tarihsel” kanunlara başvurmakta kullandıkları mutlak kesinliği anımsamak zordur. Kaynaklardan biri 19. yüzyılın pozitivistliği, toplumsal verilerin siyasal yararları konusundaki yeni bir bilimsel özgüvendi. Beatrice Webb gençliğinde, 24 Ekim 1884 günü günlüğüne yazdığı yazıda kendisini gerçeklerle oynayan, parmaklarının arasında çevirdiği “insan yazgısının düğümlerini birleştirirken kullanabileceğim bir bilgi dünyası olduğunu hayal etmeye” çalışan biri olarak tarif ediyordu.² William Beveridge bunu sonradan Webb gibilerin “yeterince kafa yorarsa insanın dünyadaki bütün kötülükleri iyileştirme yolunda makul bir ilerleme kaydedebileceği duygusunu verdikleri” şeklinde yorumlamıştı.³

Victoria döneminin sonlarındaki bu güvenin 20. yüzyılda devam etmesi için

1 Bernard Williams, *Philosophy as a Humanistic Discipline* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2006), s. 144.

2 Beatrice Webb, *My Apprenticeship* (Londra: Longmans, Green and Co., 1926), s. 137.

3 José Harris, *William Beveridge: A Biography* (Oxford: The Clarendon Press, 1977), s. 119.

çok uğraşıldı. Ancak 1950'lere gelindiğinde Lenin ve haleflerinin Tarih adına işledikleri suçlar yüzünden bu hedef çoğu yerde çoktan sarsılmıştı: Müteveffa Ralf Dahrendorf 1962'de ölen Britanyalı sosyal tarihçi Richard Tawney için "ilerleme hakkında bariz bir mahcubiyet göstermeden konuştuğunu işittiğim son kişi" demişti.⁴

Buna rağmen en azından 1989'a dek ilkesel açıdan tarihin belirli anlaşılabilir yönlerde ilerlediğine ve Komünizm'in böyle bir ilerleyişin doruk noktası olduğuna inanmak mümkündü: Bunun özünde dinsel bir anlayış olması, seküler ilerci nesillerin gözünde çekiciliğini yitirmesine sebep olmadı. 1956 ve 1968 yıllarında yaşanan hayal kırıklıklarından sonra bile onları geleceğin "doğru" tarafına koyan siyasal ittifaklara bağlı kalan çok kimse vardı.

Bu yanılmanın özellikle önemli bir özelliği, Marksizm'e yönelik ilginin devam etmesiydi. Marx'ın öngörülerinin bütün geçerliliğini kaybetmesinden uzun yıllar sonra Komünistler ve pek çok sosyal demokrat *şeklen* olsa da Usta'ya bağlı kalmakta ısrar etmeyi sürdürdüler. Bu sadakat, mevcut siyasal Sol'a hem bir kelime dağarcığı hem de doktrine ilişkin bir dizi temel ilke kazandırdı; ancak aynı durum Sol'u bir yandan da gerçek dünyada yaşanan çelişkilere somut siyasal tepkiler vermekten alıkoymuştu.

1930'larda yaşanan ekonomik çöküş ve buhran sırasında Marksist olduğunu iddia eden pek çok kimse krize çözüm önerileri getirmekten, dahası bunları tartışmaktan bile kaçınıyordu. Eski kafalı bankacılar ve yeni klasikçi anlayışı benimseyen iktisatçılar gibi onlar da kapitalizmin bükülüp kırılmaz yasalarına olduğuna, bunların işleyişine müdahale etmenin sonuç vermeyeceğine inanmışlardı. Bu kararlı yaklaşım hem o zaman hem gelecek yıllarda nice sosyalistlerin ahlaki sorgulama yapmaktan kaçınmasına yol açtı: İddialarına göre siyaset haklarla, hatta adaletle değil sınıfla, sömürüyle ve üretim biçimleriyle ilgiliydi.

Böylece gerek sosyalistler gerekse sosyal demokratlar 19. yüzyıl sosyalist düşüncesinin temel varsayımlarının kölesi olarak kaldılar. Hakiki ideolojiyle ilişkisi kabaca İngilizlerin güdük kilise öğretisi Anglikanizm ile ulu Katolik geleneksellik arasındaki ilişkiden farksız olan bu eskiden kalma inanç sistemi kendine sosyal demokrat diyen herkesin politikalarını yaslayabileceği, dolayısıyla onları reforma en açık liberallerden ya da Hristiyan Demokratlardan ayrı tutabilecek güvenli bir dayanak olmuştu.

Komünizmin çöküşünün önemi buradan kaynaklanmaktadır. Yıkılmasıyla birlikte yüzyıldan fazladır Sol'u bir arada tutmuş bütün öğretiyumağı çözüldü.

4 Ralf Dahrendorf, *age.*, s. 124.

Moskova usulü komünizm ne kadar yoldan çıkmış olursa olsun, komünizmin aniden ve tamamen ortadan kaybolması kendine “sosyal demokrat” adını vermiş tüm parti ve hareketler üzerinde yıkıcı bir etki yaptı.

Bu özellikle Sol siyasete özgü bir durumdu. Dünya genelindeki her muhafazakâr ve gerici rejim yarın içe doğru patlasa, hepsinin kamuoyunun gözündeki itibarı yolsuzluk ve beceriksizlik lekesiyle sarsılsa bile muhafazakâr siyaset yine de sapasağlam ayakta kalırdı. “Muhafaza” uğruna mücadele etmek her zamanki geçerliliğini korurdu. Ama iş Sol’a gelince, tarihle desteklenmiş anlatı eksikliğinden kaynaklanan boşluk kendini hissettirir. Geriye yalnızca siyaset, çıkar politikaları, çekememezlik siyaseti ve yeniden seçilme siyaseti kalır. İdealizm olmayınca politika bir tür toplumsal muhasebeye, insanlarla eşyaların günlük idaresine indirgenir. Bu da muhafazakâr birinin altından yeterince başarıyla kalkabileceği bir iştir. Oysa Sol açısından bu bir felakettir.

Avrupa’daki demokratik Sol daha en başından itibaren kendini devrimci sosyalizmin en akla yatkın seçeneği ve sonraki yıllarda onun Komünist halefi olarak görmüştü. Dolayısıyla sosyal demokrasi doğası gereği şizofrendi. Daha iyi bir geleceğe doğru güvenle yürürken bile durmadan tedirgin bir şekilde sol omzunun üzerinden arkasına bakıyordu. *Biz* otorite yanlısı değiliz, der gibiydi. *Biz* baskıdan değil özgürlükten yanayız. *Bizler* aynı zamanda eşitliğe, sosyal adalete ve düzenlenmiş piyasalara da inanan demokratlarız.

Sosyal demokratların başlıca hedefi, seçmenleri liberal politika içerisinde saygıdeğer biçimde radikal bir tercih olduklarına inandırmak olduğu sürece bu savunmacı tavrın bir anlamı vardı. Oysa bugün bu söylem tutarsızdır. Malî krizin doruğuna ulaştığı bir sırada bile Almanya’da Angela Merkel gibi Hristiyan Demokrat birinin Sosyal Demokrat muhaliflerine karşı üstelik temelde onların programına benzeyen politikalar sayesinde seçim kazanması tesadüf değildir.

Sosyal demokrasi şu veya bu şekilde günümüzde Avrupa siyasetinin düzyazısı konumundadır. Faaliyet alanları bakımından birbirlerinden ne kadar farklı olsalar da devletin üstüne düşen görevler konusunda temel sosyal demokrat varsayımlara karşı çıkacak çok az Avrupalı politikacı ve onlardan da daha az sayıda nüfuz sahibi kişi bulunur. Sonuç olarak bugünkü Avrupa’da sosyal demokratların ortaya koyabilecekleri kendilerine özgü bir görüşleri bulunmaz: Örneğin Fransa’da kamu mülkiyetini destekleme eğilimleri bile De Gaulle’cü sağın Colbertçi eğilimlerinden kolay kolay ayırt edilemez. Günümüzün sorunu sosyal demokrat politikalarda değil onların dilinin tükenmiş olmasından kaynaklanıyor. Sol’dan gelen otoriter gözdağı geri çekilince “demokrasi” vurgusu fazlasıyla öne çıktı. Artık hepimiz demokratız.

Komünizm Sonrasının İronileri

"[B]iz her şeye kavuştuk, ama bana öyle geliyor ki elde ettiğimiz şeyler hayal ettiklerimizle alay etti."

KRZYSZTOF KIESLOWSKI

Ama eğer hepimiz demokratsak, bugün bizi birbirimizden ayıran nedir? Neyi savunuyoruz? Ne istemediğimizi biliyoruz: Geçmiş yüzyılın acı deneyimlerinden devletlerin kesinlikle *yapmamaları* gereken şeyler olduğunu öğrendik. Ürkütücü bir güven içinde yönetenlere nasıl davranmaları gerektiğini söylemeye ve yetki sahibi kimselerin onlar için neyin iyi olduğunu bireylere gerekirse zorla hatırlatmaya soyunan doktrinler çağını sağ salim atlattık. Artık o günlere geri dönemeyiz.

Diğer taraftan, 1989'un öğretmiş gibi görüldüğü "derslere" rağmen devletin *o kadar da* kötü olmadığını biliyoruz. Çok fazla hükümetten daha kötüsü, çok az hükümettir. Başarısız devletlerde halk, otoriter yönetim altında olduğu kadar şiddete ve adaletsizliğe uğrar, bu da yetmezmiş gibi trenler zamanında kalkmaz. Dahası bu olay üzerine biraz kafa yordüğümüz takdirde 20. yüzyılda anlatılan "sosyalizme karşı özgürlük" ya da "komünizme karşı kapitalizm" konulu ahlak masallarının aldatıcı olduğunu görebiliriz. Kapitalizm siyasal bir sistem değildir; pratikte sağ diktatörlüklerle (Pinochet yönetimindeki Şili), sol diktatörlüklerle (bugünkü Çin), sosyal demokrat monarşilerle (İsveç) ve plütokratik cumhuriyetlerle (Birleşik Devletler) uyumlu bir tür iktisadi yaşam biçimidir. Kapitalist ekonomilerin özgürlük koşullarında daha iyi gelişip gelişmedikleriyle ilgili bir meseleyse, sandığımızdan daha ucu açık bir soru olabilir.

Komünizm, bunun tersine serbest piyasaya düşman olduğu açıkça görünmekle birlikte hepsinin verimliliğini engelse de belli ki çeşitli iktisadi düzenlemelere uyum sağlayabilir. Öyleyse komünizmin çöküşünün planlama ve merkezi denetleme adına öne sürülen kendinden fazla emin iddialara son verdiğini düşünmekte haklıydık; fakat bundan başka hangi sonuçları çıkarmamız gerektiği açık değildir. Komünizmin başarısızlığa uğramasıyla en basitinden devletin sağladığı her şeyin ya da iktisadi planlamanın da gözden düştüğü sonucuna varılamaz.

1989 sonrasında karşı karşıya kaldığımız asıl problem, komünizm hakkın-da ne düşüneceğimiz değildir. Sydney Webb'den Lenin'e, Robespierre'den Le Corbusier'ye bütün ütopyacıları heveslendiren toptan bir toplumsal örgütlen-

me hayali yerlerde sürünüyor. Ancak ortak yararımız uğruna kendimizi nasıl örgütleyeceğimiz sorusu her zamankinden daha önemli. Başa çıkmamız gereken mesele, onu içinde bulunduğu enkazdan dışarı çıkarmaktır.

Komünizm sonrası Doğu Avrupa'da seyahat etmiş ya da orada yaşamış olan herkes baskıcı eşitlikçilikten sınırsız bir açgözlülüğe geçişin çok sevimsiz bir dönem olduğunu bilir. Bugün bölgede siyasal özgürlüğün amacının para kazanmak olduğu görüşünü savunan kimselere her zaman rastlanır. Bu hiç kuşkusuz Çek Cumhuriyeti'nin Devlet Başkanı Vâclav Klaus'un bakış açısidir ve bu fikri savunan yegâne kişi Klaus değildir.

Ancak bir avuç açgözlü iş insanının otoriter bir devletin çöküşünden kazançlı çıkması, bize neden otoritarizmin kendisinden daha hoş görünmektedir? Gerçekte ikisi de toplum içinde bir şeylerin fena halde yanlış gittiğini gösterir. Özgürlük özgürlüktür. Ama eğer bizi eşitsizliğe, yoksulluğa ve alaycılığa götürürse, o zaman yanlışlarını halının altına süpürmek yerine zulme karşı hürriyetin zaferi uğruna onları dile getirmeliyiz.

20. yüzyılın sonunda Avrupa'daki sosyal demokrasi uzun zamandır devam eden politika hedeflerinin çoğunu gerçekleştirmiş, ancak bunların asıl mantığını büyük ölçüde unutmuş ya da terk etmişti. İskandinavya'dan Kanada'ya kadar siyasal Sol ile onun önyak olduğu kurumların dayanağı, işçiler, çiftçiler, kol emekçileri ve orta sınıf arasındaki "sınıflar ötesi" ittifaktı. Bunlardan sonuncusunun çekilmesi refah devletleriyle onları var eden partilerin karşısındaki en büyük sorunlardan biridir. Eşitlikçi kurumların varlığını sürdürmek adına paylarına düşen vergi yükünün artması Avrupa ve Kuzey Amerika'nın çoğu kesiminde sosyal yardım mevzuatından en çok yararlananlar olmalarına rağmen "orta" sınıfla özdeşleştirilen batılı seçmenler arasında giderek daha çok bir kuşku ve öfke kaynağına dönüştü.

1970'ler boyunca işsizlikteki büyüme kamu hazinesi üzerindeki yükü artırırken vergi gelirlerini de azaltmıştı. Üstüne üstlük o yıllardaki enflasyon nedeniyle hâlâ istihdam edilenlerin sırtındaki vergi ve sigorta yükü küçük çaplı olsa da büyüdü. Bu ikinci grup fazlasıyla yetenek sahibi ve eğitilmiş olduğu için bu durum zoruna gidiyordu. Bir zamanlar üstü kapalı olarak karşılıklı kabul edilmiş olan ne varsa artık "haksız" görülmekteydi: Refah devletinin yararları şimdi "haddinden fazla" olmuştu.

Kol emekçilerinin çoğunluğu 1940'lı yıllarda vergi ödemeyip yeni sosyal çıkarlardan kazanç elde ederken, 1970'lere gelindiğinde ücret artışlarının yanı sıra yine enflasyon sayesinde orta sınıfın vergi dilimine girmişlerdi. Dahası, zaman içinde emekli oldular; böylece emeklilik ikramiyesi ve ihtiyarlıkla ilgi-

li kamu haklarından (ücretsiz otobüs seyahati, tiyatro ve konser salonlarına girişte devlet destekli biletler) yararlanabiliyorlardı. Artık onların masrafları Buhran ve savaş yıllarını birinci elden bilmeyen, dolayısıyla bu hizmetlerin devlet tarafından sağlanmasını hazırlayan koşullara doğrudan aşına olmayan çocukları tarafından karşılanıyordu. Onlar bu bedeli ödemekten nefret ediyorlardı.

Kötümser bir bakış açısıyla bakıldığında sosyal demokrat “an” onu getiren nesilden daha uzun ömürlü olmayı başaramadı. Bunlardan yararlananlar yaşlanıp hafızaları zayıfladıkça yüksek maliyetli *dirlik devletleri* de aynı şekilde sararıp soldular. 1980’li ve 90’lı yıllar boyunca dönemin neo-liberal rejimleri tarafından evrensel çıkarlar seçici olarak vergilendirildikçe bu süreç daha da hızlandı: Artık yalnızca çok yoksul olanlara verilmesi hedeflenen sosyal hizmetlerden orta sınıfın yararlanma arzusunun azaltmak için tasarlanmış olan “geçim yardımı hak ediş incelemesi” de gizlice yeniden yürürlüğe giriyordu.

Sosyal demokrasi ile refah devletleri katlanılmayacak ölçüde yüksek maliyetli *midir?* Avrupa’daki kamu sektöründe çalışan işçilerin çoğunun özel sektördeki vergi mükelleflerinin pek de hoş karşılamadıkları azımsanmayacak maliyetler karşılığında yararlandığı neredeyse tam maaş alınan erken emeklilik sistemine ilişkin saçma görünen düzenlemeler üstünde çok durulmuştur. Buna iyi bilinen örneklerden biri, 50’li yaşlarına geldiklerinde bol keseden ve enflasyona endeksli maaşlarla emekli olmak isteyen Fransa’daki tren makinistleridir. Buna karşı çıkanlar böylesi ağır yükler altında verimli bir ekonominin nasıl ayakta kalabileceği sorusunu sorarlar.

İkinci Dünya Savaşı’nın hemen ertesinde (Komünistlerin idaresindeki) demiryolu sendikaları bu paketlerin pazarlığını yaptığı zaman demiryollarında çalışanlar çok farklı bir işçi sınıfına aittiler. Henüz on üç yaşlarında, daha okuldayken işe alınarak kırk yıl boyunca terfi etmek üzere tehlikeli bedensel işlerde, buhar makinelerinde çalışırlardı. Ellili yaşlarına gelip emekli olduklarında takatleri kalmaz, genellikle hasta olur, çoğunun kalan yaşam süresi on yılı pek aşmazdı. İsteyebilecekleri en makul şey cömert emeklilik maaşlarıydı, bunun devlete maliyetiyse kolaylıkla karşılanabilirdi.

Bugün Fransa’daki hızlı tren (TGV) makinistleri bütün bir işgününü sıcakık (ya da klimalı) rahat bir kabinde oturarak geçirir, kol emeği harcamaya en çok yaklaştıkları anlar yalnızca makineleri çalıştırmak için bir dizi elektrik düğmesine bastıklarında yaşanır. Onların elli beş yaşından önce emekli olması saçmadır. Bu kesinlikle masraflı da bir durumdur: Fransız sosyal devletinin sağlık ve diğer konularda sunduğu hizmetler sayesinde böyle kimselerin seksenli yaşları-

nın ortalarına kadar ömür sürmeyi beklemleri hiç mantıksız değildir. Buysa devlet demiryollarının yıllık bütçesi kadar kamu maliyesine de ciddi yükler bindirir.

Ancak bu sorunların çözümü kapsamlı emeklilik paketleri, sağlık düzenlemeleri ve diğer sosyal yardım hizmetlerine ilişkin ilkeleri terk etmekle gelmez. Politikacıların (bu örnekte) emeklilik yaşını kayda değer şekilde yükseltmekte ısrar edecek cesareti göstermeleri, sonra da seçmenlerinin karşısında kendilerini haklı çıkarmaları gerekir. Ne var ki böyle değişiklikler hiç rağbet görmez, üstelik bugün politikacıların ne pahasına olursa olsun en çok çekindikleri şey gözden düşmektir. Sosyal devletin açmazlarıyla kusurları ekonomik tutarsızlıklardan çok büyük ölçüde siyasal korkaklıkların sonucudur.

Ne olursa olsun sosyal demokrasinin karşı karşıya kaldığı sorunlar gerçek. Sosyal demokrasi 1989 sonrasında ortalığı saran çılgın hayallerin ardından ideolojik bir anlatıdan ve kendilerine verdikleri adla “çekirdek” seçmenlerden yoksun kalınca, adeta öksüz kalmış da oldu. Sosyal devletçiliğin aşırıya kaçtığında “en iyisini dadın bilir” havasına büründüğü pek az kişi tarafından yadsınabilir: Savaş sonrası İskandinav’da öjeni ve sosyal verimlilik merakının sadece yakın tarihe değil, insanın doğasından gelen özerklik ve bağımsızlık arzularına da belirli ölçüde duyarsız kalmayı önerdiği anlar vardı.

Ayrıca Leszek Kołakowski’nin bir zamanlar dediği gibi, refah devleti zayıf çoğunluğu güçlü ve ayrıcalıklı azınlıktan korumak demektir. Bu ilke akla yatkın gibi gelse de üstü kapalı biçimde demokratik olmayan, totaliter bir potansiyele sahiptir. Oysa sosyal demokrasi hiçbir zaman otorite yanlısı bir yönetim halini alacak kadar alçalmamıştır. Neden mi? Politikacıları dürüst tutan şey demokratik kurumlar mıdır? Muhtemelen onun demokratik formunu korumasını sağlayan şey korumacı devlet mantığının özellikle tutarsız bir biçimde uygulanışdır.

Ne yazık ki pragmatizm her zaman iyi bir politika değildir. 20. yüzyılın ortalarındaki sosyal demokrasinin sahip olduğu en büyük varlık, denge, hoşgörü, dürüstlük ve özgürlük uğruna kendi temel inanışlarından ödün vermek yönünde gösterdiği irade artık daha çok bir zayıflığa, değişen koşullar karşısında bir güç kaybına benziyor. İlerici düşüncenin parçası olan nitelikleri, 20. yüzyıl başlarında sendikacı Édouard Berth’in deyişiyle “insanın korkunç derecede ahlaki ve metafizik bir materyalizmin tehdidi altında olduğu bir dünyaya karşı ruhani başkaldırı”yı hatırlamak için bu tavizleri görmezden gelmek bize zor gelir.

Ne Öğrenmiştik?

“Düşünce tarzlarının temel yapısında büyük bir değişiklik gerçekleşene dek insanlığın kadinde büyük ilerlemelerin yaşanması mümkün değildir.”

JOHN STUART MILL

Öyleyse 1989'dan ne öğrenmiş olmamız *gerekirdi*? Belki de her şeyden önce hiçbir şeyin gerekli ya da kaçınılmaz olmadığını. Komünizmin başımıza gelmesinin gerekmediğini, sonsuza dek sürmesi için hiçbir sebep bulunmadığını; ama aynı zamanda yıkılacağına emin olmamızın bir dayanağı olmadığını. İlericiler siyasetin bütün ihtimallerini göz önünde bulundurmalıdır: Ne refah devletlerinin yükselişi ne de sonradan gözden düşmeleri Tarih'in bir armağanı olarak görülmelidir. Sosyal demokrat “an” veya Yeni Düzen'den Büyük Toplum anlayışına dek onun Amerika'daki muadili, kendini tekrar etmesi beklenmeyen çok özel koşulların bir araya gelmesinin ürünüydü. Aynısı 1970'lerde başlayan ancak şimdi mahvolan neo-liberal “an” için de söylenebilir.

Fakat tam da tarih önceden tayin edilmediği için biz ölümlüler onu yaşadıkça ve Marx'ın doğru tespit ettiği biçimde kendi elimizde olmayan koşullar altında icat yapmak zorundayız. O kadim soruyu tekrar sormamız, öte yandan farklı yanıtlara da açık olmamız gerekiyor. Kendimizi memnun etmek için geçmişin hangi yönlerini saklamak istediğimizi ve onları neyin mümkün kıldığını aydınlığa kavuşturmalıyız. Hangi koşullar benzersizdi? Ve biz yeterince irade ve çaba göstererek hangi koşulları yeniden üretebiliriz?

Eğer 1989'da yaşanan şey özgürlüğü yeniden keşfetmekse, şimdi bu özgürlüğe ne tür sınırlamalar getirmeyi istiyoruz? “Özgürlüğüne en düşkün” toplumlarda bile özgürlük kısıtlamalarla birlikte gelir. Eğer her zaman yaptığımız gibi bazı sınırlamaları kabul ediyorsak diğer sınırlamaları neden reddediyoruz? Planlamanın veya kademeli vergilendirmenin veya kamu mallarında ortak mülkiyetin hürriyete getirdiği kısıtlamaları katlanılmaz görüyorsak, kapalı devre televizyon kameralarının, “batmasına izin verilmeyecek kadar büyük” yatırım bankalarının devlet eliyle kurtarılmasının, telefon dinlemeleri ve pahalıya patlayan dış savaşların özgür insanların dayanabilecekleri makul yükler olduklarından neden bu kadar eminiz?

Bu sorulara verilecek makul yanıtlar olabilir; fakat bu soruları sormazsak

bu yanıtları nasıl alabiliriz? Değişim konusunda nasıl konuşmamız gerektiğini, kendimiz için “devrimin” tehlikeli jargonundan kurtulmuş bambaşka düzenlemeleri hayalimizde nasıl canlandıracağımızı yeni baştan keşfetmek zorundayız. Bizden önceki bazı kuşaklara oranla arzulanan sonuçlar ile kabul edilemez araçlar arasındaki ayrımı daha iyi yapmalıyız. Hiç olmazsa Keynes’in bu konudaki uyarılarına kulak vermeliyiz: “İyileştirmeyi amaçladığımız durumun daha önceki durumdan daha iyi olması yeterli değildir; geçiş döneminin acılarını telafi etmek için tatmin edici derecede daha iyi olması gerekir.”⁵

Ne var ki bütün bu hususları kabul edip içimize sindirdikten sonra geleceğe bakmalıyız: Ne istiyoruz ve bunu neden istiyoruz? Sol’un şu anki yıkık dökük durumunun gösterdiği gibi, bu soruların bariz yanıtları yok. Peki elimizde başka bir alternatif var mı? Geçmiş arkamızda bırakıp sadece kendimize şans dilemekle yetinemeyiz: Siyasetin de tıpkı doğa gibi boşluktan hiç hoşlanmadığını deneyimlerimizden biliyoruz. Boşa harcanan yirmi yılın ardından yeniden kolları sıvamanın tam zamanı. Ne yapmalı?

5 John Maynard Keynes, *Two Memoirs – Dr. Melchior, a Defeated Enemy and My Early Beliefs*, New York: A. M. Kelly, 1949, s. 156.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Ne Yapmalı?

“Bence Kapitalizm akıllıca idare edilirse, ekonomik hedeflere ulaşmak konusunda ufukta görünen herhangi alternatif bir sistemden çok daha işlevsel bir hale getirilebilir. Ancak bu kendi içinde pek çok yönden sakıncalı olabilir. Bizim meselemiz tatminkâr bir hayat tarzı anlayışımıza ters düşmeden, mümkün olduğunca verimli bir toplumsal örgütlenme bulmaktır.”

JOHN MAYNARD KEYNES

“Sistem”in kusurlu olduğunu iddia edenlerin ya da yanlış atılan her siyasal adımın arkasında gizemli manevralar görenlerin bize öğretecekleri fazla bir şey yoktur. Ancak bir fikre katılmamak, itiraz etmek ve abartıldığında ne kadar sınır bozucu olsa da muhalefet etmek açık bir toplumun can damarıdır. Bize genel kabul gören fikirlere karşı çıkmayı erdem sayan insanlar lazım. Daimi bir mutabakattan oluşan bir demokrasi, demokrasi olarak fazla uzun ömürlü olmaz.

Muhalefeti Savunmak

"Ondokuzuncu yüzyıl insanı, harikalar şehrini inşa etmek için ellerindeki zengin malzeme ve teknik kaynaklarından yararlanmak yerine özel girişimcilik sınavına tabi tutulunca 'değdiği' anlaşılan varoşlar kurdu, oysa harikalar şehrinin, maliyecilerin alıkça deyimiyle 'geleceği ipotek altına alacak' aptalca bir savurganlık olduğunu sanıyorlardı... Kendi kendini yok eden mali hesaplara dair kural, hayatın her alanında geçerlidir. Kızların güzelliğini bozarız, zira tabiatın el değmemiş ihtişamının hiçbir ekonomik değeri yoktur. Kâr payı ödemiyorlar diye güneşle yıldızları kapatmaya bile muktediriz."

JOHN MAYNARD KEYNES

Uyum sağlamanın çekici bir yanı vardır: Herkesin herkesle uyum içinde görüldüğü, fikir ayrılıklarının uzlaşma eğilimleriyle yumuşatıldığı bir toplumsal hayat çok daha kolay olur. Bunların yer almadığı ya da önünün kesildiği toplum ve cemaatlerde insanların keyfi yerinde olmaz. Öte yandan uzlaşmanın da bir bedeli vardır. Hoşnutsuzluğa veya muhalefete yol açmasına asla izin verilmeyen, verilse de ancak kısıtlı ve alışlageldik sınırlar içerisinde veren kapalı bir görüş ya da fikir çevresi yeni zorluklara karşı enerjik veya yaratıcı bir biçimde yanıt verme yeteneğini yitirir.

Birleşik Devletler küçük topluluklar üzerine kurulmuş bir ülke. Böyle yerlerde bir süre bulunmuş herkesin doğrulayabileceği üzere, doğal eğilim her zaman halka düzenleyici tektip davranış kalıpları dayatmaktır. ABD'de bu yatkınlık kısmen ilk yerleşimcilerin bireyci tercihleri ve azınlıklarla bireysel görüş ayrılığına sahip olanlara yönelik anayasal koruma kalkaniyla karşılaşılır. Oysa pek çok başka ismin yanı sıra Alexis de Tocqueville'in de işaret ettiği gibi denge uzun zamandır uzlaşmadan yana kaymıştır. Bireyler dilediklerini söylemekte özgürdür; gelgelelim görüşleri çoğunluğunkine ters düşecek olursa toplum dışına itilirler. Hiç olmadı, susturulurlar.

Bir zamanlar Britanya'da durum farklıydı: Babadan oğula elitist zümrenin geleneksel veraset monarşisi, fikir ayrılıklarına izin vererek, hatta bunu içinde barındırmak ve hoşgörüyü erdem olarak göstermek suretiyle iktidarı elinde tutabiliyordu. Ne var ki ülke giderek seçkincilikten uzaklaşarak daha popü-

list bir hale geldi; kamu hayatındaki uyumsuz çizgiler adım adım saf dışı bırakıldı; Tocqueville de bunu tahmin edebilirdi. Bugün siyasal dürüstlükten vergi oranlarına kadar her konuda kabul edilmiş görüşlere bütünüyle muhalefet edenlere tıpkı Birleşik Devletler'de olduğu gibi Birleşik Krallık'ta da nadiren rastlanır.

Uyumsuzluğun pek çok kaynağı vardır. Özellikle de Katoliklik, Anglikanizm, İslam, Yahudilik gibi resmen tanınmış inançların yaşadığı dindar toplumlarda en etkili ve dayanıklı muhalif geleneklerin kökü teolojik farklılıklara uzanır: Britanya İşçi Partisi'nin 1906 yılında ağırlıklı olarak uyumsuz dinî cemaatlere dayanan örgüt ve hareketlerin koalisyonundan doğması tesadüf değil. Sınıf ayrımları da muhalif fikirlerin yetişmesine elverişli alanlardır. Sınıf anlaşmazlıklarının olduğu toplumlarda (ya da bazen bir kast tarafından örgütlenen topluluklarda) en alttakiler içinde bulundukları koşulları ve bunun uzantısı olarak onları sürekli kılan toplumsal düzenlemeleri protesto etmeye en çok hazır olan kesimdir.

Son yıllarda muhalefetle entelektüeller arasında yakın bir bağlantı olduğu görülüyor: İlk önce 19. yüzyılın sonunda devletin gücünün kötüye kullanılmasına karşı yapılan protestolarla özdeşleştirilen bu kesim, günümüzde daha çok kamuoyu esasına karşı konuşup yazan kimseler olarak tanınıyor. Maalesef günümüz entelektüelleri kamu politikalarının asıl meselelerine pek yüz vermemekte, tercihlerin daha açık seçik görüldüğü etik sınırlar içerisindeki konulara müdahale etmeyi ya da karşı çıkmayı tercih etmekte. Buysa kendimizi nasıl yönetmemiz gerektiğine dair tartışmaları, alışlagelmişin dışındaki görüşlere nadiren yer verilen ve kamuoyunun büyük ölçüde dışlandığı politika uzmanlarıyla “düşünce kuruluşları”nın at koşturduğu bir alana hapseder.

Sorun belli bir yasayı beğenip beğenmememizle ilgili değildir. Sorun ortak çıkarlarımızı nasıl tartışacağımızla ilgilidir. Tanıdık olduğu için aşikâr bir örnek verelim: Birleşik Devletler'de kamu harcamaları ve çıkarları ya da başka konularda hükümetin oynadığı etkin role ilişkin yapılan her sohbetinde iki istisna sıralanacaktır. Bunlardan ilki, hepimizin vergileri asgari düzeyde tutmaktan ve mümkün olduğunda “devleti kendi işlerimizin dışında bırakmaktan” yana olmamızı emreder. Aslında ilk istisnanın demagojik bir ifadesi olan ikinci istisna ise hiçbirimizin “sosyalizmin” sorunsuz işleyen köklü devletimizle hayatımızın yerini aldığını görmeyi istemediği iddiasıdır.

Avrupalılar saf bir biçimde kendilerini Amerikalılar'dan daha az uyumlu kişiler olarak görürler. Pek çok ABD yurttaşının zihinsel bağımsızlıklarını bırakarak kapandıkları dinî mekânlara dudak bükerek bakarlar. İyi finanse edilmiş halk oylamaları yüzünden dünyanın yedinci büyük ekonomisindeki vergi taba-

nının altüst olduğu California'da yapılan yerel referandumların sapkın sonuçlarına işaret ederler.

Ancak yakın bir zaman önce yapılan ve yalnızca dört minaresi olduğuyula ve orada yaşayan her Müslümanın Bosnalı laik sığınmacı olduğuyula övünen bir ülkede, İsviçre'de minare inşaatını yasaklayan bir referandum yapıldı. Ayrıca kapalı devre televizyon kameralarından müdahaleci polis faaliyetlerine kadar her şeyi uysalca kabul edenler bugün dünyanın en "istihbaratçı" ve otoriter demokrasisinde yaşayan Britanyalılarıdır. Avrupa günümüzde pek çok açıdan bugünkü ABD'den daha iyi bir yerdir; ancak Avrupa da mükemmel olmaktan çok uzak.

Entelektüeller bile diz çökmüşler. Irak savaşı sırasında Britanya ve Amerika'daki kamuoyu yorumcularının ezici çoğunluğunun bağımsız düşünceye dair bütün gerekçeleri bir yana bırakarak hükümetin koyduğu kurallara uyduğuna tanık olduk. Savaş zamanlarında her zaman daha zor bir iş olan silahlı kuvvetlerle siyasal iktidar sahiplerini eleştirme işini yapanlar, çizgi dışına itilerek neredeyse birer hain muamelesi görüyordu. Kıta Avrupası'ndaki entelektüeller bu aceleci hücumla karşı çıkmakta daha özgürdüler, ne var ki kendi liderleri kararsızlık gösterince toplumlar da bölündü. Farklı bir görüş sahibi olmak ve bunu tedirgin okurların ya da anlayışsız dinleyicilerin önünde ısrarla dile getirmek için gereken ahlaki cesaret her yerde yetersiz kalmaktadır.

Ama savaş en azından tıpkı ırkçılık söz konusu olduğundaki gibi bize kesin ahlaki tercihler sunar. Bugün bile çoğu kişi askeri harekât ya da ırkçı önyargılar konusunda ne düşündüğünün farkındadır. Ancak günümüz demokrasilerinin yurttaşları ekonomik politika alanında fazla mütevazı olmayı öğrendiler. Bize bunların uzmanların anlayabileceği meseleler olduğunu, iktisat bilimiyle onun siyasal çıkarımlarının sıradan insanların anlama yetisinin çok ötesine geçtiğini kabullenmemiz öğütlenmiştir; bu görüş, bilimin gittikçe daha gizemli ve matematiksel bir hal alan dili tarafından bize dayatılmaktadır.

Maliye Bakanı'na, Hazine Bakanı'na ya da onların konuyla ilgili uzmanlarına meydan okuyacak "mesleğe yabancı" kişilerin sayısı çok değildir. Buna kalkıştıklarında onlara tıpkı ortaçağdaki bir rahibin cemaatine nasihat vermesi gibi bu meselelere kafa yormaması salık verilir. Ayın sadece işin erbabının anlayabileceği muğlak bir dille okunmalıdır. Onlar dışındaki herkes için ise inanç yeterli olacaktır.

Oysa inanç yeterli *olmamıştır*. Tallinn'den Tiflis'e dek yayılmış olan yandaşlarıyla hayranları şöyle dursun, Britanya ve ABD'deki ekonomik politika kralları çıplak kalmıştır. Ancak gözlemcilerin çoğu da uzun zamandır onlar gibi çıp-

lak oldukları için itiraz edecek durumda değildir. Bizi yönetenleri nasıl eleştireceğimizi yeniden öğrenmemiz gerekiyor. Fakat bunu inandırıcı bir biçimde yerine getirebilmek için onlar gibi bizleri de kuşatan uyum çemberinden kendimizi kurtarmalıyız.

Özgürleşmek iradeyle olur. Mevcut duruma yeteri kadar öfkelenmedikçe bölük pörçük tartışmalarımızı ve en az onlar kadar parçalanmış fiziksel altyapıyı da yeniden inşa etmeyi umut edemeyiz. Hiçbir demokratik devlet kasten söylenen yalanlara dayalı yasadışı bir savaş başlatıp bundan paçayı sıyıramaz. Bush Yönetimi'nin Katrina Kasırgası'nda aşağılık bir biçimde yetersiz kalmasına sessiz kalınması, devletin sorumlulukları ve olanakları hakkında iç karartan bir alaycılığın göstergesidir. Washington'dan zaten düşük bir performans göstermesini bekler hale gelmiş durumdayız. Geçenlerde seçimlerde aday olanlara yapılacak kurumsal bağışların sınırsız olmasına izin veren ABD Yüksek Mahkemesi kararı ve Birleşik Krallık'taki "devlet harcamaları" skandalı, paranın günümüz siyasetindeki denetimsiz rolünü gözler önüne sermektedir.

Başbakan Gordon Brown, Birleşik Krallık'ta zenginle fakir arasında yer alan ve partisinin daha da kötüleşmesinde fazlasıyla pay sahibi olduğu utanç verici gelir uçurumunu doğrulayan ekonomik eşitsizlik üzerine yazılmış Ocak 2010 tarihli rapora ilişkin konuşmasında, bu raporu "insanın aklını başına getirecek" bir rapor olarak gördüğünü vurgulayarak "daha kat edilecek çok yol olduğunu" kabul etmek zorunda kalmıştı. İnsanın aklına *Casablanca*'daki Yüzbaşı Renault'nun sözleri geliyor: "Şaşkına döndüm, şaşkına."

Bu arada Başkan Obama'nın sağlık reformunu büyük ölçüde yüzüne gözüne bulaştırması sayesinde hızla gözden düşmesi, yeni kuşağın hoşnutsuzluğunu biraz daha artırmış bulunuyor. Hâlihazırda bizi yönetmekten sorumlu olanların yetersizliğine (ve gideni aratmalarına) şüphe içinde nefretle bakıp bir kenara çekilmek, işin kolayına kaçmaktır. Oysa eğer köklü siyasal yenilikleri mevcut siyasal zümreye, Blair, Brown, Sarkozy, Clinton, Bush ve hatta Obama'lara bırakırsak daha çok hayal kırıklığına uğrayacağız.

Muhalefet ve ihtilaf büyük ölçüde gençlerin işi. Tıpkı Yeni Düzen'in ve savaş sonrası Avrupa'nın reformcularıyla planlamacıları gibi Fransız Devrimi'ni başlatanların da daha öncekilerden oldukça genç olmaları tesadüf değil. Gençlerin kaderlerine razı gelmek yerine bir soruna bakıp çözülmesini talep etmeleri daha olasıdır.

Fakat aynı zamanda kendilerinden daha yaşlı olanlara kıyasla apolitik olmaya, zamanımızda siyaset iyice alçaldığına göre artık ondan umudumuzu kesmeliyiz anlayışına kayma eğilimleri de daha yüksektir. Gerçekten de "siyasetten umu-

du kesmenin” doğru siyasal tercih olduğu koşullar vardır. Doğu Avrupa’daki komünist rejimlerin son yıllarında “siyaset karşıtlığı”, “muş gibi yapma” ve “güçsüzlerin gücünü” seferber etme siyasetleri sahnedeki yerlerini almıştı. Bunun nedeni otoriter rejimlerde resmî siyasetin çıplak iktidarı meşru kılmada öncü bir rol üstlenmesidir; onları aşmak, başlı başına yıkıcı bir siyasal adımdır. Rejimi kendi sınırlarını zorlamaya mecbur eder, aksi takdirde onun şiddetli çekirdeğini ifşa eder.

Yine de otoriter rejimlerde kahramanca mücadele eden muhaliflerin özel durumunu genelleştirmek yanlış olur. Öyle ki 1970’li yılların “siyaset karşıtlığı” örneği, insan haklarına önem vermesinin yanı sıra belki de genç eylemciler kuşağını yanlış yola sevk ederek onların değişime giden alışlageldik yollar umutsuzca tıkandığı için tek bir konuya odaklı siyasal örgütlenmeden, ödün vererek lekelenmemiş sivil toplum kuruluşlarından vazgeçilmesi gerektiğine inanmalarına sebep oldu. Buna bağlı olarak “müdahil olmanın” bir yolunu arayan bir gencin aklına öncelikle Uluslararası Af Örgütü, Greenpeace, İnsan Hakları İzleme Örgütü ya da Sınır Tanımayan Doktorlar gibi kurumlara üye olmak gelir.

Buradaki ahlaki dürtülerden şüphe edilemez. Diğer yandan cumhuriyetlerle demokrasiler *ancak* yurttaşlarının kamu işlerine dahil olmaları sayesinde varolurlar. Eğer etkili ya da kaygılı yurttaşlar siyasetten vazgeçerse, yaşadıkları toplumu da vasat ve rüşvet yiyen devlet memurlarına terk etmiş olurlar. Britanya Avam Kamarası’nın bugünkü hali içler acısı: Atanmışlar ve evet efendimciler ile profesyonel fırsatçıların bulunduğu bir meclistir burası, en son zorla teftiştten geçirilerek “vekillerin” arpalıklarından sürüldükleri 1832 yılında olduğu kadar acınacak haldedir. Bir zamanlar cumhuriyetçi anayasacılığın kalesi olan ABD Senatosu kendi kendinin gösterişçi ve işlemeyen bir kopyasına dönüştü. Fransız Ulusal Meclisi kendi bildiğini okuyan cumhurbaşkanının onay damgası olmaya bile heves etmiyor.

Batılı demokrasilere Gladstone’dan LBJ’ye kadar koca bir asır boyunca devam eden anayasal liberalizm döneminde belirgin bir üstünlüğe sahip devlet adamları önderlik ederdi. Siyasal ilişkileri olsun ya da olmasın, Léon Blum ve Winston Churchill, Luigi Einaudi ve Willy Brand, David Lloyd George ve Franklin Roosevelt kendi ahlaki ve toplumsal sorumluluklarına derinden bağlı siyasal bir kesimin temsilcisiydi. “Böyle politikacıları üreten şey koşullar mıydı, yoksa bu çapta kimselerin siyasete girmesine yol açan çağın kültürü müydü?” sorusunun cevabı tartışmaya açıktır. Bugün bu iki güdünün de işlediği görülüyor. Siyasal açıdan güdük kalmış bir çağ bizimkisi.

Ne var ki elimizde bir tek bu çağ var. Kamuoyunu yasaya uygun biçimde eyleme geçirmek için sahip olduğumuz araçlar, hâlâ Parlamento, kongre

ve Ulusal Meclis seçimleri. Öyleyse gençler siyasal kurumlarımıza inanmaktan vazgeçmemeliler. 1960'larda Batı Almanya'daki genç radikaller, Federal Cumhuriyet'e ve Parlamento'ya (*Bundestag*) saygıları kaybolunca "parlamento dışı eylem grupları" kurmuşlardı: Bunlar Baader-Meinhof Çetesi'nin kontrolsüz terörizminin habercileriydi.

Sistemle anlaşmazlıklarımız hukuk içerisinde kalmalı ve hedeflerine siyasal kanallardan ulaşmayı amaçlamalı. Ancak bu edilgin olmak veya ödün vermek anlamına gelmez. Cumhuriyetin kurumları en çok da para yüzünden değersizleştirildi. Daha kötüsü, siyaset dilinin içi boşaltıldı, önemi ve anlamı kalmadı. Yetişkin Amerikalıların çoğunluğu nasıl yönetildiklerinden, kararların nasıl alındığından ve kişisel çıkar sahiplerinin haksız nüfuz kullanmalarından şikâyetçi. Birleşik Krallık'ta yapılan kamuoyu yoklamaları politikacıların, parti aygıtlarının ve uyguladıkları politikaların hayal kırıklığına uğrattığı insanların hiç bu kadar çok sayıda olmadığını göstermekte. Bu tür hisleri göz ardı edersek düşüncesiz davranmış oluruz.

Demokratik başarısızlık ulusal sınırları aşıyor. Aralık 2009'da Kopenhag'daki iklim konferansının utanç verici bir fiyaskoyla sona ermesi, gençler arasında çoktan kuşkulu bakışlara ve umutsuzluğa yol açtı bile: Küresel ısınmanın yansımalarını ciddiye almazsak onlara ne olacak? Birleşik Devletler'deki sağlık hizmetleri felaketi ve malî kriz, iyi niyetli seçmenler arasında bile çaresizlik duygusunu öne çıkardı. Yaklaşan felaket karşısında sezgilerimize uygun biçimde harekete geçmemiz gerekiyor.

Kamuoyu Tartışmalarını Yeniden Biçimlendirmek

"İnsanlar ve toplumlar rüzgâr ve akıntı hakkında hiç bilgi sahibi olmadıklarında ve belli bir hedef duygusundan yoksun olduklarında, ahlaki veya iktisadi açıdan yüzeyde kalmak için suyu kova kova dışarı boşaltsalar dahi yeterli olmaz."

RICHARD TITMUSS

Günümüzdeki koşulları eleştirenlerin çoğu eleştirmeye kurumlarla başlar. Parlamentolara, senatolara, devlet başkanlarına, seçimlere ve lobilere bakar, bunların nasıl itibar kaybettiklerini veya kendilerine gösterilen güvenle verilen yetkileri nasıl suiistimal ettiklerine işaret ederler. Herhangi bir reform buradan

başlamalı sonucunu çıkarırlar. Yeni yasalara, farklı seçim modellerine, lobi faaliyetleriyle siyasal finansman üzerinde kısıtlamalara gerek vardır; yürütme organına daha fazla (ya da az) yetki vermemiz, ayrıca seçilmişlerle atanmış yetkilileri seçmenlerine ve maaşlarını aldıkları kimselere, yani bize karşı duyarlı ve sorumlu kılmanın yollarını bulmamız gerekmektedir.

Hepsi doğru. Ancak böyle değişiklikler zaten onyıllardır askıda duruyor. Hayata geçirilmemelerinin ya da işe yaramamalarının nedeninin onları tasavvur eden, tasarlayan ve uygulamaya koyanların bizzat bu açmazın sorumluları olması artık aşikâr. ABD Senatosu'ndan lobi faaliyetlerine ilişkin yeniden bir düzenleme yapmasını istemenin pek bir anlamı yok: Upton Sinclair'in yüzyıl önce mükemmel bir şekilde belirttiği gibi, "Eğer bir adamın maaşı bir şeyi anlamamaya bağlıysa, onu anlamasını sağlamak zordur." Aşağı yukarı aynı sebeplerle çoğu Avrupa ülkesinin parlamentoları bugün bıkkınlıktan nefrete kadar değişen hisler uyandırırken bir kez daha geçerlilik kazanmanın yollarını kendi içlerinde bulmak gibi yanlış bir tutum içindeler.

İşe başka yerlerden başlamak daha iyi olur. Son otuz yıldır iktidarda olanlar nasıl oldu da seçmenlerini takip etmek istedikleri politikaların hikmeti ya da gerekliliği konusunda bu kadar rahat bir biçimde ikna etti? Çünkü ortada elle tutulur başka bir seçenek yoktu. Belli başlı siyasal partiler arasında kayda değer politika farklılıkları bile tek bir hedefin yorumlanma biçimleri olarak sunuluyor. Hepimizin aynı şeyi istediği, yalnızca ona ulaşmada hafifçe farklı yollar izlediğimiz iddiası, basmakalıp bir söylem haline geldi.

Oysa bu kesinlikle yanlış bir görüştür. Zenginler yoksullarla aynı şeyi istemezler. Geçimini yalnızca çalıştığı işten sağlayanlarla yatırımlarından ve kâr paylarından elde ettikleri kazançla yaşayanların istedikleri şeyler aynı olmaz. Kendilerine özel ulaşım, eğitim ve güvenlik araçlarını satın alacak güçleri olduğu için kamu hizmetlerine ihtiyaç duymayanlar sadece kamu hizmetlerinden medet umanlarla aynı şeylerin peşinde koşmazlar. Savaşta savunma anlaşmaları veya ideolojik anlaşmalar yapmak suretiyle fayda sağlayanların savaş karıştılarıyla amaçları farklıdır.

Toplumlar karmaşık ve çelişen çıkarlara sahiptir. Başka türlüşünü iddia edip sınıf veya servet ya da nüfuz ayrımlarını inkâr etmek olsa olsa birtakım imtiyazları ötekilerden korumanın bir yoludur. Geçmişte bu önermenin doğru olduğu aşikârdı; bugün sınıf düşmanlığını kıskırttığı gerekçesiyle onu reddetmeye özendiriliyoruz. Benzer bir anlayışla bireysel ekonomik çıkarlarımızı her şeyin üstünde tutmaya yüreklendiriliyoruz, gerçekten de bu şekilde kazanç elde etmeye çalışan çok kişi var.

Ancak piyasalar ticari kıstaslara ya da ekonomik ölçümlere indirgenebilen istek ve ihtiyaçları kollamaya doğal bir yatkınlık gösterirler. Eğer bir şeyi satabiliyor ya da satın alabiliyorsanız, o zaman onu ölçmek mümkündür, dolayısıyla ortak refahımıza (nicel) ölçüde ne kadar katkıda bulunduğunu da hesaplayabiliriz. Peki insanların her zaman değer verdiği fakat nicel ölçümü yapılamayan mallar hangileridir?

Bu durumda insanın esenliğine ne olacak? Peki ya gerçek anlamıyla adalet veya eşitliğe? İstisnalara, fırsatlara veya bunların varolmayışına veya kaybolan umutlara ne olacak? Böyle hususlar çoğu kimsenin gözünde toplu hatta bireysel kazanç veya büyümeden çok daha önemlidir. Aşağılanmayı ele alalım: ya insanların aşağılanışını ekonomik bir bedel, toplumun hesabına yazılmış bir masraf olarak görseydik? İnsanlar hayatın temel gereksinimlerinden yararlanmanın koşulu olarak kendi yurttaşlarından utanırken biz yapılan zararı “ölçmeye” karar verseydik?

Diğer bir deyişle, üretkenlik, verimlilik ya da insanları aşağılayan sadaka yardımlarıyla bir hak olarak verilen ayrıcalıklar arasındaki farkla ilgili tahminlerimizi faktörlerine ayırsak ne olurdu? Aslında evrensel sosyal hizmetler, halk sağlığı politikası ya da devlet destekli toplu taşımacılıkla ilgili hükümlerin ortak hedeflerimize ulaşmak için üretilmiş düşük maliyetli yollar oldukları sonucuna varabilirdik. Böyle bir alıştırmamızın özünde, tartışmalı olduğunu peşinen teslim ediyorum: Verilen sadakanın “aşağılayıcılığını” nasıl belirleyebiliriz? Toplumdan izole edilmiş yurttaşları şehrin kaynaklarından yoksun bırakmanın ölçülebilir maliyeti nedir? İyi bir toplum için ne kadar para ödemeye istekliyiz?

“Servetin” kendisi bile yeniden tanımlanmaya muhtaçtır. Vergilendirmede veya gelirin yeniden dağılımında inanılmaz ölçüde kademeli oranların serveti telef ettiği yaygın bir iddiadır. Böyle politikaların kaynak kullanımlarında bazı kişiler faydalansın diye başka bazı kişilere kısıtlama getirdiğine kuşku yoktur; ne var ki pastayı kesme yöntemimiz bundan pek etkilenmemektedir. Eğer yeniden dağılımı yapılan maddi varlığın bir ülkedeki serveti iyileştirecek, kıskançlıktan kaynaklanan toplumsal gerginlikleri azaltacak ya da şimdiye dek birkaç kişiye ayrılmış hizmetlerden herkesin yararlanmasını artıracak ve eşitliği sağlayacak uzun süreli bir etkisi olsaydı, o ülke maddi açıdan şimdi daha iyi bir yerde olmaz mıydı?¹

Okurların da gözlemleyeceği üzere “servet” ve “maddi açıdan daha iyi bir yerde olmak” gibi deyişleri mevcut olan kesinkes maddi anlamlarının ötesinde

1 Fred Hirsch, *The Social Limits to Growth* (Cambridge: Harvard University Press, 1976), s. 66, dipnot 19.

kullanıyorum. Bunu daha geniş ölçüde yaparak kamuoyu tartışmalarını yeniden biçimlendirmek değişikliğin önünü açmaya başlayacak en gerçekçi yollar-
dan biriymiş gibi görünüyor. Eğer farklı bir biçimde konuşmazsak, farklı düşün-
memiz de mümkün olmayacak.

Geçmişte siyasi değişimi bu şekilde gerçekleştirmenin örnekleri vardır. 18. yüzyıl sonlarında Fransa'da eski rejim sendelerken siyasal sahnedeki en önemli gelişmeler protesto hareketleri veya onların önünü kesmek isteyen devlet kurum-
larıyla ortaya çıkmamıştı. Daha çok dilin kendisinden çıkmışlardı. Gazetecilerle
broşür yazarları, muhalif idareciler veya papazlarla birlikte eski adalet ve kamu
hakları söyleminden yeni bir halk hareketi söylemi kotarmışlardı.

Monarşiyile doğrudan karşı karşıya gelemeyen bu kişiler, içinde bulundukla-
rı şartlara itiraz etmek için çeşitli yollar bulup bunları dile getirmek ve "halkın"
inanabileceği alternatif otorite kaynakları önermek suretiyle onu meşruiyetten
yoksun bırakmak üzere kolları sıvadılar. Aslında modern siyaseti icat etmişler-
di; böylelikle önceden yürürlükte olan her şeyi tam anlamıyla gözden düşürdüler.
Devrimin kendisi patlak verene kadar bu yeni siyaset dili adamakıllı yerleş-
ti; hatta o olmasaydı, devrimciler yaptıklarını nasıl anlatacaklarını bilemezlerdi.
Başlangıçta söz vardı.

Bugün siyaset fikrinin kendi görüşlerimizi yansıttığına ve ortak kamusal
alanı şekillendirmemize yardım ettiğine inanmamız isteniyor. Politikacılar konu-
şuyor ve biz oylarımızla karşılık veriyoruz. Oysa farklı bir hakikat söz konu-
su. Çoğu kimse kendini kayda değer herhangi bir konuşmanın parçasıymış gibi
hissetmiyor. Onlara ne düşünecekleri ve bunu nasıl düşünecekleri söyleniyor;
genel amaçlara gelince, bunların zaten uzun zaman önceden belirlenmiş olduğu-
na inanmaları isteniyor.

Samimi bir tartışmayı bastırmanın sapkın etkileri dört bir yanımızı sarmış
durumda. Bugün ABD'de şehir meclisi toplantıları ile "çay partileri" 18. yüzyıl-
daki orijinallerinin gülünç bir taklidi ve kopyası. Tartışmaya yol açmaktan çok
kapatıyorlar. Demogoglar kalabalığa ne düşünmeleri gerektiğini söylüyor; kendi
sözlerinin yankısını duyunca övünerek yalnızca halkın duygularına tercüman
olduklarını ilan ediyorlar. Televizyon Birleşik Krallık'ta halk huzursuzluğunun
emniyet sübabı olarak şaşırtıcı derecede etkiliydi: Profesyonel politikacılar şim-
dilerde *halkın sesini* anında gelen telefon oyları ve göçmen politikasından pedo-
filiye kadar her konuda yapılan kamuoyu yoklamaları sayesinde dinlediklerini
iddia ediyorlar. Twitter'dan kitlelerine yanıt olarak halkın kendi korkularını ve
önyargılarını yazarak liderliğin ve girişkenliğin yükünü omuzlarından atıyorlar.

Bu arada Manş'ın karşı yakasındaki cumhuriyetçi Fransa'da ya da hoşgörü-

lû Hollanda'da ulusal kimlik ve yurttaşlık kriterleri üzerine yapılan yapay tartışmalar halkın önyargılarıyla ve bütünlüğü sağlamak konusunda karşılaşılan zorluklarla yüzleşmek için gereken siyasal cesaretin yerine geçiyor. Burada da bir "konuşma" varmış gibi görünür. Oysa görev tanımları özenle önceden belirlenmiştir; maksat, aykırı görüşlerin ifade edilmesini özendirmek değil, onları bastırmaktır. Kamusal katılımı kolaylaştırmak ve yurttaşların yabancılık çekmesini azaltmak yerine bu "konuşmalar" siyasetçilere ve siyasete yönelik yaygın hoşnutsuzluğu artırır. Modern bir demokraside çoğu zaman halkın çoğunu kandırmak mümkündür. Ama bunun bir bedeli vardır.

Yeniden bambaşka bir konuşmayı başlatmamız gerekiyor. Bir kez daha kendi içgüdülerimize güvenmeliyiz: Eğer bir politika, bir eylem ya da bir karar bize bir şekilde yanlış geliyorsa, bunu dile getirecek sözleri bulmak zorundayız. Kamuoyu yoklamalarına göre İngiltere'de yaşayan insanların çoğu bildik kamu mallarının alelacele özelleştirilmesinden endişelidir: Özelleşenler arasında emeklilerin huzurevleriyle özel hemşirelik hizmetleri, enerji ve su dağıtım kuruluşları, Londra Metrosu, yerel otobüs hizmetleri ve bölgesel hastaneler vardır. Ancak kendilerine böyle özelleştirmelerin amacının halkın parasından tasarruf etmek ve verimliliği artırmak olduğu söylendiğinde seslerini kesiyorlar: Kim karşı çıkabilir?

Toplumsal Mesele Yeniden Gündemde

"Her insan Kita'nın bir parçası, Ana Kara'nın bir bölümüdür."

JOHN DONNE

Bugün iki açmazla karşı karşıyayız. İlki kısaca "toplumsal mesele"ye dönüş olarak özetlenebilir. Victoria dönemi reformcularının ya da 1914 öncesi reform çağının Amerikalı eylemcilerinin kendi zamanlarında nasıl bir tehdit oluşturdıkları apaçık ortadaydı: Liberal bir toplum yeni sanayi şehirlerindeki yoksulluğa, aşırı kalabalıklaşmaya, pislige, yetersiz beslenmeye ve hastalıklara nasıl tepki gösterecekti? Çalışan yığınların birer seçmen, yurttaş ve katılımcı olarak kolektif yaşama çalkantısız, protestosuz ve hatta devrimsiz bir biçimde girmesi nasıl sağlanacaktı? Çalışan şehirli nüfusun şimdi karşı karşıya kaldığı acıları ve uğradığı haksızlıkları gidermek için ne yapmak gerekiyordu, dönemin yönetici seçkinlerinin bir değişim yaşanması gerektiğini görmesi nasıl sağlanacaktı?

20. yüzyıl Batı dünyasının tarihi, büyük ölçüde bu sorulara yanıt bulma çabalarının tarihidir. Verilen cevaplar dikkat çekecek kadar başarılıydı: Devrimden kaçınılmış, endüstriyel proletarya da çarpıcı boyutta sisteme entegre edilmişti. Toplumsal mesele, yalnızca liberal yasaların otoriter iktidarlar tarafından engellendiği ülkelerde kendini bir siyasal tehdide dönüştürerek tipik bir biçimde şiddetli hesaplaşmalara yol açmıştı. 19. yüzyılın ortalarında Karl Marx gibi dikkatli gözlemciler sanayi kapitalizminin yarattığı eşitsizliklerin ancak devrim sayesinde aşılabileceğini sorgusuz sualsiz kabul etmişlerdi. Bunların barışçı yollarla Yeni Düzenler, Büyük Toplumlar ve refah devletleri içerisinde ortadan kalkabileceği fikri Marx'ın hiç aklına gelmezdi.

Gelgelelim, 1970'lerden bu yana yoksulluk ister çocuk ölümleriyle, ortalama yaşam süresiyle, sağlık hizmetlerinden faydalanma ve düzenli istihdam edilemeyle isterse kestirmeden temel ihtiyaçları satın alma gücüyle ölçülsün, ABD, Birleşik Krallık ve ekonomik modelini örnek alan her ülkede durmadan artmaktadır. Eşitsizlik ve yoksullukla gelen suç, alkolizm, şiddet ve akıl hastalığı gibi hastalıklar da eşit oranda çoğaldı. Toplumsal uyumsuzluğun belirtilerini Edward dönemindeki atalarımız hemen teşhis edebilirdi. Toplumsal mesele bugün yeniden gündemimize girdi.

Böylesi konuları ele alırken tümüyle olumsuz önlemlerden kaçınmaya özen göstermeliyiz. Büyük İngiliz reformcu William Beveridge'in bir zamanlar ifade ettiği gibi, "toplumsal problemleri" tanımlayıp onlardan bahsetmenin riski, sorunları "alkol" gibi şeylere veya "hayırseverlik" ihtiyacına indirgemektir. Bugün bizim için olduğu gibi Beveridge'e göre de asıl sorun, "daha geniş kapsamlı bir meseledir, kısaca insanların bir bütün olarak yaşamaları mümkün olan ve buna değecek koşulları bulmaktır."² Bu sözler insanların insan gibi yaşaması için devletin ne yapmak zorunda olduğuna karar vermemiz gerektiğine işaret ediyordu. İnsanların yalnızca hayatta kalacakları bir refah tabanı yaratmak yeterli olmaz.

Karşımızdaki ikinci açmaz teknolojik değişikliklerin toplumsal sonuçlarıyla ilgilidir. Bunlar sanayi devriminin başlangıcından beri yaklaşık iki yüz yıldır bizimledir. Her teknik atılım insanları işlerinden eder, becerilerini atıl kılar. Kapitalizmin sürekli genişlemesi bir yandan da her zaman aynı ücret oranlarında olmasa ve pozisyonlar genellikle düşük olsa da yeni istihdam biçimleri sağlamaktadır. Gelişmiş ülkelerin çoğunda 1870 ile 1970 yılları arasında gerçekleştirilen yaygın eğitim ve evrensel okuryazarlık oranındaki artış ile birlikte yeni

2 José Harris, *age.*, s. 73.

pazarlara yeni mallar üreten yeni sanayi dallarında yaratılan yeni iş imkânları, çoğu insanın yaşam standartlarının düzenli bir biçimde iyileşmesini garanti altına almaya yetmişti.

Günümüzde bu durum değişmiş bulunuyor. Vasıfsız ve yarı-vasıflı iş alanları hızla gözden kayboluyor ve bunun tek nedeni makine ya da robotlar kullanılarak yapılan üretim değil, aynı zamanda emek piyasasındaki küreselleşmenin, en baskıcı ve düşük ücretli ekonomileri (Çin bu ülkeler arasında başta geleni) Batı'nın ileri ve daha eşitlikçi toplumlarına tercih etmesi. Gelişmiş dünyanın bununla rekabet etmesinin tek yolu, bilgiye değer verilen sermayenin yoğunlaştırıldığı ileri sanayilerin görece üstünlüğünden yararlanmaktır.

Böyle koşullar altında yeni vasıfları eğitme kapasitemiz bunlara duyulan talebin hızına yetişemez, zaten o vasıflar birkaç yıl içerisinde geride bırakılacak, en iyi yetişmiş çalışanlar bile nal toplayacaktır. Bir zamanlar kötü yönetilen ekonomilerin hastalığı diye görülen kitlesel işsizlik, ileri toplumlara özgü bir özellik gibi görünmeye başlıyor. En iyi ihtimalle “eksik istihdam” olmasını umut edebiliriz, kadın ve erkekler böylece yarım gün çalışırlar, beceri düzeylerinin çok altında kalan işleri kabul ederler, o da olmazsa geleneksel olarak göçmenlerle gençlere tahsis edilen türden vasıfsız işlere girerler.

Yaklaşan belirsizlik çağının sayısı giderek artan sayıda inanın işini kaybetme ve uzun süre boyunca atıl kalma korkusu yaşamak için haklı gerekçeleri olacağı olası sonuçları devlete bağımlılığı geri getirecek. Meslek eğitimini tazeleme programlarıyla yarım-gün iş projelerini ve diğer hafifletici uygulamaları üstlenen sektör her ne kadar özel sektör olsa da, bu çalışmalar hâlihazırda birçok batılı ülkede yapıldığı gibi kamu sektörü tarafından desteklenecektir. Özel sektörde hiçbir işveren işgücünü bir hayırseverlik faaliyeti olarak üstlenmez.

Böyle olsa bile yaşadıkları toplumun ekonomik yaşamında kendini fazlalık olarak görmek için geçerli nedene sahip olan artan sayıda insan, ciddi bir toplumsal tehdit oluşturuyorsa bu onların suçu değildir. Yukarıda da gördüğümüz gibi toplumsal yardıma katkıda bulunmaya yönelik şimdiki yaklaşımımız, düzenli iş bulma güvencesi bulamayanların bir bakıma kendi talihsizliklerinden sorumlu oldukları görüşünü özendiriyor. Aramızda böyle kimselerin sayısı çoğaldıkça, sivil ve siyasi istikrarsızlık riski de büyür.

Yeni Bir Ahlak Anlatısı Mı?

“Yunan etik düşüncesi insan doğası hakkında nesnel bir teleolojiye dayanmaktaydı, buna göre akıl keşfedebileceği biçimde insan ve onun dünyadaki yerini belirleyen ve insanın işbirliğiyle düzene dayalı bir hayata önderlik edeceğini söyleyen gerçekler vardı. Sonradan bu inanışın başka açıları pek çok etik yaklaşımda görülmüştür; beşinci yüzyılda Sofistlerin bundan ilk kuşkulandığı andan bu yana, bu inanç olmadan yaşamak zorunda olduğumuzun herkesten daha çok bilincindeyiz.”

BERNARD WILLIAMS

Sol, 2008 yılında yaşanan mali krize ve daha genel olarak son otuz yıldır rollerin devletten piyasaya doğru kaymasına etkili bir tepki vermeyi başaramadı. Anlatacak bir hikâyeleri olmayan sosyal demokratlarla liberal ve demokratik dostları, son bir kuşaktır savunma halindeler, uyguladıkları politikalar için özür dilerken iş muhaliflerini eleştirmeye gelince inandırıcı olmaktan uzak kalıyorlar. Açıkladıkları programlar rağbet gördüğü zaman bile bütçe gevşekliği ya da hükümet müdahalesi suçlamalarına karşı kendilerini savunmakta zorluk çekerler.

Öyleyse ne yapılmalı? Sol kendi hedeflerini anlatmak ve amaçlarının haklılığını ortaya koymak için ne tür bir siyasal ya da ahlaki çerçeve çizebilir? Eski tarz bir ana anlatıya, her şeyi kapsayan bir kurama artık yer yok. Dine de geri dönmeyiz: Tanrı'nın amaçlarıyla insanlardan beklentileri konusunda ne düşünürsek düşünelim, inanç krallığını yeniden keşfedemeyeceğimiz bir gerçek. Özellikle de gelişmiş dünyada dinin özel veya kamusal eylemler gerçekleştirmek için gerekli veya yeterli bir dürtü olduğuna inananların sayısı gittikçe azalıyor.

Tam tersine, Batı'da pek çok kimsenin bir kamu politikasının doğruluğunun teolojik gerekçelere dayandırıldığını öğrendiği zaman şaşırması insan ilişkilerinde ahlaki amaçların önemini görmezlikten gelmemize yol açmamalı. Savaş, kürtaj, ötenazi, işkence hakkında devam eden tartışmalar, sağlık veya eğitim için yapılan kamu harcamalarına dair anlaşmazlıklar ve başka konular elde olmaksızın çağdaş yorumcuların pek iyi bilmemelerine karşın geleneksel dinî veya felsefi metinlere yaklaşan terimlerle dile getirilmektedir.

Kamusal karar alma mekanizmasının için biçimde etik yapısıyla günümüzdeki siyasal tartışmaların faydacı niteliği arasındaki uçurum, siyasete ve siya-

setçilere duyulan güvensizliği açıklamaktadır. Liberaller dinî liderlerin nazik etik reçeteleriyle alay etmekte fazla aceleci davranarak bunları modern toplumun karmaşıklığı ve baştan çıkarıcılığıyla karşılaştırırlar. Müteveffa Papa II. Jean Paul'ün Katolik inancın hem içinde hem dışındaki gençlere yaptığı çağrı hepimizin bir an düşünmesine yol açmalı: İnsanlar ahlaki içgüdülerini ifade edecek bir dile gerek duyar.

Biraz daha farklı sözlerle ifade etmek gerekirse, yaşamaktan daha yüce bir amaç olmadığını teslim etsek bile eylemlerimize bir biçimde onların ötesine geçen anlamlar yüklememiz gerekir. Bir şeyin somut bir biçimde çıkarımıza olduğu ya da olmadığını belirtmekle yetinmek, çoğu zaman pek çoğumuzu tatmin etmez. Bir şeyin doğru veya yanlış olduğuna *başkalarını* ikna etmek için dili bir araç olarak değil, hedef olarak kullanmamız gerekir. Amaçlarımızın başarıya ulaşacağına inanmamız gerekmez. Ama onlara inanabilmeye ihtiyacımız vardır.

Siyasi kuşkuculuk pek çok açmazımızın kaynağıdır. Serbest pazarlar söylendiği gibi işleseydi bile iyi bir hayat sürmek için yeterli zemin hazırlayacaklarını savunmak kolay değildir. Öyleyse kontrolsüz malî kapitalizmde veya 18. yüzyıldaki adıyla “ticari toplum” içinde eksik gördüğümüz şey tam olarak nedir? Mevcut düzenlemelerimiz içerisinde içgüdüsel olarak neyin eksikliğini hissediyoruz ve bu konuda ne yapabiliriz? Başka herkes pahasına Zenginlerin kendilerinden başka kimseyi düşünmeden pervasızca lobi faaliyetleri yaptığına tanıklık ettiğimizde sahip olduğumuz adap duygusunu zedeleyen şey nedir? Kaybetmiş olduğumuz şey nedir?

Hepimiz antik Yunan uygarlığının çocuklarıyız. İlerlememiz gereken ahlaki bir yön duygusuna ihtiyaç duyduğumuzu sezgilerimizle kavrarız: İncelenmemiş hayatın pek bir değeri olmadığını anlamak için Sokrates'e aşına olmak gerekmez. Bizler doğuştan Aristotelesçi olarak adil bir toplumun, adaletin bir alışkanlık olarak yerine getirildiği, insanların iyi davrandıkları dürüst bir toplum olduğunu varsayabiliriz. Ancak dairesel bir hikâyenin böylesine içkin bir biçimde inandırıcı olması için “adil” ve “iyi” sözcüklerinin ne anlama geldiği konusunda fikir birliğine varmamız gerekiyor.

Aristoteles ve haleflerine göre adaletin ya da iyiliğin esası, kuralların tanımından çok işleviyle ilgiliydi. Tıpkı pornografi gibi bu özellikleri tanımlamak mümkün olmasa da gördüğümüz zaman tanırırsınız. “Makul” bir zenginlik düzeyinin, “kabul edilebilir” bir tavizin, adil ya da iyi bir çözümün ne kadar cazip olduğu zaten belliydi. Aşırılıklardan kaçınmak başlı başına ahlaki bir erdem olduğu kadar siyasi istikrarın da koşuluydu. Ne var ki ahlakçıların kuşaklar boyunca içli dışlı oldukları ılımlılık fikrini bugün sözle ifade etmek zordur. Büyük olan

her zaman iyi değildir, dahası daima arzulanmaz; fakat bu düşünceyi dile getirmememiz istenir.

Kafa karışıklığımızın bir kaynağı da hukuk ve adalet arasındaki ayrımın belirsizleşmesi olabilir. Özellikle ABD’de bir eylem yasadışı olmadığı sürece onun eksikliklerini tanımlamakta zorlanıyoruz. “İhtiyat” kavramı aklımıza gelmiyor: Goldman Sachs’ın vergi bağışından yararlanmasının üzerinden daha bir yıl bile geçmeden milyarlarca doları ikramiye olarak dağıtmasının *ihitiyatsızlık* kadar terbiyesizlik de olduğu fikri, İskoç Aydınlanması’na dahil olan kişilere de, klasik filozoflara da aşikar bir durum olarak gelirdi. “İhtiyatsızlık” bu açıdan, toplumu maruz bıraktığı tehlikelerin de ötesinde, malî bir hilekârlık olarak ayıplana-
cak bir şey olarak görülürdü.

Aydınlanma’nın önemli bir başarısı, klasik ahlak kategorileriyle insanın ilerlemesini seküler bir vizyonla ele almayı birleştirmesiydi. İyi düzenlenmiş bir toplumda insanlar yalnızca iyi yaşamakla kalmayacak, aynı zamanda geçmişte olduğundan daha üstün olmaya da çaba göstereceklerdi. İlerleme fikri etik sözlüğe girmişti, ondan sonraki iki yüzyılın büyük bölümünde bu sözlüğe hâkim oldu. Bugün bile, Amerikalılar coşkuyla kendilerini “yeniden yaratmaktan” söz ettikleri zaman bu masum iyimserliğin yankılarını duyarız. Ancak somut bilimleri saymazsak, içinde yaşadığımız dünyada “ilerleme” hâlâ güvenilir bir anlatı mıdır?

Aydınlanma’nın vizyonu, ilk harekete geçiricisi ve manevi yargıcı ister Tanrı olsun, ister olmasın, artık insanları ikna etmemektedir: Bir politikayı veya bir politikalar dizisini diğerlerine tercih etmek için sebeplerimiz olmalı. Ahlaki bir anlatının, eylemlerimize bir biçimde onların ötesine geçen amaçlar yükleyen kendi içinde tutarlı bir anlatının eksikliğini çekiyoruz. Peki o zaman Britanya başbakanlarından Harold Macmillan’ın sözleriyle, “siyaset mümkün olanın sanatıdır, ahlak ise eski Başpiskoposlara bırakılsa daha iyi olur” görüşüne ne demeli? Tüm normatif önermeler ciddiye alındıkları takdirde hoşgörüsüz olma potansiyeli taşımazlar mı? İşe soyut temel ilkeler yerine sahip olduklarımızdan başlamamız gerekmez mi?

Ortak hedefler birbirleriyle çelişen amaçlar içerebilir. Aslında gerçekten açık bir toplum onları kucaklamayı isteyecektir: Bunların en barizi özgürlük ve eşitliktir, üstelik artık hepimiz servet yaratmayla çevre koruması arasındaki gerilimin farkındayız. Eğer bütün arzularımızı ciddiye alacak olursak, birtakım karşılıklı kısıtlamalar gerekir; bu, karşılıklı mutabakata dayalı herhangi bir sistem için zaten dile getirilmesi bile anlamsız bir gerçektir. Ancak bugün bize böylesine idealist gelmesi, toplumsal hayatın nasıl kötü bir duruma düştüğü hakkında ciltler dolusu bilgi vermektedir.

İdealist ya da saf olsun, hangi insan artık böylesi ortak ideallere inanır? Ancak Jan Patočka'nın "Şehrin Ruhu" dediği şey için birisinin kalkıp sorumluluk alması gerekmektedir. Bunun yeri sonsuza dek bitmek bilmeyen ekonomik büyüme masalı ile doldurulamaz. Bolluk (Daniel Bell'in bir zamanlar dediği gibi) Amerikalıların sosyalizmin yerine koydukları şeydir. Ama elimizden gelenin en iyisi bu mudur?

Ne İstiyoruz?

"Hayattaki amacım bu büyük çoğunluk için hayatı daha yaşanır kılmak; bu süre içerisinde tuzu kuru olan azınlık için hayatın tadı azalır-sa, umurumda değil."

JOSEPH CHAMBERLAIN

Peşine düştüğümüz onca çelişkili ve birbirleriyle ancak kısmen uyumlu hedef arasında, eşitsizliğin azaltılması en ön sırada gelmelidir. Yaygın eşitsizlik koşullarında, arzulanan diğer bütün amaçlara ulaşmak daha zorlaşır. İster Delhi'de olsun ister Detroit'te, yoksullar ve daima yoksunluk içinde yaşayanlar adalet bekleyemez hale gelirler. Tıbbi tedavilerini güvence altına alamadıkları gibi hayatları kısalmış, imkânları daralmış. İyi bir eğitim göremezler ve o olmayınca bırakın yaşadıkları toplumun kültür ve uygarlığına katılmayı, asgari düzeyde güvenceli iş bulma umutları bile kalmaz.

Bu anlamda, kişisel haklardan tutun da suya kadar her türlü kaynağa ulaşmadaki eşitsizlik, dünyaya yönelik gerçekten ilerici bir eleştirinin başlangıç noktasıdır. Fakat eşitsizlik yalnızca teknik bir problem olmakla kalmaz; toplumsal birliğin, başlıca amacı öteki (bizler kadar şanslı olmayan) insanlardan uzak durmak ve avantajlarımızı kendimize ve ailelerimize saklamak olan duvarlar arasındaki toplulukların yaşam anlayışının kaybolduğunu gösterir ve bunu şiddetlendirir: çağın hastalığı ve herhangi bir demokrasinin sağlıklı işleyişinin karşısındaki en büyük tehdit budur.

Eğer tuhaf biçimde eşitsiz bir toplum olmaya devam edersek bütün kardeşlik duygumuzu yitireceğiz: Siyasal bir hedef olarak anlamsızlığına karşın kardeşlik, siyasetin kendisi için gerekli bir koşul olmuştur. Ortak amaç duygusunun ve karşılıklı bağımlılığın telkin edilmesi uzun zamandır her toplumun temel taşı

olarak görülmektedir. Ortak bir amaç uğruna birlikte hareket etmek amatör sporlardan profesyonel ordulara kadar muazzam bir tatmin duygusunun kaynağıdır. Bu bakımdan eşitsizliğin yalnızca ahlaki açıdan rahatsız edici olmadığını biliriz, o aynı zamanda *verimsiz kahr*.

Gözle görülür biçimde eşitsiz toplumlarda doğan kıskançlık ve hınç duygularının yıpratıcı sonuçları, daha eşit koşullar altında önemli ölçüde hafifler. Eşitlikçi ülkelerdeki cezaevi nüfusu bu ihtimali göstermektedir. Daha az katmanlı bir nüfus ayrıca daha iyi eğitilmiş bir nüfustur. Toplumun en alt tabakasındakiler için fırsatların artması, hali vakti yerinde olanların başarı şansını azaltmaz. Daha iyi eğitim görmüş topluluklar yalnızca daha iyi bir hayat sürmez, aynı zamanda altüst edici teknik değişikliklere daha hızlı ve daha az bedel ödeyerek uyum sağlar.

Eşit olmayan toplumlarda hali vakti yerinde olanların bile, onları yaşadıkları toplumun çoğunluğundan ayıran uçurum azaldığı takdirde daha mutlu olacaklarına dair pek çok kanıt vardır. Daha çok güvende olacakları ise kesindir. Bir de bunun kişisel çıkarları aşan bir boyutu vardır. Yaşadıkları koşullar mutlaka etik kınama konusu olan insanların çok yakınında yaşamak zenginler için bile huzursuzluk kaynağıdır.

Bencillik benciller için bile rahatsız edicidir. Böylece duvarlar ardındaki yerleşim yerleri meydana çıkar. Ayrıcalıklı kesim ayrıcalıklarının hatırlatılmasından hoşlanmaz, hele bir de bunlar manevi açıdan kuşkulu çağrışımlar uyandırıyor. Gerek Birleşik Devletler’de gerek başka ülkelerdeki gençler otuz yıl boyunca kendi çıkarlarının peşinden koşmaları telkin edildikten sonra, artık böyle hassasiyetlere karşı elbette bağışıklık kazanmışlardır. Ancak ben durumun böyle olduğunu düşünmüyorum. Gençliğin “yararlı” ve “iyi” bir şeyler yapma konusundaki bitmek bilmeyen arzusu, bastırmayı başaramadığımız içgüdülerin habercisidir. Başaramadıysak denemedik sanılmasın: Yoksa üniversiteler lisans öğrencilerine “işletme okulları” açmayı neden uygun görsünler?

Artık bu eğilimi tersine çevirmenin zamanı geldi. Bizimki gibi halkın çoğunun seküler hedeflerin anlamını ve önemini keşfettiği din sonrası toplumlarda, ancak Adam Smith’in deyişiyle, “hayırseverlik içgüdüleri”ne kulak verip bencil arzularımızı tersine çevirmek suretiyle “insanlığın içinde bulunan ve bütün insan ırkının ve iyi davranışlarının bağlı olduğu hisleri ve tutkuları uyumlu hale getirmeyi” başarabiliriz.³

3 Adam Smith, *age.*, s. 20.

ALTINCI BÖLÜM

Gelecek Olayların Şekli

*"Savaş sonrası dönemdeki demokrasi-
nin başarısı, devlet tarafından düzenle-
nen üretim ve yeniden dağılım arasında-
ki dengeye bağlıdır. Küreselleşmeyle bir-
likte bu denge bozulur. Sermaye hareket-
lenmiştir. Üretim ulusal sınırların ötesine,
böylece devletin yeniden dağılım görevinin
dışına çıkmıştır... Büyüme yeniden dağılı-
ma karşı çıkar; verimli döngü, bir kısır dön-
güye dönüşür."*

DOMINIQUE STRAUSS-KAHN

Karl Marx, *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i* kitabının ünlü açılış paragrafın-
da dünya tarihindeki bütün önemli olaylar ve kişiliklerin iki kere ortaya çıktığı-
nı söyler: İlkinde trajedi, ikincisinde fars olarak. Bu görüş hakkında söylenebile-
cek pek çok şey vardır, yine de bu görüş trajedilerin bile kendilerini tekrar ede-
bilecekleri olasılığını dışlamaz. Komünizmin yenilgisini alkışlayan Batılı yorum-
cular kendilerinden emin bir şekilde barış ve özgürlük çağının gelmesini bekle-
mişlerdi. Bunların gerçekleşmeyeceğini bilecek kadar akıllı olmamız gerekirdi.

Küreselleşme

“Başka ülkelerden sağlanan gelirle geçinen bir devletin, kendisi üretim yapan bir devlete oranla zamana ve şansa bağlı tesaüflere çok daha fazla maruz kalması, eşyanın tabiatı icabıdır.”

THOMAS MALTHUS

Ekonomilerin bile tarihleri vardır. Uluslararasılaşma, yani bu sözcüğün icadından önceki kullanımıyla küreselleşmenin son büyük evresi Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki imparatorluk yıllarında yaşanmıştı. Bugünkü gibi o zaman da yaygın olarak “bizim” (Büyük Britanya, Batı Avrupa ve Birleşik Devletler'in) eşi benzeri görülmedik bir büyüme ve istikrar çağının eşiğine geldiğimiz tahmin edilmişti. Uluslararası bir savaş, kelimenin gerçek anlamıyla imkânsız görünüyordu. Barışın korunması yalnızca büyük devletlerin çıkarına değildi; onlarca senelik sanayileşme ve silah teknolojisindeki muazzam ilerlemelerin ardından savaş tarif edilemeyecek kadar yıkıcı ve tahammül edilemeyecek kadar masraflı olurdu. Herhalde aklı başında hiçbir devlet veya siyasetçi bunu arzulamazdı.

Dahası, 1914 yılına gelindiğinde yeni haberleşme, ulaşım ve mübadele biçimleri sayesinde imparatorluklarla heveskâr ulusların ufak tefek millî anlaşmazlıkları ve sınır ihtilafları, saçma ve miadlı dolmuş olaylar gibi görünüyordu. Örneğin Avusturya İmparatorluğu'nun parçalanmasından bahsetmenin iktisadi açıdan bir anlamı yoktu: endüstrisinin merkezî Bohemya'da, başkenti Viyana'da olan ve işgücü Orta ve Güneydoğu Avrupa'nın dört bir yanından gelen göçmenlerden oluşan İmparatorluk, modern iktisadi hayatın uluslararasılaşmasının canlı bir timsaliydi. Şüphesiz hiç kimse, böyle doğal bir birimi teşkil eden parçaların milliyetçi dogma adına güçsüzleşmesini arzu etmezdi. Uluslararası piyasalar insan faaliyetlerinin esas unsuru olarak millî devletin yerine geçmişti.

1914 öncesinde Avrupa'da insanların sahip olduğu büyük özgüveni anlatan öyküleri okumak isteyenler Keynes'in felaketin eşiğine gelmiş bir dünyanın yanılsamalarının özeti olan *Economic Consequences of the Peace* (Barışın İktisadi Sonuçları) isimli kitabından daha iyisini bulamazlar: Gelecek elli yılın barışçı hayallerine son noktayı koyan savaşın yarattığı olumsuz koşullarda yazılmış bir kitaptır bu. Keynes bize, toplumsal ve iktisadi hayatın “enternalizasyonunun pratikte neredeyse tamamlanmış” olduğunu hatırlatır.¹ O tarihte

1 John Maynard Keynes, *The Economic Consequences of the Peace, in the End of Laissez-Faire and the Economic Consequences of the Peace* (Amherst, NY, Prometheus Books, 2004), s. 62.

henüz kullanılmayan bir deyişle söylemek gerekirse, Keynes dünyanın çarşaf gibi dümdüz olduğunu söylüyordu.

Bu örnek bize tedbirli olmayı öğretmelidir. Küreselleşmenin birinci adımı sarsılarak durma noktasına gelmiş durumda. Büyük Savaş ve onun doğurduğu sonuçlar yüzünden Avrupa'nın iktisadi büyümesi 1950'lerin ortalarına dek 1913 yılındaki seviyesini yakalayamayacaktı. Ekonominin önlenemez mantığı, birbirine düşman ve siyasal istikrarsızlık içindeki yeni ulus-devletlerin yükselişiyle birlikte gölgede kalmıştı. Rus, Avusturyalı, Türk, Alman ve nihayet Britanyalı büyük imparatorlukların hepsi yıkıldı. Bu uluslararası tufandan kazançlı çıkabilecek bir tek Birleşik Devletler kalmıştı: ABD bile yaklaşık otuz yıl boyunca savaşın getirdiği yeni keşfedilmiş hegemonyasının kaymağını yiyemedi.

Edward dönemindeki iyimserliğin yerini devam eden ve eziyet veren bir güvensizlik almıştı. Yıldızlı Çağ'ın yanılsamalarıyla sonraki kırk yılın gerçeklikleri arasındaki uçurumu dolduran şeyler iktisadi kemer sıkma yöntemleri, siyasal demagoji ve kesintisiz uluslararası çekişmeler olmuştu. 1945'e gelindiğinde yaşanan, Keynes'in deyişiyle evrensel "güvenlik hasreti", Washington'dan Prag'a dek dünyada savaş sonrası yönetim sistemlerinin içine dahil edilen kamu hizmetleri ve sosyal güvenlik ağlarıyla giderildi. Keynes'in Amerika'daki yeni uygulamasından uyarladığı "sosyal güvenlik" terimi, iki savaş arası dönemdeki felakete dönüşün önüne geçmek üzere tasarlanmış önleyici kurumlar için dünya genelinde kullanılan bir kısaltma haline gelmişti.

Bugün 20. yüzyıl sanki hiç yaşanmamış gibidir. "Bütünleşmiş küresel kapitalizm", iktisadi büyüme ve sınırsız üretkenlikten elde edilen kazançlara dair yeni bir ana anlatının içine sürüklenmiş durumdayız. Sonsuz kalkınmaya dair daha önceki anlatılar gibi küreselleşme hikâyesi de değerlendirci bir düsturla ("büyüme iyidir") kaçınılmazlık varsayımını birleştirir: Küreselleşme insani bir tercih olmaktan çok, doğal bir süreç olarak bizimle yaşayacaktır. Küresel ekonomik rekabet ile bütünleşmenin vazgeçilmez dinamiği, çağın yanılsaması halini aldı. Margaret Thatcher'ın da bir defasında ifade ettiği gibi: Başka Bir Alternatif Yoktur.

Böyle iddialardan sakınmamız gerekir. "Küreselleşme" teknolojiye duyulan yüksek modernist inancın ve savaş sonrası onyılların coşkulu havasına damgasını vuran rasyonel yönetimin güncelleştirilmiş halidir. Onlar gibi, siyasetin tercihlerin birbirleriyle savaştığı bir arena olduğu fikrini içkin bir biçimde dışlar: 18. yüzyılda fizyokratların ileri sürdüğü gibi, iktisadi ilişkiler sistemini doğanın kendisi yerleştirmiştir. Bir kere tespit edilip doğru biçimde anlaşıldılar mı, bize kalan şey bu iktisadi yasalara uygun biçimde yaşamaktır.

Ancak küreselleşen ekonominin gittikçe artan bir biçimde serveti eşitleme

eğilimi taşıdığı doğru değil, sistemin daha liberal hayranları küreselleşmeyi bu şekilde savunur. Ülkeler *arasındaki* eşitsizlikler gerçekten de daha az belirgin bir hal alırken, ülkelerin *içindeki* servet farklılıkları ve yoksulluk aslında artmaktadır. Dahası, sürekli iktisadi büyüme kendi içinde ne eşitliğin ne de zenginliğin güvencesidir; hatta ekonomik kalkınma için güvenilir bir kaynak bile değildir.

Yıllarca süren hızlı büyümenin ardından Hindistan'ın 2006'daki 728 dolarlık kişi başı GSMH'sı, Aşağı Sahra Afrikası'ndaki rakamların ancak birazcık üstündedir; toplumsal ve ekonomik göstergelerin bileşik hesaplamasını içeren Birleşmiş Milletler İnsani Gelişim Endeksi'nde ise ülkenin yeri tam gelişmiş ekonomilere yaklaşmak şöyle dursun, Küba ile Meksika'nın yetmiş sıra altındaydı. Modernleşmeye gelince: İleri teknoloji endüstrisi ve hizmetlerinin küresellenen ekonomisine büyük bir gürültü eşliğinde hevesle katılmasına rağmen Hindistan'ın sayısı 400 milyon olan çalışan nüfusundan sadece 1,3 milyon insan "yeni ekonomi" içinde istihdam edilmekteydi. En basit deyiimiyle, küreselleşmenin faydaları kendini çok uzun bir süre içinde, azar azar göstermektedir.²

Dahası, ekonomik küreselleşmenin sorunsuz bir biçimde siyasal özgürlüklere dönüşeceğini düşünmek için elimizde sağlam bir dayanak yoktur. Çin ile diğer Asya ekonomilerinin dışı açılması yalnızca sanayi üretimini yüksek ücretli bölgelerden düşük ücretlilere kaydırmıştır. Üstelik Çin (gelişmekte olan diğer pek çok ülke gibi) sadece düşük ücretli bir ülke değildir, aynı zamanda ve öncelikle bir "düşük haklar" ülkesidir. Zaten ücretlerin düşük kalmasını sağlayan da hakların olmayışıdır ve bu bir süre daha böyle devam edecek, bu arada Çin ile rekabet eden ülkelerdeki işçi haklarının da azalmasına yol açacaktır. Çin'deki kapitalizm kitlelerin koşullarını özgürleştirmek şöyle dursun, onların bastırılmasına katkıda bulunmaktadır.

Küreselleşmenin hükümetlerin altını oyacağı, devasa uluslararası şirketlerin uluslararası alandaki iktisadi siyaset belirleme mekanizmalarına hâkim oldukları korporatist piyasa devletlerinin işini kolaylaştıracağı yönündeki yanılsamaya gelince: 2008 krizi, bunun bir serap olduğunu gözler önüne sermiş bulunuyor. Bankalar iflas ettiği, işsizlik korkunç boyutlarda arttığı, geniş kapsamlı düzeltici faaliyetlere başvurulduğu zaman ortada "korporatist bir piyasa devleti" yoktur. Sadece 18. yüzyıldan beri bildiğimiz devlet vardır. Elimizdeki yegâne devlet budur.

Ulus-devletler görece tutulma yıllarından sonra uluslararası ilişkilerde ege-men rollerini yeniden ortaya koymaya hazırды. İktisadi ve fiziksel güvensizlikte artışla karşılaşan topluluklar, ancak bölgesel bir devletin sağlayabileceği siyasal

2 Pankaj Mishra, "Myth of New India," *New York Times*, 6 Temmuz 2006.

sembollere, yasal dayanaklara ve fiziksel engellere sınırlar. Bu hâlihazırda pek çok ülkede yaşanmaktadır: Amerikan siyasetinde korumacılığın, Batı Avrupa genelinde “göçmen karşıtı” partilerin, “duvarlar”, “engeller” ve “sınavlar”ın çoğalmasi için yapılan çağrılarının nasıl cazip hale geldiğine dikkat edin.

Uluslararası sermaye akışı yurtiçi siyasal düzenlemelerden sıyrılmaya devam ediyor. Fakat ücretlerle çalışma saatlerinden emeklilik ikramiyelerine dek bir ülkedeki çalışan nüfusun önem verdiği ne varsa, bunlar hâlâ yerel bir ölçekte pazarlık ve tartışma konusu oluyor. Küreselleşme ve ona eşlik eden krizlerden doğan zorlukların getirdiği gerginlikleri çözmek için devlete yapılan çağrılar, daha da ısrarlı bir hale gelecek. Bireylerle bankalar ya da uluslararası şirketler gibi devlet-dışı aktörler arasındaki yegâne kurum ve uluslarötesi araçlarla yerel çıkarlar arasındaki alanı işgal eden biricik düzenleme birimi olarak bölgesel devletin siyasi önemi artacağa benziyor. Angela Merkel’in Hıristiyan Demokratları’nın Almanya’da kısa süren piyasa heveslerini sessiz sedasız bırakarak küresel maliyenin aşırılıklarına karşı sigorta olarak sosyal piyasa devletiyle özdeşleşmesi anlamlıdır.

Bu mantığa aykırı gelebilir. Kuşkusuz küreselleşmenin vaatleri ve daha genel olarak son elli yıldır yasa ve yönetmeliklerin uluslararası hale gelmesi alışagelmış devleti *aşma* projesinin bir parçası değil midir? Coğrafi olarak tanımlanmış siyasi birimlerin yaratılışındaki çekişmelerin tarihe havale edildiği, ortaklaşa çalışılan bir devlet-ötesi çağa doğru ilerliyor olmamız gerekiyordu.

Ancak toplumun aracı kurumları olan siyasal partiler, işçi sendikaları, anayasalar ve yasalar krallarla tiranların güçlerine nasıl sekte vurduysa, şimdi de bizzat devletin kendisi başlıca “aracı kurum” haline gelebilir, güçsüz, güvenlikten yoksun yurttaşlar ile tepkisiz, sorumsuz şirketler arasında durabilir. Böylece devlet, en azından demokratik devlet yurttaşlarının gözündeki benzersiz bir meşruiyet kazanır. Devlet yalnızca onlara hesap verir, onlar da devlete.

Küreselleşmenin çelişkileri sadece gelip geçici olsaydı, ulus-devlet batarken yayılan alacakaranlık ile küresel yönetişimin doğuşunda ağaran tan yeri arasında bir geçiş dönemi yaşıyor olsaydık, bunların hiçbir önemi kalmazdı. Hoş, küreselleşmenin kalıcı olduğundan bu kadar emin miyiz? Peki ya ekonominin uluslararasılaşmasının ardından ulusal politikanın gölgede kalacağına? Bu konuda ilk kez yanlış yapmış olmayacağız. İktisat böyle olmasa da siyasetin millî ölçekte kalacağını şimdiye öğrenmiş olmalıyız: 20. yüzyılın tarihi, sağlıklı demokrasilerde bile kötü siyasal tercihlerin çoğu zaman “rasyonel” ekonomik hesaplamaları gölgede bıraktığını gösteren çok sayıda kanıt sunmaktadır.

Devleti Düşünmek

*“Hükümet açısından önemli olan şey, bireyle-
rin zaten yaptıklarını biraz daha iyi ya da daha
kötü bir biçimde yapmak değil; hâlihazırda
yapılmayan şeylerin yapılmasıdır”*

JOHN MAYNARD KEYNES

Madem devletin dönüşüne, sadece bir hükümetin sağlayabileceği güvenliğe ve giderebileceği kaynaklara duyduğumuz ihtiyacın artışına tanık olacağız, öyleyse devletlerin neler yapabileceklerine daha çok dikkat etmemiz gerekir. Geçen elli yılda karma ekonomilerin başarısı genç bir kuşağı istikrara kesin gözüyle bakmaya ve vergilendiren, düzenleyen ve genel olarak müdahale eden devlet “engelinin” kalkmasını talep etmeye yöneltti. Kamu sektörünün daraltılması, gelişmiş dünyanın çoğu yerinde geçerli siyasi dil halini aldı.

Oysa küreselleşmiş rekabetin getirdiği açmazlara ancak bir devlet gereken biçimde cevap verebilir. Bunlar özel bir şirket ya da endüstrinin bırakın ele alıp çözüme kavuşturmayı, kavraması bile imkânsız meselelerdir. Özel sektörden beklenebileceklerin en iyisi, kısa vadede belirli işlerin savunulmasında veya ayrıcalıklı sektörlerin korunmasında lobi faaliyetleri yürütmek, kamu mülkiyetiyle ilişkilendirilen hastalıklarla yetersizliklere reçete bulmak olabilir.

Geç Victoria dönemindeki reformcularla onların 20. yüzyıldaki liberal halefleri, piyasanın kusurlarını gidermesi için devletten medet ummuşlardı. “Doğallık içinde” yaşanması beklenemeyecek şeyin gerçekleşmesi için planlama yapmak, idare etmek ve icabında zorla tepeden indirmek gerekiyordu ne de olsa “toplumsal sorunu” yaratan şeyin kendisi, pazarın doğal çalışma biçimleriydi.

Bugün de benzer bir açmazla karşı karşıyayız. Son otuz yıldır kamu mülkiyetinin ve müdahalenin ölçüsünü azaltmış olmakla birlikte, kendimizi en son Buhran döneminde görülen *de facto* devlete sarılırken buluyoruz. Denetimsiz malî piyasalara ve pek çoklarının kaybına kıyasla birkaç kişinin orantısız kazancına karşı gösterilen tepkiler, devleti her yere el atmak zorunda bırakmıştır. Ancak biz 1989 yılından beri aşırı kudretli devletin nihai yenilgisi için kendimizi kutlamakta, dolayısıyla müdahaleye neden ve nereye kadar ihtiyaç duyduğumuzu kendimize açıklamak için yanlış yerde durmaktayız.

Devleti tekrar *düşünmeyi* öğrenmemiz gerekiyor. Ne de olsa başından beri hep yanımızdaydı. İnsan ilişkilerinde hükümetin rolünü hor görmeye en merak-

lı ülke olan Amerika Birleşik Devletleri'nde, Washington seçilmiş piyasa aktörlerini, demiryolu baronlarını, buğday üreticilerini, otomobil imalatçılarını, uçak sanayisini, çelik fabrikalarını ve daha nicelerini desteklemekte, hatta onlara mali destek vermektedir. Amerikalılar saf bir biçimde neye inanırlarsa inanırlar, hükümetlerinin her zaman iktisadi meselelerde parmağı vardır. ABD'yi diğer gelişmiş ülkelere ayırırsa, yaygın olarak bunun tam tersine inanılmıdır.

Oysa devlet daima ekonomik aksaklıkların kaynağı olarak kötülenmektedir. 1990'lı yıllarda bu cafcıflı söylem İrlanda, Polonya ve Latin Amerika'nın bazı kesimleri kadar Birleşik Krallık'ta da yaygın olarak taklit edilmişti: Alışlageldik kanaat, mümkün olan her yerde kamu sektörünü idare ve güvenlik alanlarına hapsedmekten yanaydı. Margaret Thatcher'dan günümüzün Cumhuriyetçi Partisi'ne dek devletin ideolojik düşmanlarının "gelecek, memurların hükmettiği ve polisin asayişini sağladığı büyük idari ülkelere aittir" iddiasından asla bıkmayan Fabian Sosyalizmi'nin kurucusu Sydney Webb'in görüşünü benimsemeleri lezzetli bir ironiye sebep olmuştur.

Bu güçlü olumsuz mit karşısında, devlete uygun rolü nasıl tarif edebiliriz? İlk olarak, gerçek zararı vermiş ve hâlâ verebilecek olanın aşırı müktedir egemen güçler olduğunu, Sol'dan da daha önce teslim etmemiz lazım. İki haklı endişe söz konusu.

Bunlardan birincisi baskıdır. Siyasal özgürlük öncelikle devlet tarafından başboş bırakılmaktan oluşmaz. Hiçbir modern devlet idaresi yurttaşlarını ihmal edemez ya da etmemelidir. Özgürlük aslında devletin amaçlarıyla aynı fikirde olmama hakkını elimizde tutmamıza ve itirazlarımızla hedeflerimizi cezalandırılma korkusu olmaksızın dile getirmemize bağlıdır. Bu, kulağa geldiğinden biraz daha karmaşık bir durum: En iyi niyetli devletlerle hükümetler bile çoğunluğun arzularını hiçe sayarak kafa tutan firmalarla, topluluklarla ya da bireylerle karşılaşmaktan hoşlanmayabilir. Verimlilik korkunç eşitsizliği meşru göstermenin kanıtı olmamalı, sosyal adalet adına aykırılıkları bastırmak için kullanılmamalıdır. Eğer verimliliğin bedeli buysa, hangi siyasal renkte olursa olsun, özgür yaşamak verimli bir devlette yaşamaktan daha iyidir.

Aktivist devletlere yönelik ikinci itiraz, olayları yanlış değerlendirebilmelelidir. Devlet hata yaparsa, bu muhtemelen büyük çapta olur: 1960'lardan bu yana İngiliz ortaokullarındaki öğretimin tarihçesi buna örnektir. Amerikalı sosyolog James Scott, "yerel bilgi" dediği şeyin yararları hakkında bilgece yazmıştı. Bir toplum ne kadar rengârenk ve karışıkça, tepedekilerin aşağıdakilerin gerçeklerinden habersiz olma ihtimali de o kadar artar. Kural olarak "karmaşık işle-

yen bir düzen hakkında bilebileceklerimizin” sınırları vardır.³ Devletin kamuya müdahalesinin yararlarını mutlaka bu basit hakikatle kıyaslamak gerekir.

Bu itiraz genel ilkeleri itibarıyla tepeden inme planlamaya karşı çıkan Hayek ile Avusturyalı meslektaşlarının ortaya koyduğundan farklıdır. Öte yandan planlama iktisadi hedeflere ulaşmada ister en randımanlı araç olsun ister olmasın, ortak hareket etmenin faydalarını kişisel bilgi ve girişimleri bastırma risklerine karşı değerlendirmek gerekir. Cevaplar şartlara göre değişecektir, önceden körü körüne bellenmez.

20. yüzyıl ortalarında devletin herhangi bir meselede muhtemel *en iyi* çözüm olduğuna dair hiçbir zaman evrensel değil ama kesinlikle yaygın olan varsayımdan kendimizi kurtardık. Şimdi sıra bunun tersi olan anlayıştan, devletin tanımı gereği ve daima mevcut *en kötü* seçenek olduğu görüşünden kurtulmaya geldi.

Devletin yalnızca müdahale edebileceği değil bunun *gerekli* olduğu belirli alanlar bulunduğu fikri, muhafazakârlar tarafından lanetlenmiş değildi: Hayek’in kendisi de ekonomik rekabet ile (bununla piyasayı kastediyordu) “kapsamlı sosyal hizmetler sistemi arasında, düzenlenmeler rekabeti geniş çapta etkisiz kılacak şekilde yapılmadığı sürece” herhangi bir uyumsuzluk görmemişti.⁴

Peki başarısız bir biçimde planlanmış olsa da rekabeti “etkisiz” kılacak devlet hizmetlerine ne demeli? Bu soruya genel bir yanıt yok: Söz konusu hizmete ve bizim ne kadar etkili rekabete ihtiyaç duyduğumuza göre değişir. Kısır ya da çarpık rekabeti olası bütün sonuçların en kötüsü olarak gören Michael Oakeshott, “rekabetin denetim vasıtası olarak işletilemediği kuruluşların kamu tarafından yönetilmesi”ni önermişti.⁵ Devletin ekonomik hayattaki yeri özünde pragmatik bir sorundu.

Keynes kendine özgü bir biçimde bunu daha da ileriye götürdü. İktisatçıların başlıca görevi, diye yazmıştı 1926’da, “hükümetin *Gündemi içinde* olanlarla *Gündemi dışında* kalanlar arasında yeniden ayırım yapmaktır...”⁶ Sözü edilen gündem, belli ki onu uygulayanların siyasetleriyle farklılık göstermektedir. Liberaller kendilerini yoksulluğun, aşırı eşitsizliğin ve elverişsiz koşulların hafifletilmesiyle sınırlayabilir. Muhafazakârlar kendi gündemlerini iyi denetlenen rekabetçi piyasayı destekleyecek mevzuatla sınırlı tutar. Oysa devletin bir gündeme ve bunu uygulayacak bir yola ihtiyaç duyduğu tartışma götürmez.

3 James C. Scott, *Seeing Like a State* (New Haven, CT: Yale University Press, 1998), s. 7.

4 Friedrich Hayek, *age*, s. 87.

5 Michael Oakeshott, *age*, s. 405.

6 Keynes, *The End of Laissez-Faire*, s. 37.

Peki o zaman ya hayırsever bir sosyal devletimiz ya da rıdının ve buyunun sağlayan bir serbest piyasamız olabilir ama ikisi birlikte olamaz diyen bugünkü inanışa ne demeli? Hayek'in Avusturyalı dostu Karl Popper'ın bu konuda söyleyecekleri vardı: "Serbest pazar mantığa aykırıdır. Eğer devlet müdahale etmese, o zaman tekeller, vakıflar, sendikalar vb diğer yarı-siyasal örgütler devreye girer ve piyasanın serbestliği de hayal olur."⁷ Bu çelişkinin hayati bir önemi vardır. Piyasa her zaman, davranışlarıyla nihayetinde kendi işletmelerini korumak üzere hükümetin müdahalesini kısıtlayan aşırı kudretli katılımcılar tarafından çarpıtılma tehdidi altındadır."

Piyasa zamanla kendi kendisinin en büyük düşmanı haline geldi. Öyle ki Amerikan kapitalizmini yeniden ayaklarının üzerinde durdurmak için Yeni Düzençilerin üstün ve sonunda başarılı çabalarına en şiddetle karşı çıkanlar, nihayetinde bundan yararlanacak olanlardı. Diğer yandan piyasadaki aksaklıklar felakete yol açabilse de piyasanın *başarısı* da siyasal açıdan en az onun kadar sakıncalıdır. Devlete düşen şey yalnızca yetersiz biçimde denetlenen ekonomi patladığında ortaya dağılan parçaları toplamak değildir. Aynı zamanda ölçsüz kazanç hedefleyenlerin niyetlerini frenlemelidir. Sonuçta batılı sanayi ülkelerinin çoğu toplumsal reformların damgasını vurduğu Edward döneminde olağanüstü derecede iyi bir durumdaydılar: Toplu olarak hızla büyüyorlardı, servetleri artıyordu. Ne var ki nimetleri eşit dağıtılmıyordu; reform ve denetim altına alma çağrılarına yol açan her şeyden önce buydu.

Devletin üstesinden gelebileceği, ondan başka kimsenin ve hiçbir grubun tek başına yerine getiremeyeceği şeyler vardır. Bir insan kendi çabalarıyla bahçesinin etrafına bir patika yolu açabilir, ancak yakındaki şehre uzanan bir otoyol yapamaz, zaten meyvesini asla alamayacağı için böyle bir masrafa kalkışmaz bile. Bunlar yeni havadisler değildir. *Ulusların Zenginliği*'ni okuyanlar bilirler; Smith bir toplumun "elde edilecek kârın herhangi bir kişi veya az sayıda insana geri ödenemeyeceği" kamusal kuruluşlara ihtiyaç duyduğunu yazmıştı.⁸

Aramızdaki en diğerkâm kişiler bile tek başlarına hareket edemezler. Gönüllü olarak, "inanç merkezli girişimler" aracılığıyla toplumsal iyiliği sağlamamız da mümkün değildir. Diyelim ki bir grup insan bir araya geldi, yaşadıkları kasabanın ortasında öncelikle kendilerine, aynı zamanda herkese açık bir oyun sahası yapmak ve buranın bakımını üstlenmek için anlaştı. Bu yücegönüllü kimse-ler bu işi kotarmaya yetecek parayı kendi aralarında toplayabilseler bile sorunlar baş gösterir.

7 Alıntı: *Malachi Hacohen, age.*, s. 502.

8 Alıntı: Emma Rothschild, *age.*, s. 239.

Onların bu çabasından, buna hiç katkıda bulunmamış kimselerin, beleşçilerin yararlanmasına nasıl engel olurlar? Etrafını çitle çevirip sahayı yalnızca kendileri kullanarak mı? Ücret karşılığında burayı başkalarına kiralayarak mı? Kamu mallarının masrafları, eğer kamunun malı olarak kalacaksa kamu giderlerinden karşılanmalıdır. Piyasa bu işi daha iyi yapabilir mi? Neden birisi şahsına özel bir oyun sahası yapıp bunu parayla kiraya vermesin? Yeterince müşterisi olursa, aldığı ücreti herkesin kesesine göre düşürmek suretiyle tesisten yararlanmasını sağlayabilir. Buradaki sorun iktisatçıların “rüşhan hakkı” dedikleri her talebin piyasa tarafından giderilememesidir. Bu tutar, herhangi bir bireyin canı istediği ender zamanlarda kullanmak üzere bir tesis sahibi olmak için harcama-yaya gönüllü olduğu para miktarıdır.

Hepimiz, tıpkı en yakın kasabaya giden şık bir demiryolu hattı, ihtiyaç duyduğumuz malları satan mağazalar, rahatlıkla ulaşabileceğimiz bir postane istediğimiz gibi; yaşadığımız kasabada güzel bir oyun sahası olsun da isteriz. Ancak bunların olması için bizim ve aramızdaki beleşçilerin de para ödememizi sağlayacak tek yol genel vergilerdir. Çünkü bireysel arzuları ortak çıkarlara dönüştürmenin daha iyi bir çaresi henüz bulunmamıştır.

Pratik mevzuat söz konusu olduğunda “görünmez el”in pek de faydalı olmadığı sonucunu çıkarmak zor değildir. Yalnızca her birimiz için en iyisi olduğunu düşündüğümüz şeyi yaparak kolektif çıkarlarımıza sahip olmak konusunda bize güvenilemeyeceği pek çok durum vardır. Bugün piyasayla özel çıkarların serbestçe at koşturduğu ama ikisinin ortaklaşa iyiliğimiz için bir türlü bir araya *gelmediği* bir ortamda, bu duruma ne zaman müdahale edileceğini bilmemiz gerekiyor.

Demiryolları: Bir Vaka İncelemesi

“Tren istasyonları, deyim yerindeyse onları çevreleyen kasabanın bir parçasını meydana getirmek-tense, tıpkı tabelalarında onun ismini taşımaları gibi kasabanın kişiliğinin özünü içerirler”

MARCEL PROUST

Klasik bir tren istasyonu getirin gözünüzün önüne: Örneğin Londra’daki Waterloo Station’ı ya da Paris’te Gare de l’Est’i, Bombay’daki Victoria Terminus’u ya da Berlin’deki muhteşem Hauptbahnhof’u. Özel sektör, modern hayatın bu kated-

rallerinde yerini almış bulunuyor: Gazete bayileri ya da kahve köşelerinin devlet eliyle işletilmesi için hiçbir neden yoktur. British Railway'in cafelerindeki tatsız kahvelerle plastik ambalajlı sandviçleri hatırlayan herkes bu alanda rekabetin özendirilmesi gerektiğini hemen kabul edecektir.

Ancak trenleri rekabetçi bir anlayışla çalıştıramazsınız. Ziraat ya da posta gibi demiryolları da aynı zamanda hem bir iktisadi faaliyet hem de bir kamusal maldır. Dahası, süpermarket raflarındaki bir tereyağı markası gibi demiryolu hattına iki tren birden koyup hangisinin daha başarılı olacağını görmeyi bekleyerek demiryolu sistemini daha randımanlı kılamazsınız. Yolcular aynı anda işleyen iki trenin görünümüne, rahatına ya da ücretine bakarak hangisine bineceklerini seçmezler. Gelen trene binerler. Demiryolları doğuştan tekeldir.

Bu, demiryollarının özelleştirilmeyeceğini söylemek anlamına gelmez. Pek çok yerde zaten özelleştirilmişlerdir. Fakat bunun çoğunlukla sapkınca sonuçları oldu. Hükümetin Safeway zincirine beş yıl boyunca Boston'dan Providence'a ya da Londra'dan Bristol'a kadar süpermarket satışları konusunda tekel hakkını verdiğini varsayalım. Buna ek olarak bir de iş zararına karşı Safeway'e güvence versin. Son olarak da Safeway tarafından satılacak malları, bunları satacağı fiyat aralığını, hizmet göreceği saatlerle günleri bildiren yazılı bir talimat yayımlasın.

Kendine saygısı olan hiçbir süpermarket zincirinin bu öneriyi kabul etmeyeceği, aklı başında hiçbir politikacının da böyle bir öneri yapmayacağı apaçık ortadadır. Ancak bunlar aslında 1990'ların ortalarından beri Birleşik Krallık'ta özel şirketlerin tren işletmelerini üstlenme koşullarıdır: Tekelci piyasa denetiminin, devlet müdahalesinin ve manevi zararın en kötü yanlarını birleştirir. Süpermarket benzetmesini saçma bulmamızın sebebi hiç kuşkusuz gıda marketleri arasındaki rekabetin ekonomik açıdan anlamlı olmasıdır. Fakat mevcut tren hatları üzerinde demiryolu şirketleri arasında rekabet edilmesi mümkün değildir. Bu durumda tekel kamunun ellerine bırakılmalıdır.

Kamu hizmetine karşı özel teşebbüsü meşru göstermek üzere geleneksel olarak başvuru verimlilik argümanları, toplu ulaşımın işe yaramaz. Kamusal ulaşım meselesindeki çelişki, işini iyi yaptığı takdirde daha az "randımanlı" olmasından kaynaklanmaktadır. Öyleyse eğer bir özel şirket ücretini ödeyebilenlere hızlı otobüs hizmeti verirken yalnızca ara sıra şehre gitmek üzere otobüse binecek emeklilerin bulunduğu üçra köylerden uzak durursa sahibine daha çok para kazandıracaktır. Bu anlamda verimlidir. Fakat birisinin, devlet veya yerel belediyenin o emeklilere de kârsız, "randımansız" hizmeti sağlaması gerekir.

Elbette böylesi bir hizmet yokken kısa süreli ekonomik faydalar elde edilebilir. Ne var ki bunlar genel toplumun uğrayacağı uzun vadeli, ölçülmesi zor da

olsa tartışmasız bir gerçek olan zararlar dengelenecektir: Britanya'daki otobüs şirketlerinin özelleşmesi, tipik bir örnek olarak ele alınabilir. Tahmin edildiği gibi "rekabetçi" otobüsler yüzünden, talebin çok fazla olduğu Londra hariç hizmetlerde azalma yaşanmış, kamu sektörüne ayrılan maliyetler artmış, piyasanın dayanma sınırına kadar varan ani ulaşım zamları gerçekleşmiş ve ekspres otobüs şirketleri bu iş sayesinde çekici kârlara ulaşmıştır.

Otobüsler gibi trenler de her şeyden önce *toplumsal* bir hizmet sunarlar. Eğer tek yapmaları gereken şey Londra ile Edinburgh, Paris ile Marsilya, Boston ile Washington arasında gidip gelen kalabalık ekspres trenler çalıştırmaksa, hemen herkes kârlı bir demiryolu hattı işletebilir. İyi ama trene ara sıra binen yolcuların yaşadıkları yerlere bağlanan hatlar ne olacak? Tek başına hiç kimse nadiren yararlanacağı böyle bir hizmetin ekonomik maliyetini karşılamaya yetecek kadar fon ayıramaz. Bu ancak ortaklaşa bir biçimde, devlet, hükümet ve yerel yetkililer tarafından yapılırsa mümkün olur. Gereken ödenek bazı iktisatçıların gözünde her zaman savurganlık olacaktır: iktisatçı, demiryolu hatlarını yerden söküp herkesin arabasıyla seyahat etmesine imkân vermenin daha ucuz olacağını söyler.

1996 yılında, Britanya'daki demiryollarının özelleştirilmesinden önce British Rail Avrupa'nın en düşük kamu destekli demiryolu olmakla övünürdü. Aynı yıl Fransızlar kendi demiryolları için kişi başına 21 sterlin oranında yatırım yapmayı planlamışlardı; İtalya'da bu rakam 33 sterlinken Britanya'da yalnızca 9 sterlin idi. Üstelik Birleşik Krallık Hazinesi aynı yıllarda İngiltere'deki East Coast Main Line demiryolunun elektrikleştirilmesinde, otoban inşaatı için biçilen orandan çok yüksek bir rakam olan yüzde 10 yatırım getirisi talep ediyordu. Bu tezatlar ayrı ayrı ulusal sistemler tarafından sağlanan hizmetlerin kalitesine de aynen yansıdı.

Bunlar ayrıca bize Britanya demiryolu ağının beş para etmeyen altyapısıyla neden ancak büyük zararlar karşılığında özelleştirilebileceğini de açıklamaktadır: Pahalı güvenceler verilmedikçe riski göze almaya istekli çok az alıcı vardı. Demiryolları ağı devletin mülkiyetindeyken Britanya Hazinesi'nin ya da Amtrak devletin maliyken ABD yönetiminin cimri yatırımlar yapmış olması haklı bir biçimde kamu mülkiyetinin tek başına ulaşım sisteminin iyi işletilmesinin güvencesi olmadığını akla getirmektedir. Tam tersine, geleneksel olarak özel olan bazı raylı sistemler (akla İsviçre'nin bölgesel demiryolları geliyor) iyi finanse edilip birinci sınıf hizmet verirken (daha doğrusu vermek zorundayken) çoğunda bu söz konusu olmaz.

ABD ile Birleşik Krallık'taki yatırımlar arasındaki farklılıkla Kıta Avrupası'nda yapılan yatırımlar arasındaki farklılıklar demek isteğimi örneklemekte-

dir. Fransızlar ile İtalyanlar uzun zamandır kendi demiryollarını *toplumsal* katkı olarak ele aldılar. Ücra bölgelere giden trenler ne kadar yüksek maliyette olursa olsun yerel toplulukları ayakta tutar. Karayolu ulaşımına alternatif sunmakla çevreye verilen zararı azaltır. En küçük topluluklara bile hizmet veren tren istasyonu ile içindeki tesisler, ortak bir özlem olarak toplumun hem belirtisi hem de simgesidir.

Yukarıda ücra bölgelere tren hizmeti götürmeye yönelik katkının, ekonomik açıdan “randımansız” olsa bile toplumsal bir anlamı olduğunu belirtmiştim. Fakat bu elbette önemli bir soruyu cevaplamamaktadır. Kamusal bir hizmete katkıda randıman ve randımansızlığı tam olarak tayin eden şey nedir? Maliyetin bir etmen olduğu açık, canımızın istediği bütün kamusal menfaatleri karşılayabilmek için banknot basamayacağımız ortada. En barış yanlısı sosyal demokratlar bile burada bir tercih yapmak gerektiğini kabullenmek zorundadır. Ancak birbiriyle rekabet eden öncelikler arasından seçim yaparken dikkate alınması gereken maliyet türü, yalnızca bir taneyle sınırlı değildir. Yanlış kararı vererek kaybettiğimiz şeyler, yani fırsat maliyetleri de vardır.

Britanya hükümeti 1960’ların başlarında Dr. Richard Beeching’in başkanlığındaki bir kurulun tavsiyelerini benimseyerek tasarruf ve randıman adına ülkedeki demiryolları ağının yüzde 34’ünü kapatmıştı. Kırk yıl sonra bugün, bu feci kararın gerçek bedelinin ne olduğunu görebiliyoruz. Bu bedel, otoyollar inşa edip araba kullanmayı özendirmenin çevreye maliyetini; birbirleriyle ve ülkenin geri kalanıyla bağları kesilen binlerce köy ve kasabaya verilen zararı; onyıllar sonra kadri bir kez daha anlaşılınca atıl kalmış raylarla hatların yeniden inşası, ıslahı ya da tekrar açılması için yapılan büyük masrafları kapsar. Öyleyse Dr. Beeching’in tavsiyeleri gerçekte ne kadar randımanlıydı?

Gelecekte böyle hatalardan kaçınmanın tek yolu, maliyetin her türlüşünü, ekonomik maliyetin yanında toplumsal, çevresel, insani, estetik ve kültürel olanları da değerlendiren benimsediğimiz kriterleri yeni baştan düşündürmektir. Genel olarak toplu ulaşım, özel olarak demiryolları örneğinden çıkaracağımız önemli bir ders var. Toplu ulaşım herhangi bir hizmet, trenler de sadece insanları A noktasından B noktasına taşımanın herhangi bir yolu değildir. 19. yüzyıl başlarında ilk ortaya çıkışlarıyla modern toplumun ve hizmet devletinin doğuşu aynı zamana denk gelmişti, ikisinin kaderi beraber örüldü.

Trenlerin icadından bu yana seyahat, modernitenin sembolü ve semptomu olagelmıştır. Bisikletler, motosikletler, otobüsler, arabalar ve uçaklarla birlikte trenler sanatta ve ticarete toplumun en uç noktaya ulaştığının kanıtı olarak tasavvur edilir. Oysa çoğu zaman belli bir ulaşım türünün yeniliğin ve çağ-

daşlığın işareti şeklinde düşünülmesi kısa ömürlü olmuştur. Bisikletler yalnızca bir defa, o da 1890'larda "yeni"ydi. Motosikletler 1920'lerde Faşistler ile Parlak Çılgın Şeyler⁹ için yeniydi (o tarihten beri "retro" şeyleri çağrıştırırlar). Uçaklar gibi otomobiller de Edward döneminde, ardından kısa bir süreliğine 1950'lerde "yeni" olmuştu; o günden itibaren dayanıklılık, zenginlik, gösterişçi tüketim, özgürlük gibi pek çok anlamı çağrıştırırlar, ancak bunların arasında "moderne" yoktur.

Demiryolları farklıdır. Trenler 1840'larda modern hayatın sembolü olmuşlardı bile; dolayısıyla Turner'dan Monet'ye kadar "modernist" ressamların ilgisini çekiyorlardı. Ülkeyi boydan boya geçen ekspres trenlerin çağında görevlerini hâlâ yerine getirmekteydiler. Elektrikli yeraltı trenleri 1900 yılından sonra modernist şairlerle grafik sanatçılarının idollerine haline gelmişti; 1930'ların neo-ekspresyonist afişlerini süsleyen hiçbir şey, yeni, yağ gibi kayan lüks trenler kadar ultramodern değildi. Japonların Shinkansen ve Fransızların TGV raylı sistemleri bugün saatte 305 km'lik hızlarıyla teknolojik sihirbazlığın ve yüksek konforun gerçek ikonlarıdır.

Bir süreliğine gözden uzaklaşsalar bile trenler her daim çağdaş kalacak gibi görünüyordu: Bu anlamda verimli bir raylı sistemi olmayan her ülke, pek çok önemli açıdan "geri kalmış" sayılır. Hemen hemen aynısı tren istasyonları için de söz konusudur. Eski anayollardaki benzin "istasyonları" bugün tarif edildiğinde veya hatırlandığında nostaljik nesneler olurlar, ancak bunların yerini birbirini ardına işlevi güncelleştirilen yenileri almış, ilk hali yalnızca hoş anıları çağrıştırmak üzere ayakta kalmıştır. Havalimanları da sıklıkla (ve sinir bozacak bir biçimde) estetik veya işlevsel açıdan demode hale gelmeye başlamış yerler; ancak bugün hiç kimse 1930 ve hatta 1960 yılında inşa edilmiş bir havaalanının bir işe yarayacağını ya da ilgi çekeceğini düşünmez, hiç kimse onları sırf havaalanlarının varlığı uğruna korumayı arzu etmez.

Halbuki bir hatta bir buçuk asır önce inşa edilmiş tren istasyonları, Paris'teki Gare De l'Est (1852), Londra'daki Paddington Station (1854), Budapeşte'deki Keleti pályaudvar (1884), Zürih'teki Hauptbahnhof (1893), sadece duygulara değil göze de hitap ederler ve *çalışırlar*. Daha da önemlisi, tıpkı ilk inşa edildikleri yıllarda olduğu gibi çalışmaya devam etmeleridir. Bu hiç kuşkusuz tasarım ve inşaatlarındaki kalitenin kanıtı ve aynı zamanda daima geçerli olduklarının göstergesidir. "Demode" olmazlar.

9 1920'lerde Londra'daki bulvar gazeteleri şık kıyafetlerle bol alköl ve uyuşturucu tüketilen gece hayatına düşkün genç aristokratlara "Bright Young People" adını takmıştı, ama onlardan, daha çok "Bright Young Things" olarak söz edilirdi. (Ç.n.)

Ancak tren istasyonları modern hayatın birer tamamlayıcısı, parçası ya da yan ürünü değildir. Noktalama işaretleri oldukları demiryolları gibi istasyonlar da modern hayatın kendisiyle bütünleşmiştir. Eğer büyük garlar ansızın ortadan kalksaydı, Milano'dan Bombay'a kadar şehirlerin topografisi ve günlük yaşantısı akla hayale sığmayacak ölçüde değişirdi. Underground sistemi olmasaydı Londra tasavvur edilmez (ve yaşanmaz) bir yer olurdu, bu nedenle Yeni İşçi Partisi hükümetlerinin küçük düşürücü biçimde başarısız metro özelleştirme girişimleri, onların genel olarak modern devlete karşı takındıkları tutum hakkında bize çok şey anlatır. New York'un yaşam kaynağının ta kendisi o köhne ama vazgeçilmez yeraltı ağında akmaktadır.

Modernitenin belirleyici özelliğinin indirgenemez bir özne, kendi ayakları üstünde duran, bağı olmayan bir kişi, minnettar olmayan bir yurttaş olduğunu kabul etmekte fazla aceleci davranırız. Bu bağlantısız birey modernite öncesinin bağımlı ve itaatkâr öznesiyle kıyaslandığında daha başarılı görünür. Bu önemli bir noktadır: "Bireycilik" bizim zamanımıza ait bir sözcük olabilir ama kablesiz çağda insanların yalıtılmış hallerine de seslenir. Ancak modern hayatın hakikaten belirleyici yönü, bu bağlantısız birey değil, toplumdur. Daha doğrusu sivil toplum, ya da 19. yüzyılda dedikleri gibi burjuva toplumu.

Demiryolları, sivil toplumun ortaya çıkışının gerekli ve doğal refakatçisi olma özelliğini sürdürür. Bireysel faydayı sağlayan kolektif bir projedir. Herkesin ortak rızası ve son zamanlarda ortak harcaması olmazsa var olamazlar: Tasarımları gereği bireye ve aynı şekilde topluma pratik faydalar sunmaktadırlar. Demiryolları her zaman çevreye duyarlı değildi (buna karşın toplam hava kirliliğinde buhar makinesinin verdiği zarar, içten yanmalı rakiplerine göre çok daha azdır) ama daha ilk günlerinden itibaren topluma karşı duyarlı olmak zorundaydı. Zaten fazla kâr getirmemelerinin bir nedeni de budur.

Demiryollarını terk edecek ya da onları özel sektöre devrederek kaderlerine dair ortak sorumluluğumuzdan kaçacak olursak, yerini doldurması veya ıslah etmesi üstesinden gelinmeyecek denli pahalı olacak değerli ve kullanışlı bir varlığı kaybetmiş oluruz. Tren istasyonlarını tıpkı 1950 ve 1960'lı yıllarda Euston Station, Gare Montparnasse, en önemlisi de Manhattan'daki muazzam Pennsylvania Railroad Station için yapmaya kalktığımız gibi elden çıkarmamız, güvenli bir sivil hayatı nasıl yaşadığımıza dair hafızamızı elden çıkarmamız anlamına gelir. Margaret Thatcher'ın hiçbir zaman trenle seyahat etmemeye özen göstermesi tesadüf değildi.

Eğer ortak kaynaklarımızı trenlere harcamanın önemini anlayamıyorsak bunun yegâne nedeni hepimizin kendini duvarlar ardındaki yerleşim yerlerine ka-

patıp o duvarların arasında özel arabalardan başka hareket eden bir şeye ihtiyaç duymaması olmayacaktır. Bir başka neden de kamusal alanı ortak çıkarlarımız için paylaşmayı bilmeyen, etrafı çevrili bireyler haline gelmemizdir. Böylesi bir kaybın içerdiği anlamlar, bir ulaşım sisteminin inişe geçmesinin ya da sonunun gelmesinin çok ötesindedir.

Korku Siyaseti

“Özgürlük ve güvenlik arasındaki sözde ihtilafın bir kâbus olduğu anlaşılıyor. Çünkü devlet tarafından güvence altına alınmayan bir özgürlük olamaz; bilakis, sadece özgür yurttaşlar tarafından kontrol edilen bir devlet onlara makul ölçüde güvenlik sağlayabilir.”

KARL POPPER

Devleti yeniden canlandırma iddiası, ortak bir proje olarak yalnızca modern topluma yaptığı katkılara dayanmaz; bundan daha acil bir sebep vardır. Korku çağına girmiş bulunuyoruz. Güvensizlik bir kez daha Batılı demokrasilerin siyasal hayatında etkin bir unsur oldu. Elbette güvensizliği doğuran şey terörizmdi; fakat gizliden gizliye büyüyen denetimsiz hızlı değişim korkusu, işini kaybetme korkusu, kaynakların giderek daha eşitsiz dağılımında üstünlüğü başkalarına kaptırma korkusu, günlük yaşantımızdaki koşullarla olayların akışının denetimini elden kaçırma korkusu da var. Belki hepsinden önemlisi, artık hayatına çekidüzen veremeyenlerin yalnızca *bizimle* sınırlı kalmaması ve yetkililerin de erişemedikleri güçler karşısında kontrolü kayb ettikleri korkusu.

Batı'da yaşayan bizler, sınırsız ekonomik kalkınma hayaline sarıldığımız uzun bir istikrar döneminden geçtik. Ama şimdi o günler gerilerde kaldı. Görebildiğimiz gelecekte ekonomik açıdan son derece güvensiz günler bizi bekliyor. Ortak amaçlarımıza, çevresel sağlığımıza ya da kişisel güven duygumuza olan inancımız İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana hiç olmadığı kadar azaldı. Çocuklarımızı nasıl bir dünya bırakacağımız hakkında hiçbir fikrimiz yok ama bunun bizimkine benzemesi gerektiği konusunda kendimizi daha fazla aldatamayız.

1930'ların hatalarını yeniden işlemeyeceğimizi umut etmenin en iyi gerekçesi, onları daha önce yaşamış olmamız. Yine de her ne kadar hafızalarımızda

ona yeterince yer vermesek de geçmişin bize verdiği derslerin *hepsini* yok saymamız mümkün görünmüyor. Benzeri görülmemiş, sapkın siyasal sonuçlar doğuran hatalar yapmamız daha olası görünüyor. Aslında bugüne dek bizi koruyan engin muhakeme yeteneğimiz değil, talihimizin yaver gitmesiydi. Ne var ki bize bahşedilenlerle yetinirsek tedbiri elden bırakmış oluruz.

2008 yılında Amerikalı seçmenlerin yüzde 43'ü Birleşik Devletler Başkan Yardımcılığı'na Sarah Palin'in seçilmesinden yana oy kullandı, Palin'in dünyanın en güçlü siyasal mevkilerden birine oturmasına ramak kalmıştı. Palin ve benzerleri, Müslüman göçmenlere yönelik yerel korkuları sömüren Hollandalı demagoglar veya Fransız "kimliği"nin sulandırılmasından duyulan endişeleri istismar eden Fransız politikacılar gibi ancak yönetilemeyeceği aşikâr olan değişim karşısında kafa karışıklığının ve kaygıların artmasından medet umabilirler.

Aşinalık güvensizliği azaltır, böylece anladığımızı sandığımız tehlikeleri, teröristleri, göçmenleri, işsizliği ya da suç oranlarını açıklayıp onlarla mücadele ederken daha rahat oluruz. Fakat gelecek yıllarda güvensizliği doğuran asıl şey, deşet verici iklim değişikliği ile bunun toplumsal ve çevresel etkileri, büyük düşüş ve beraberinde gelen "küçük savaşlar", yıkıcı yerel darbelere yol açan uzaktaki çalkantılar karşısında ortak siyasal acizlik gibi çoğumuzun açıklayamadığı faktörler olacak. Bunlar, şovenist politikacıların öfke ve aşağılanmanın önderliğini yapmaya hevesli oldukları için istismar etmek üzere kolları sıvayacakları tehlikelerdir.

Toplum ne kadar korunmasız, devlet ne kadar zayıf ve "piyasa"ya duyulan yersiz güven ne kadar büyükse, ani siyasal tepkiler verilme ihtimali de o kadar yüksek olur. Eski Komünist ülkelerde bütün bir kuşak, serbest piyasaya ve asgari devlete inanmak, yalnızca komünizmin kendisine değil aynı zamanda eski rejimde yanlış olan ne varsa ona karşı olmak üzere yetiştirildi. "Klepto-kapitalizmin" ürkütücü bir geçiş kolaylığıyla sosyalist rejimleri yozlaştırmayı başardığı yerlerdeki eşi görülmedik güvensizlik çağını sağ salim atlatmak, kırılgan demokratik yapıların önünde zorlu bir engel oluşturacağı benziyor.

Doğu Avrupa'daki gençler, ekonomik özgürlük ile müdahaleci devletin birbirleriyle çeliştiklerini düşünmeye yönlendirildi; Amerikalı Cumhuriyetçi Parti ile paylaştıkları ortak bir dogmadır bu. İşin tuhafı bu görüş Komünistlerin konuyla ilgili kendi fikirlerini yansıtıyor, dolayısıyla otoriterliğe geri dönüş, geleneğin yeraltında önemli ölçüde destek bulmayı sürdürdüğü ülkelerde baştan çıkarıcı hale gelebilir.

Kuzey Amerikalılar ve Batı Avrupalılar saf bir biçimde, demokrasi, haklar, liberalizm ve ekonomik ilerleme arasında gerekli bir ilişki olduğunu düşünürler. Ancak çoğu kişi için siyasi bir sistemin meşruiyeti ve güvenilirliği çoğu zaman libe-

ral pratiklere veya demokrasi biçimlerine değil, düzen ve öngörülebilirliğe bağlıdır. Muhtemelen adalet bile idari yetenek ve sokakların asayişine kadar önemsenmez. Eğer demokrasiye sahip çıkabilirsek demokrasimiz olur. Ama biz her şeyden önce güvende olmayı isteriz. Küresel tehdit tırmadıkça asayişin cazibesi de artacaktır.

En yerleşik demokrasiler için bile bunun olası sonuçları önemlidir. Ortaklaşa güven duyulan sağlam kurumların veya düzgün bir biçimde finanse edilen kamu sektörünün desteklediği güvenilir hizmetler ortadan kalktığında, insanlar onların boşluğunu özel kuruluşlarla doldurmayı isteyecektir. Dinin, inanç, cemaat ve doktrin biçiminde seküler Batı'da bile önemli ölçüde canlanması muhtemel. Tanımları ne olursa olsun, dışarıdan gelenler tehdit, düşman ve sorun olarak görülecekler. Geçmişte olduğu gibi istikrar vaadi korumacılığın rahatlığına karışma riski taşıyor. Sol'un daha iyi bir önerisi olmadıkça, böyle vaatlere bel bağlayan seçmenler olacağını görmek bizi şaşırtmamalı.

Dedelerimizle ninelerimizin kuşağının benzer zorluk ve tehditlerle nasıl başa çıktıklarını gözden geçirmemiz gerekiyor. Avrupa'daki sosyal demokrasi ve burada, ABD'deki Yeni Düzen ile Büyük Toplum, onlara verilmiş açık yanıtlardı. Bugün Batı'da pek az kimse liberal kurumların tamamen dağıldığını, demokratik mutabakatın bütünüyle parçalandığı tasavvur edebilir. Diğer yandan, İkinci Dünya Savaşı veya eski Yugoslavya hakkında bildiklerimiz, *herhangi* bir toplumun Hobbes'un kâbuslarını aratmayan sınırsız zulüm ve şiddetin içine düşmesinin ne kadar kolay olduğunu gözler önüne sermektedir. Eğer daha iyi bir gelecek inşa edeceksek, öncelikle en sağlam temeller üzerine oturmuş liberal demokrasilerin bile gümlüyüp gitmesinin gayet kolay olduğunu iyice anlamalıyız. Daha açıkça söyleyelim, eğer sosyal demokrasinin bir geleceği olacaksa, bu korku sosyal demokrasisi şeklindeki bir gelecek olacaktır.

Buna göre yapılacak ilk şey, 20. yüzyılın kazanımlarını, onları dağıtmak için pervasızca koşturmanızın olası sonuçlarıyla birlikte kendimize hatırlatmaktır. Bunu yapmak geleceğe yönelik radikal maceralar planlamak kadar heyecan veremeyebilir, muhtemelen gerçekten de bu kadar heyecanlı değildir. Ancak Britanyalı siyasal kuramcı John Dunn'ın bilgece gözlemiyle, geçmiş geleceğe kıyasla daha iyi aydınlatılmıştır: onu daha açık bir biçimde görürüz.

Sol'un muhafaza etmesi gereken bir şey var. Zaten neden olmasın ki? Radikalizm, bir bakıma her zaman için değerli geçmişleri muhafaza etmekle ilgili olmuştur. 1647 yılı Ekim ayında, İngiliz İç Savaşı'nın en ateşli günlerinde yürütülen Putney Tartışmaları sırasında Albay Thomas Rainsborough, muhataplarını şu ünlü sözlerle uyarıyordu: "*İngiltere'de en fakirin bile yaşamaya hakkı var-*

dır, bir iktidarın idaresinde yaşayacak insanın öncelikle kendi rızasıyla o hükûl metin emrine girmeyi kabul etmesi gerekir..." Rainsborough puslu bir eşitlikçi gelecek idealinden bahsetmiyordu; İngilizlerin haklarının çalındığı ve geri alınması gerektiği yönündeki yaygın inancı hatırlatmıştı.

19. yüzyılın başlarında benzer bir biçimde Fransa ve Britanya'daki radikal-lerin öfkesi çok büyük ölçüde iktisadi hayatın ahlaki kuralları olduğu ve sanayi kapitalizminin getirdiği yeni dünyanın bunları ayakları altına aldığı saplantısına takılıp kalmıştı. İlk sosyalistlerin politik enerjisini ateşleyen ve de devrimci duygularını körükleyen, böylesi bir kaybetme duygusuydu. Sol'un her zaman muhafaza edecek bir şeyleri vardı.

Büyük reformlar çağı olan 20. yüzyıldan bize miras kalan kurumlara, yasalara, hizmetlerle haklara zaten doğal olarak sahip olduğumuzu düşünürüz. Oysa daha 1929 yılında bile bunların kesinlikle akla gelmeyecek şeyler olduklarını öğrenmemizin zamanıdır. Boyutları ve bıraktığı izler bakımından eşi benzeri görülmedik bir dönüşümün şanslı vârisleriyiz. Savunacak çok şeyimiz var.

Dahası, "savunmacı" Sosyal Demokrasi çok saygın bir mirasın sahibidir. Fransa'da Sosyalist lider Jean Jaurès, 20. yüzyıla yeni girildiği sıralarda meslektaşlarına büyük mağazalarla seri üretimin yükselişi altında ezilen küçük esnaf ve usta zanaatkarları desteklemeleri için yalvarıyordu. Onun anladığı biçimiyle sosyalizm, yalnızca kapitalizm sonrası geleceğin ileriye dönük bir projesi değil, aynı zamanda ve hepsinden önemlisi, çaresiz ve ekonomik işlevini yitirme tehlikesi altına girmişlere kol kanat germektir.

"Sol"u genel olarak tedbirli olmakla bağdaştırmayız. Batı kültürünün siyasal imgeleminde "sol", köktenci, yıkıcı ve yenilikçi olmak anlamına gelir. Oysa gerçekte ilerici kurumlarla *ihtiyatlılık* arasında yakın bir ilişki vardır. Demokratik Sol çoğu zaman idealize edilmiş geçmişe veya kişisel çıkar uğruna ahlaki çıkarların acımasızca ayaklar altına alınmasına yönelik bir kayıp duygusuyla harekete geçer. Son iki yüzyıldır her türlü ekonomik değişimin daha iyi olduğuna dair iyimser görüşe insafsızca sarılanlar, doktriner piyasa liberalleridir.

Modernistlerin evrensel bir proje adına yok etme ve yenilik getirme dürtüsünü *Sağ* devralmıştır. Irak'taki savaştan itibaren kamu eğitimiyle sağlık hizmetlerini darmadağın etmeye yönelik karşılık görmemiş arzulardan tutun da onlarca yıllık malî kurnalsızlık projesine dek, Thatcher ve Reagan ile başlayıp Bush ve Blair ile devam eden, Disraeli'den Heath'e, Theodore Roosevelt'ten Nelson Rockefeller'a uzanan siyasal Sağ daha önce çok faydasını gördüğü bir şeye, siyasal muhafazakârlığı toplumsal ılımlılıkla ilişkilendirmeye son verdi.

Bernard Williams'ın bir zamanlar ifade ettiği gibi, hoşgörünün en geçerli ne-

deni “hoşgörü olmayan yerde kendilerini gösteren kötülükler”¹⁰ ise, aynı şey sosyal demokrasi ile refah devleti için de söylenmelidir. Gençlerin kendilerinden önceki hayatı anlamaları zordur. Fakat kendini haklı çıkaran bir anlatı geliştirme aşamasına gelmeyi başaramayıp olumlu içgüdülerimizi kuramsallaştırma iradesinden yoksun kalırsak o zaman hiç olmazsa onlardan vazgeçmenin kanıtlanmış maliyetini aklımıza getirelim.

Sosyal demokratların ayırt edici özelliği, mütevazı olmalarıdır; erdemleri abartılan bir niteliktir bu. Geçmişin kusurları için daha az özür dilememiz, kazanımlarını daha güvenli bir dille anlatmamız gerekiyor. Bunların her zaman yarım kalmış olması başımızı ağrıtmamalı. 20. yüzyıl bize hiçbir şey öğretmediyse bile en azından bir çözüm ne kadar mükemmelse sonuçlarının da bir o kadar dehşet verici olduğunu öğretmiş olmalı.

Umut edebileceklerimizin en iyisi ve ayrıca muhtemelen uğruna çaba göstereceğimiz tek şey, bizi tatmin etmeyen koşulların azar azar iyileşmesidir. Bazıları son otuz yılı düzenli bir biçimde bunları görünür kılıp istikrarsızlaştırarak geçirdi: Bu durum bizi olduğumuzdan daha da öfkeli bir hale getirmeli. Ayrıca ihtiyatlı olma gerekçesiyle bile olsa bizi endişelendirmeli: Bizden öncekiler tarafından açılmış hendekleri yerle bir etmek için neden bu kadar aceleci davrandık? Bir daha tufan yaşanmayacağından bu kadar emin miyiz?

Koca bir yüzyılın çabalarını yüzüstü bırakmak, bizden öncekilere olduğu kadar gelecek nesillere de ihanet etmektir. Sosyal demokrasinin ya da ona benzer bir şeyin ideal bir dünyada kendimiz için çizeceğimiz geleceği temsil ettiğine dair vaatte bulunmak kulağa hoş gelse de yanıltıcıdır. Bu, saygınlığını yitirmiş masalları okumaya geri dönmek anlamına gelir. Sosyal demokrasi ideal bir geleceği temsil etmez; hatta ideal bir geçmişin bile temsilcisi değildir. Ancak bugün mevcut seçenekler arasında, elimizde kalanlardan daha iyidir.

10 Bernard Williams, *age*, s. 134.

SONUÇ

Sosyal Demokrasi'nin Hangi Kısımları Yaşıyor, Hangi Kısımları Öldü?

*"İçinde anlamadığım çok şey vardı, hoşuma
gitmeyen pek çok yön vardı, ancak bunun sa-
vaşmaya değer bir durum olduğunu hemen an-
lamıştım."*

GEORGE ORWELL, KATALONYA'YA SELAM

2009 yılı ekim ayında New York'ta bu kitabın öne çıkardığı bazı temaları tartıştığım bir konferans verdim. İlk soru on iki yaşındaki bir öğrenciden gelmişti; bu kitabı bitirirken belirtmek istediğim bir endişeyi dile getirdiği için burada aktarmaya değer bulduğum bir soruydu. Doğrudan konuya girerek şöyle sormuştu: *"Eğer her gün bu meseleler hakkında bir konuşmaya katılıyor veya hatta bir tartışma yapıyorsanız ve sosyalizm sözcüğü burada kullanılıyorsa, sanki konuşmanın üzerine bir tuğla düşmüş gibi oluyor ve onu normal haline döndürmek de mümkün olamıyor. Konuşmayı sürdürrebilmek için ne tavsiye edersiniz?"*

Verdiğim cevapta da belirttiğim üzere, bu "tuğla" İsveç'te biraz farklı bir biçimde düşmektedir. Avrupa'da yapılan tartışmalarda sosyalizme yapılan göndermeler bugün bile Latin Amerika'da ya da dünyanın diğer pek çok yerinde olduğundan daha mahcup bir sessizliğe yol açmaz. Bu tamamen Amerikalılara özgü bir tepkidir; zaten soruyu soran çocuk da bir Amerikalı olarak çok iyi bir noktaya parmak basmıştı. ABD'de kamu politikası tartışmalarının yönünü değiştirmede çekilen sıkıntılardan biri, içinde "sosyalizm" olan ya da aşağı yukarı o anlama gelen her şeye kuşkuyla bakılmasını aşma sıkıntısıdır.

Bununla baş etmenin iki yolu var. İlki, kestirmeden “sosyalizm”i bir kenara bırakmaktır. 20. yüzyılın diktatörleriyle ilişkilendiren bu kelimenin ve fikrin ne kadar kirlendiğini kabul edebilir ve tartışmalarımızdan uzak tutabiliriz. Bu sıkıntıyı hafifletir ama ikiyüzlülük suçlamalarına yol açar. Eğer bir fikir ya da politika kulağa sosyalizm gibi geliyor ve yol alıyorsa, onu olduğu gibi kabul etmemeli miyiz? Bu sözcüğü tarihin çöplüğünden çekip çıkarmayı düşünemez miyiz?

Sanmıyorum. “Sosyalizm”, üzerine 20. yüzyılın tarihi yüklenmiş bir 19. yüzyıl ideolojisidir. Bu aşılamaz bir engel değildir: Aynısı liberalizm için de söylenebilir. Ancak tarihin yükü gerçekten ağırdır; Sovyetler Birliği ile uydularının çoğu kendini “sosyalist” diye tanımlamıştı, hiçbir itiraz (“ama o gerçek sosyalizm değildi”) bunu hafifletemez. Aynı nedenlerle, hâlâ Marx’ın eserlerini okumanın faydasını görmeye devam etmemize rağmen Marksizm de kendi geleneği tarafından geri dönülmeyecek kadar lekelenmiştir. Her radikal önerinin başına “sosyalist” sıfatını getirmek, kısır bir tartışmaya kapı açmak demektir.

Fakat “sosyalizm” ile “sosyal demokrasi” arasında önemli bir ayrım vardır. Sosyalizm dönüştürücü bir değişim demektir: Kapitalizmi yerinden ederek bambaşka bir üretim ve mülkiyet sistemine dayalı bir rejim getirmek istiyordu. Buna karşılık sosyal demokrasi, bir uzlaşmaydı: Şimdiye dek hiçe sayılmış geniş halk kitlelerinin çıkarlarına artık hürmet gösterilecek bir biçimde kapitalizm ve parlamenter demokrasinin kabul edilmesi anlamına geliyordu.

Bunlar önemli farklılıklardır. Sosyalizm, hangi kılığa girerse girsin ve hangi harflerle ifade edilirse edilsin başarısızlığa uğradı. Sosyal demokrasi pek çok ülkede iktidara gelmekle kalmadı, kurucularının rüyalarında bile yer almayan bir başarı kazandı. 19. yüzyılın ortasında idealist, elli yıl sonraysa radikal bir mücadeleye dönüşen şey liberal devletlerin çoğunda günlük politika haline geldi.

Dolayısıyla Batı Avrupa’da veya Kanada’da ya da Yeni Zelanda’da yapılan bir sohbette “sosyalizm” yerine “sosyal demokrasi” sözcükleri telaffuz edildiğinde bir tuğla düşmüş olmaz. Bilakis, tartışma pratik ve teknik bir havaya bürünebilir: Bugün genel emeklilik planlarını, işsizlik ödeneğini, devlet destekli sanatları, az masraflı yüksek öğrenimi ve benzerlerini karşılayabiliyor muyuz? Yoksa bu ayrıcalık ve hizmetler artık devam ettirilemeyecek kadar yüksek maliyetli bir hale mi geldi? Öyleyse onları nasıl düşük maliyetli hale getirebiliriz? Mutlaka birinden vazgeçmemiz gerekiyorsa hangileri vazgeçilmezdir?

Daha genel bir soru da üstü kapalı olarak, daha ideolojik gerekçelerle bunları eleştirenlerden gelir; bu tür sosyal hizmet devletleri şimdiki biçimleriyle devam etmeli mi, yoksa artık faydalı olmayı bıraktıkları mı diye sorarlar. “Beşikten me-

zara" himaye ve emniyet altına alan sistem mi daha "yararlı", yoksa devletin rolünün asgari düzeyde tutulduğu piyasaya güdümlü bir toplum mu?

Sorunun cevabı "yararlı" sözcüğünden ne anladığımıza bağlıdır: Ne tür bir toplum istiyoruz ve bunun olması için ne türlü düzenlemeleri hoş görmeye ya da yapmaya hazırız? Bu kitapla gözler önüne sermeyi umut ettiğim gibi "yararlılık" meselesini yeni baştan şekillendirmek gerekiyor. Eğer kendimizi ekonomik verimlilik ve üretkenlik meseleleriyle kısıtlayıp etik ve daha geniş kapsamlı toplumsal hedeflere ilişkin değerlendirmeleri göz ardı edersek, bunu başarma umudumuz bile olmaz.

Sosyal demokrasinin bir geleceği var mıdır? 20. yüzyılın son on yıllarında bir önceki kuşağın sosyal demokrat mutabakatının dağılmaya başlamasının sebebinin ulusal devletin ötesine geçen bir hayal ve daha pratik kurumlar oluşturmayı başaramaması olduğunu söylemek yaygındı. Madem dünya gitgide küçülüyor, uluslararası ekonominin günlük işleyişinde devletler giderek çizgi dışında kalıyordu, sosyal demokrasi bunlara karşı hangi öneriyi getirmeyi umut edebilirdi?

1981 yılında Fransa'nın son Sosyalist cumhurbaşkanı, Avrupa düzeyindeki yönetmelik ve anlaşmaları yok sayıp ülkesi için özerk (sosyalist) bir geleceğe adım atacağı vaadiyle seçildiği zaman, bu endişe keskin bir hal almıştı. İki yıl içinde François Mitterand birkaç yıl sonra Britanya İşçi Partisi'nin yapacağı gibi çark etti ve artık kaçınılmazmış gibi görünen şeyi kabullendi: Bundan böyle uluslararası anlaşmalara ters düşen hiçbir özel, sosyal demokratik ulusal politikaya (vergileendirme, yeniden dağılım ya da kamu mülkiyeti) yer yoktu.

Sosyal demokratik kurumların kültürel açıdan çok daha köklü olduğu İskandinavya'da bile AB üyeliği, hatta yalnızca Dünya Ticaret Örgütü ile diğer uluslararası kuruluşlara katılmak bile yerel mevzuata baskı yapmak olarak görülmekteydi. Kısaca, ilk kurucularının kapitalizmin geleceği olarak canla başla tasarladıkları sosyal demokrasi de uluslararasılaşmanın bizzat kendisi tarafından ölüme mahkûm edilmişe benziyordu.

Bu açıdan bakıldığından sosyal demokrasi tıpkı liberalizm gibi Avrupa ulus-devletinin yükselişinin bir yan ürünü, gelişmiş toplumlarda sanayileşmenin sosyal sıkıntılarına göre ayarlanmış siyasal bir fikirdi. Amerika'da "sosyalizm" olmadığı gibi, radikal hedeflerle liberal gelenekler arasında işe yarayan bir uzlaşma olan sosyal demokrasi de diğer kıtada gördüğü yaygın destekten yoksun kaldı. Batılı olmayan dünyanın çoğu kesiminde *devrimci* sosyalizme yönelik coşku devam ederken, tamamen Avrupa'ya özgü uzlaşma modeli işlemiyordu.

Sosyal demokrasi tek bir ayrıcalıklı kıtaya sınırlı kalmasının yanı sıra benzersiz tarihsel koşulların bir ürünüymüş gibi gözüküyordu. Bu koşulların kendi-

lerini tekrar edeceğini düşünmemiz için bir neden var mıdır? Eğer tekrar etmeyeceklerse, gelecek kuşaklar neden ille de önceki dönemlerin ihtiyatlı ve basiretli mutabakatlarını bir daha yaparak nineleriyle dedelerinin yolundan gitmek zorunda olsunlar?

Ancak şartlar değiştiği zaman kanaatler de onları takip eder. Serbest piyasa dogmasının ideologları bir süre seslerini çıkarmayacaklar. Önemli ülkelerden oluşan G20 topluluğu, görüşmelerin dışında bırakılan daha az önemli devletlerin eleştiri oklarını üstüne çektiği gibi bu topluluğun geleceğe yönelik karar alma merkezi olma çabaları ciddi riskler taşır; fakat böyle bir grubun kurulması kuşkusuz devletin yeniden ön plana çıktığını doğrulamaktadır. Öldüğüne dair haberler büyük ölçüde abartılmıştır.

Devletlerimiz varsa ve insan ilişkilerinde önemli rol üstleniyorlarsa sosyal demokratik miras geçerliliğini koruyor demektir. Geçmişin bize öğretecek çok şeyi var. Fransız Devrimi sırasında yaptığı öfkeli eleştirilerinde Edmund Burke, gençliğe ait bir heves olan gelecek uğruna geçmişin feda edilişi konusunda okurlarını uyarmıştı. Toplumun “sadece yaşayanlar arasında değil, aynı zamanda sağ olanlarla ölmüşler ve doğacak olanlar arasında da bir ortalık” olduğunu yazmıştı.

Bu gözlem genellikle muhafazakâr bir yaklaşım olarak yorumlanır. Halbuki Burke haklıdır. *Bütün* siyasal argümanların yalnızca daha iyi bir gelecek hayal eden düşlerimizle kurduğumuz ilişkiye değil, geçmişte, kendimizin ve bizden öncekilerin kazanılmasıyla aramızdaki ilişkiye de önem vermesi gerekir. Sol çok uzun zamandır bu ilkeye duyarsız kalmaktadır: 19. yüzyıl Romantiklerinin esiri olup eski dünyayı arkamızda bırakmak ve var olan her şeyi kökten eleştirmek için fazla acele ettik. Böyle bir eleştiri ciddi bir değişimin gerekli koşulu olabilir ancak bizi tehlikeli yönlere de sevk edebilir.

Çünkü gerçekte biz yalnızca sahip olduklarımızın üstüne bir şeyler inşa ederiz. O aynı Romantiklerin de çok iyi bildikleri gibi, hepimiz tarihe kök salmış durumdayız. Oysa 19. yüzyılda “tarih” değişim için sabırsızlanan bir neslin omuzlarında rahatsız bir biçimde duruyordu. Geçmişin kurumları birer engeldi. Bugün başka türlüünü düşünmek için elimizde sağlam nedenlerimiz var. Çocuklarımızı miras aldığımızdan daha iyi bir dünya bırakmak boynumuzun borcudur; ama bizden önce gelenlere de bir şeyler borçluyuz.

Ancak sosyal demokrasi yalnızca kötü seçeneklere karşı savunma olarak değerli kurumları koruma altına almakla ilgili olamaz. Olması da gerekmez. Dünyamızda neyin eksik olduğu, en iyi klasik siyasi düşünce diliyle ifade edilebilir: Sezgilerimiz sayesinde adalet, haksızlık, eşitsizlik ve ahlaksızlık meselelerini biliyoruz, yalnızca onlardan nasıl söz edeceğimizi unutmuş durumda-

yız. Sosyal demokrasi bir zamanlar böyle kaygıları dile getirirdi, ta ki yolunu kaybedene dek.

Almanya'da Sosyal Demokrat Parti kendini eleştirenler tarafından bencil ve dar görüşlü amaçların peşine düşerek ideallerinden vazgeçmekle suçlanır. Avrupa genelinde sosyal demokratlar neyi savunduklarını söylemekte zorlanırlar. Yerel ya da bölgesel çıkarları koruyup savunmak yetmez. Almanya'daki (ya da Hollanda'da veya İsveç'teki) sosyal demokrasiyi Almanlar (ya da Hollandalılar veya İsveçliler) için tasavvur etmek, dolayısıyla böyle görmek eğilimi her zaman vardı: Bugünse bu yerel görüş zafer kazanmışa benziyor.

Batı Avrupalı sosyal demokratların Balkanlar'da, görmezden gelmeyi tercih ettikleri uzak bir bölgede yaşanan vahşeti sessizce karşılamış oldukları, kurbanları tarafından unutulmadı. Sosyal demokratlar bir kez daha kendi sınırlarının ötesini düşünmeyi öğrenmelidir: Eşitlik ya da sosyal adaleti amaç edinmiş radikal politikaların daha geniş kapsamlı etik sorunlarla insani ideallere sağır kalması büyük bir tutarsızlıktır.

George Orwell bir keresinde "sıradan insanları Sosyalizm'e çeken ve hayatlarını onun için tehlikeye atmaya istekli kılan, Sosyalizm'in 'esrarengiz havası', eşitlik fikridir"¹ demişti. Bu hâlâ geçerlidir. Toplumların içinde ve aralarında büyüyen *eşitsizlik* nice toplumsal hastalığa gebe. Fena halde eşitsiz toplumlar aynı zamanda istikrarsız toplumlardır. Bölünmeye ve er geç demokratik olmayan sonuçlara varan iç çekişmelere sebep olurlar.

Bana soru yönelten on iki yaşındaki dinleyicimin sözcüklerinden böylesi meselelerin küçük öğrenciler arasında yeniden tartışıldığını öğrenmek içimi rahatlatı – "sosyalizm" sözcüğünü ağza almak sohbeti sarsarak durdurma noktasına getirse bile. 1971 yılında üniversitede ders vermeye başladığım zaman öğrenciler saplantı halinde, genellikle o zaman "üçüncü dünya" denen yere gönderme yaparak sosyalizmden, devrimden, sınıf çatışması ve benzer konulardan söz ederlerdi. Kendi evlerinde bu meseleler büyük ölçüde çözüme kavuşmuş görünüyordu. Sonraki yirmi yıl süresince bu konuşmalar daha kişisel kaygılara, feminizm, eşcinsel hakları ve kimlik politikaları çekildi. Siyasi açıdan daha bilgili kimseler arasında insan hakları ve yeniden dirilen "sivil toplum" söylemi ilgi çekmeye başladı. 1989 dolaylarında kısa bir süre batı üniversitelerindeki genç insanlar yalnızca Doğu Avrupa ve Çin'de değil, Latin Amerika ve Güney Afrika'da da özgürleşme çabalarının etkisinde kalmışlardı: Esaretten, şiddetten, baskıdan ve zulümden kurtuluş günün önemli konusuydu.

1 George Orwell, *Homage to Catalonia* (New York: Mariner Books, 1980, ilk baskı 1938), s. 104.

Derken 1990'lara, siyasi özgürlük, sosyal adalet ya da ortak eylem söylemlerinin zenginlik ve sınırsız kişisel gelişim düşleriyle yerinden edildiği iki on yıldan ilkinde geldik. İngilizce konuşulan dünyada Thatcher ile Reagan'ın bencil, ahlakdışı tavırları 19. yüzyılın Fransız devlet adamı Guizot'nun deyişiyle "Enrichissez-vous!" yani "kendinizi zenginleştirin!" anlayışları nüfus patlaması kuşağı politikacılarına boş sözler uydurma fırsatı verdi. Clinton ve Blair yönetiminde Atlantik dünyası kendini beğenmiş bir biçimde yerinde sayacaktı.

1980'lerin sonlarına dek işletme fakültesine gitmek istediğini söyleyen parlak öğrencilerle nadiren karşılaşılırdı. O kadar ki işletme okulları Kuzey Amerika dışında pek bilinmezdi. Bugün buraya girme hevesi ve bu kurumlar çok yaygın. Sınıflarda daha önceki kuşağın radikal politikaya duyduğu merak, yerini boş bir şaşkınlığa bıraktı. 1971 yılında neredeyse herkes bir tür "Marksist"ti ya da öyle görülmek isterdi. 2000 yılına gelindiğinde bunun ne anlama geldiğini bilen lisans öğrencilerinin sayısı çok azdır, bir zamanlar neden bu kadar cazip olduğunu bilenlerse daha da az.

Bu yüzden kitabı bitirirken yeni bir çağın eşğine geldiğimizi ve bencil yılları geride bıraktığımızı söylemek hoş olacaktır. Ancak 1990'lar ve sonrasındaki öğrencilerim gerçekten de bencil miydiler? Çevrelerinde örnek alacakları tek bir emsal, katılacakları hiçbir tartışma, peşine düşecekleri hiçbir hedef olmayınca dört bir yandan köklü değişimin geçmişte kaldığı konusunda ikna edildiler. Eğer hayatın amacı etrafınızda gördüğünüz herkesin yaşadığı biçimde işinizde başarılı olmaksa, o zaman bu herkesin ama en çok da bağımsız genç insanların kusurlu amacı haline gelir. Tolstoy bize "hele bir de etrafındaki herkes bunları kabul etmişse hayatta insanın alışamadığı hiçbir koşul bulunmadığını" öğretir.

Umarım bu kitabı yazarak yaşama biçimimize itirazlarını dile getirmeye çalışanlara, özellikle de gençlere biraz olsun yol gösterebilmişimdir. Ancak bu yetmez. Özgür bir toplumun yurttaşları olarak dünyamıza eleştirel gözlerle bakmak bizim görevimiz. Ama eğer neyin yanlış olduğunu bildiğimizi düşünüyorsak, o bilgiyle *harekete geçmeliyiz*. Filozofların bugüne dek dünyayı türlü yollarla sadece yorumladıklarına dair ünlü bir gözlem vardır; asıl mesele ise onu değiştirmektir.

DİZİN

A

AB 16, 139
ABD 22, 23, 24, 25, 27, 29, 30, 31, 32, 33,
35, 38, 40, 43, 44, 47, 52, 53, 54, 56, 61,
65, 66, 77, 78, 83, 100, 101, 102, 103,
104, 106, 108, 110, 114, 119, 123, 128,
134, 137
ABD Senatosu 104, 106
ABD Yüksek Mahkemesi 103
Adenauer, Konrad 41
Afganistan 20, 77, 83
Almanya 30, 41, 42, 47, 51, 55, 56, 69, 70,
73, 92, 105, 121, 141
Amerika 29, 30, 31, 32, 33, 45, 46, 48, 53,
54, 56, 67, 71, 72, 78, 83, 84, 94, 97, 102,
119, 123, 137, 139, 141, 142
Amerika Birleşik Devletleri 30, 71, 123
Amerikan Ordusu 83
Amerikan Sosyal Güvenlik Sistemi 54
Amsterdam 52
Aristoteles 113
Aron 65
Asya 38, 83, 120
Atlantik 20, 38, 142
Atlas Okyanusu 15, 16
Attlee, Clement 39
Aubry, Martine 87
Avrupa 1, 2, 16, 17, 20, 21, 23, 30, 31, 33,
38, 40, 42, 44, 45, 47, 50, 51, 52, 53, 56,
63, 65, 66, 68, 69, 70, 72, 81, 83, 87, 89,
92, 94, 95, 102, 103, 104, 106, 118, 119,
121, 128, 133, 134, 137, 138, 139, 141
Avrupa Birliği 21, 30, 87
Avustralasya 38
Avusturya 41, 51, 52, 68, 69, 70, 71, 72, 73,
118

B

Baader-Meinhof Çetesi 105

Bangalore 81

Batı 20, 31, 40, 42, 45, 47, 48, 51, 54, 55, 63,
65, 66, 69, 70, 87, 89, 105, 110, 111, 112,
118, 121, 132, 133, 134, 135, 138, 141
Batı Avrupa 31, 45, 63, 65, 87, 118, 121, 138
BBC 43
Beeching, Richard 129
Belçika 40, 44
Bell, Daniel 5, 12, 66, 74, 115
Benelüks 41
Berkeley 1, 81
Berlin Duvarı 89
Berlin, Isaiah 65
Berth, Édouard 96
Betjeman, John 53
Beveridge 34, 46, 53, 90, 110
Beveridge, William 34, 46, 53, 90, 110
Birinci Dünya Savaşı 37, 44, 47, 68, 118
Birleşik Devletler 15, 19, 20, 21, 22, 26, 28,
32, 41, 42, 45, 46, 52, 53, 56, 63, 65, 67,
89, 93, 100, 101, 105, 116, 118, 119, 133
Birleşik Krallık 19, 20, 21, 22, 23, 29, 30, 35,
40, 52, 56, 65, 71, 73, 74, 75, 77, 78, 79,
86, 101, 103, 105, 108, 110, 123, 127, 128
Birleşmiş Milletler 40, 120
Birleşmiş Milletler İnsani Gelişim Endek-
si 120
Blair 29, 71, 73, 87, 88, 103, 135, 142
Blair, Tony 29, 73, 87
Blum, Léon 104
Bohemya 118
Bombay 51, 126, 131
Bonaparte, Louis 117
Bosna-Hersek 75
Boston 127, 128
Bouloque, Clémence 11
Brand, Willy 104
Brezilya 20, 31
Bristol 84, 127

Britanya 1, 20, 21, 30, 34, 38, 39, 40, 41, 42,
43, 46, 47, 54, 55, 56, 59, 61, 65, 69, 72,
75, 77, 83, 100, 101, 102, 104, 114, 118,
128, 129, 135, 139
Britanya Avam Kamarası 104
Britanya İmparatorluğu 20
Britanya İşçi Partisi 41, 101, 139
British Rail 75, 128
British Railway 79, 127
Bronx 59
Brown 71, 87, 103
Brown, Gordon 87, 103
Budapeşte 130
Burdett, Zara 11
Bush, George W. 73, 87
Bush Yönetimi 103
Butler, Raymond Aron 41, 65
Büyük Buhran 39, 41, 46, 64
Büyük Savaş 119

C

California 33, 102
Camille Paglia 61
Casablanca 103
Chamberlain, Joseph 115
Chicago 16, 57, 68, 69
Chicago Üniversitesi 16, 68
Churchill, Winston 104
Circus, Cabot 84
Claypole, Noah 28
Clinton 27, 29, 87, 103, 142
Clinton, Bill 29, 87
Clinton, Hillary 87
Condorcet, Marquis de 34, 48
Coolidge, Calvin 45
Corporation for Public Broadcasting (Kamu
Yayıncılığı Kurumu) 33, 43
Crosland 41, 70
Crosland, Anthony 41, 70
Cumhuriyetçi Parti 32, 133
Cumhuriyetçi Partisi 123
Czyzewski, Krzysztof 89

Ç

Çek Cumhuriyeti 94
Çekoslovakya 40
Çin 26, 31, 93, 111, 120, 141

D

Dahrendorf, Ralf 57, 91
Danimarka 20, 51, 52, 87

De Gaulle 66, 92
Delhi 115
Detroit 115
Dickens, Charles 28
Disraeli 135
Doğu 38, 65, 94, 104, 133, 141
Donne, John 109
Drucker, Peter 68
Dünya Bankası 40, 47
Dünya Ticaret Örgütü 47, 139
Durbin 41
Durbin, Evan 41

E

East Coast Main Line 128
Economic Consequences of the Peace (Barışın İktisadi Sonuçları) 118
Edinburgh 128
Einaudi, Luigi 104
Eisenhower, Dwight 41
Endonezya 52
Eski Yunan 87
Euston Station 60, 131

F

Fabian Sosyalizmi 123
Federal Cumhuriyet 105
Finlandiya 24, 51, 55, 73
Fleming, Katherine 11
Foley, Richard 11
Frankfurter, Felix 32
Fransa 20, 30, 39, 40, 42, 44, 46, 55, 56,
59, 65, 67, 73, 78, 79, 81, 87, 92, 95, 108,
135, 139
Fransız Devrimi 80, 90, 103, 140
Fransız Ulusal Meclisi 104
Friedman, Milton 16

G

G20 140
Gaitskell, Hugh 41
Gare de l'Est 126
Gare Montparnasse 131
Gaulle, Charles de 39
Gaullist Fransa 59
General Motors 21
George, David Lloyd 104
Gilbert, Neil 47
Gladstone 104
Glasgow 60
GM 21

Goldwater, Barry 67
 Greenpeace 104
 GSMH 24, 30, 120
 Guizot 142
 Güney Avrupa 20
 Güneydoğu Asya 38
 Güzel Sanatlar Konseyi 43

H

Harvard Üniversitesi 75
 Hauptbahnhof 126, 130
 Hayek 68, 69, 70, 71, 72, 76, 124, 125
 Hayek, Friedrich 64, 68, 69, 76, 124
 Heath, Edward 60, 67, 110, 119, 125, 130, 135
 Highcross 84
 Hindistan 26, 52, 120
 Hirschman, Albert 86
 Hitler 39, 45
 Hobbes 80, 134
 Hollanda 30, 50, 51, 52, 109, 141
 Homans, Jennifer 12
 Hook 65, 66
 Hook, Sidney 65

I

Irak 77, 83, 102, 135

İ

İkinci Dünya Savaşı 38, 42, 44, 45, 53, 56,
 64, 65, 88, 95, 132, 134
 İngiliz İç Savaşı 134
 İngiliz İşçi Partisi 41
 İngiliz Muhafazakâr Parti 65
 İngiltere 28, 42, 53, 69, 78, 81, 84, 109, 128,
 134
 İnsan Hakları İzleme Örgütü 104
 İrlanda 16, 22, 29, 30, 123
 İşçi Partisi 40, 41, 59, 69, 101, 131, 139
 İskandinavya 20, 41, 42, 46, 54, 94, 96, 139
 İskoçya 60, 81
 İsveç 24, 38, 51, 59, 60, 62, 70, 74, 77, 79,
 93, 137, 141
 İsviçre 38, 102, 128
 İtalya 39, 40, 41, 44, 50, 55, 128
 İzlanda 72

J

Jackson, Andrew 32
 Jackson, Lyndon 32
 Jacobs 51
 Jacobs, Jane 51

Jex, Maya 11
 Johnson, Lyndon Baines 43
 Juliano, Joe 11

K

Kahire 52
 Kalküta 52
 Kanada 52, 94, 138
 Karenina, Anna 26
 Katalonya 137
 Katrina Kasırgası 103
 Keleti pályaudvar 130
 Kelt kaplanı 16, 30
 Kessler, Jair 11
 Keynes, John Maynard 16, 17, 32, 33, 35,
 38, 39, 40, 43, 45, 46, 59, 66, 67, 69, 71,
 72, 73, 98, 99, 100, 118, 119, 122, 124
 Kıta Avrupası 22, 23, 32, 38, 42, 47, 55, 56,
 65, 102, 128
 Kızıl Ordu 44
 Klaus, Václav 94
 Kołakowski, Leszek 96
 Komünist Polonya 59
 Kopenhag 105
 Kraliyet Balesi 43
 Küba 120
 Kuzey Atlantik 38
 Kuzey Avrupa 51

L

Lampedusa, Giuseppe di 40
 Lane, Allen 26
 Latin Amerika 83, 123, 137, 141
 LBJ 43, 104
 Le Corbusier 59, 93
 Leicester 84
 Leighninger, Robert 46
 Lemberg 68
 Lenin 90, 91, 93
 Leopard 40
 Liberal Avusturya 68
 Ligurya 50
 Liverpool One 84
 Lizbon gündemi 16
 Łódź 50
 London School of Economics 69
 Londra 1, 12, 17, 26, 30, 36, 41, 50, 59, 60,
 65, 72, 73, 75, 82, 83, 84, 90, 109, 126,
 127, 128, 130, 131
 Londra Metrosu 75, 109
 Lord Reith 43

Louis Mamford 46
Lumpur, Kuala 50
Luteryan 51, 52

M

Mac, Freddie 76
Macmillan, Harold 42, 114
Mae, Fannie 76
Major 77
Malcolm X 29
Malezya 50
Malraux 43, 66
Malraux, André 43
Malthus, Thomas 118
Mandeville, Bernard 29
Manhattan 131
Mannheim, Karl 37
Manş 108
Marshall, George 44
Marshall, T. H. 36, 47
Marsilya 128
Marx, Karl 54, 91, 97, 110, 117, 138
Meksika 120
Mexico City 51
Michnik, Adam 90
Mihver Devletleri 65
Mill, John Stuart 44, 97
Mises, Ludwig von 68
Monet 130
Monnet, Jean 46
Montparnasse 60, 131
Moravya 68
Moyers, Scott 12
Mussolini 39, 45
Myrdal, Gunnar 55

N

Napoli 52
National Endowment for Humanities (Ulusal Beşeri Bilimler Vakfı) 33, 43
National Endowment for the Arts (Ulusal Sanat Vakfı) 33
National Health Service (Ulusal Sağlık Hizmeti) 75
NATO 53
Nebraska 50
New York 1, 11, 12, 17, 47, 50, 55, 60, 69, 72, 74, 98, 120, 131, 137, 141
New York Review 1, 11, 17
New York Üniversitesi 11
Nicholas 5, 12

Norveç 28, 51, 52, 73
Norveç Kilisesi 51

O

Oakeshott, Michael 50, 65, 71, 124
Obama, Michael 17, 103
OECD 31
Oliver Twist 28
Omaha 50
Orta Avrupa 40, 68, 70
Ortadoğu 38
Orwell, George 1, 19, 27, 29, 73, 137, 141
Oxford 1, 34, 35, 47, 90

P

Paddington Station 130
Pakistan 52
Papa 32, 36, 113
Papa II. Jean Paul 113
Papa XIII Leo 36
Paraguay 75
Pasifik 89
Patočka, Jan 115
Penguin Press 4, 12
Pennsylvania Railroad Station 131
Perikles 80
Pickett, Kate 26
Pilatus 17
Pinochet 93
Pizza Hut 56
Polonya 50, 59, 123
Popper, Karl 68, 69, 125
Prag 119
Proust, Marcel 126
Putney 50, 134

R

Rainsborough, Thomas 134, 135
Rasmussen, Anders Fogh 87
Reagan 32, 67, 135, 142
Reagan, Ronald 32, 67
Reflections on the Revolution in France (Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler) 80
Reith 43, 66
Remarque Enstitüsü 1, 11
Ren, Jennifer 11
Robespierre 93
Rockefeller, Nelson 135
Rompuy, Herman Van 87
Ronan Point 59

Roosevelt 39, 53, 104, 135
 Roosevelt, Franklin 104
 Roosevelt, Franklin Delano 39
 Royal, Ségolène 87
 Rus Devrimi 66
 Rusyn, Eugène 11

S

Sağ 14, 32, 45, 64, 66, 69, 135
 Sahra Afrikası 120
 Sao Paulo 52
 Sarcelles 59
 Sarkozy, Nicolas 87
 Schumpeter, Joseph 68, 72
 Scott, James 123
 Selwyn, Casey 11
 Shinkansen 130
 Silvers, Robert 11
 Sınır Tanımayan Doktorlar 104
 Smith, Adam 20, 27, 48, 49, 116, 125
 Soğuk Savaş 90
 Sol 14, 15, 17, 45, 61, 62, 63, 64, 66, 68, 69,
 90, 91, 92, 94, 98, 112, 123, 134, 135,
 140
 Sombart, Werner 31
 Sosyalist Partisi 87
 Sovyetler 39, 45, 89, 138
 Sovyetler Birliği 39, 89, 138
 Stalin 39
 Stockholm 62
 Stratford City 84
 Strauss-Kahn, Dominique 117
 Surinam 52
 Sydney 93, 123

Ş

Şangay 83
 Şili 93

T

Tallinn 102
 Tawney, Richard 91
 Tennessee Vadisi 46
 Tesco 56
 TGV 95, 130
 Thatcher, Margaret 29, 30, 67, 71, 73, 74, 77,
 87, 88, 119, 123, 131, 135, 142
 The Spirit Level: Why More Equal Societies
 Almost Always Do Better (Ruh Seviye-
 si: Daha Eşit Toplumlar Neden Neredeyse
 Her Zaman Daha Başarılı Olur) 26

The Theory of Moral Sentiments (Ahlaki
 Duygular Kuramı) 27
 Thompson, E. F. 54
 Tiflis 102
 Titmuss, Richard 105
 Tocqueville, Alexis de 13, 31, 100, 101
 Tokyo 51
 Tolstoy, Lev 26, 142
 Trent 30
 Tugwell, Rexford 46
 Turner 130
 TVA 46

U

Uganda 52
 Ulusal Sağlık Hizmeti 54
 Uluslararası Af Örgütü 104

V

Valéry Giscard d'Estaing 67
 Victoria 28, 29, 90, 109, 122, 126
 Victoria Terminus 126
 Vietnam 64
 Viyana 52, 68, 89, 118
 Volvo 52
 von Mises 68, 70

W

Wall Street 30
 Walmart 56
 Wal-Mart 21
 Washington 16, 17, 32, 47, 62, 65, 72, 78,
 103, 119, 123, 128
 Waterloo Station 126
 Webb, Beatrice 54, 90
 Webb, Sydney 93, 123
 Westminster Dükü 84
 Wilkinson, Richard 26
 Williams, Bernard 90, 112, 135, 136
 Wylie Agency 12

Y

Yaldızlı Çağ 119
 Yeni Zelanda 20, 51, 76, 138
 Yüzbaşı Renault 103

Z

Zürih 130
 Zweig, Stefan 38

Bugün yaşadığımız hayatta son derece yanlış giden bir şey var...

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bildiğimiz haliyle Avrupa ve Amerika'yı şekillendiren sosyal demokrasi, refah devletleri ve sosyal güvenlik sistemleri bugün yepyeni rakipler ve düşmanlarla karşı karşıya. Geçen yüzyılın en büyük Avrupa tarihi uzmanlarından Tony Judt, ölmeden önce yazdığı son kitap olan *Kötülük Kol Gezerken*'de geleceği kurmanın yolunun geçmişe bakmakta, dayanışma, diğerkâmlık ve paylaşım üzerine kurulu bir toplum idealine geri dönmekte olduğunu söylüyor. İngiltere'nin önde gelen sosyalist bir tarihçisinden, dünyanın geleceğini şekillendirecek gençlere sol ve sorumluluk üzerine heyecan verici ve dokunaklı bir manifesto.

Ölmekte olan bir adamın ölmekte olan bir fikri, devletin onların özgürlüklerini tehlikeye atmadan yurttaşlarının yaşantılarında önemli bir rol oynayabileceğini anlattığı, ince ve içe işleyen bir yapıt.

The New York Times

ISBN 978-975-08-2138-7

9 789750 821387

15 TL

